

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

YUMUŞAMA DÖNEMİNDE (1960-1980 YILLARI ARASI)
TÜRK DIŞ POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mehmet Salih SUALP

Niğde
Eylül, 2017

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**YUMUŞAMA DÖNEMİNDE (1960-1980 YILLARI ARASI)
TÜRK DIŞ POLİTİKASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mehmet Salih SUALP**

Danışman : Doç. Dr. Hamdi DOĞAN

Üye : Doç. Dr. Nevzat TOPAL

Üye : Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK

**Niğde
Eylül, 2017**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “YUMUŞAMA DÖNEMİNDE (1960-1980 YILLARI ARASI) TÜRK DIŞ POLİTİKASI” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 08.09.2017

Mehmet Salih SUALP

ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Hamdi DOĞAN danışmanlığında **Mehmet Salih SUALP** tarafından hazırlanan "**YUMUŞAMA DÖNEMİNDE (1960-1980 YILLARI ARASI) TÜRK DIŞ POLİTİKASI**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 08/09/2017

JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Hamdi DOĞAN

Üye : Doç. Dr. Nevzat TOPAL

Üye : Yard. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ömer İSKENDEROĞLU
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

II. Dünya Savaşı ve akabinde dünyada yaşanan gelişmeler, ideolojik temeller üzerinde şekillenen, her alanda rekabetin ve çekişmelerin yoğun bir şekilde görüldüğü iki kutuplu bir dünya düzenin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu iki kutuplu dünya düzeni Soğuk Savaş diye tabir edilen dönemde ABD ile SSCB arasında yoğun mücadelelerin yaşanmasında doğrudan etkili oldu. Bir tarafta ABD'nin öncülüğünde oluşturulan Batı bloğu, diğer tarafta ise SSCB'nin liderliğinde oluşturulan demir perde ülkeleri olarak adlandırılan Doğu bloğu ülkeleri idi. Bu ülkeler iki kutuplu dünyanın yeni baş aktörleri oldular.

Bütün bu siyasi gelişmeler ekseninde II. Dünya Savaşı ve akabinde yaşanan Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasında da önemli değişimler ve dönüşümler meydana gelmiştir. Türkiye bu dönemde kendisine karşı oluşan tehditlerden dolayı Batı bloğundan yana tercihini kullanmıştır. Sovyet tehdidi nedeni ile Türkiye'nin yapmaya zorlandığı bu tercih, Cumhuriyet kurulduktan sonra izlenen dış politikada önemli bir değişimin de hareket noktasını oluşturmuştur.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, Türkiye'nin dış politikasını inşa ettiği yapının ortadan kalkması sonucunu doğurmuştur. Genel olarak ideolojik bir anlayış üzerine kurulu iki kutuplu dünya düzeninin yeniden oluşmaya başlaması, Türkiye'nin dış politikasını derinden etkileyerek, ülkenin milli menfaatler ekseninde yeniden şekillendirilmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bir diğer ifadeyle Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, Türkiye'nin dış politikasını inşa ettiği yapının ortadan kalkması sonucunu doğurmuştur. Türkiye'nin meydana gelen yeni gelişmelere karşı göstereceği reaksiyon daha çok önem kazanmış, bu yeni gelişmeler meydana getirdiği olumsuzluklarla birlikte, Türkiye için bir çok yeni imkanlar da ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin bölgesinde daha aktif, katılımcı ve bölgesel bir aktör olmasını sağlayacak dış politika takip etmesine imkan tanımıştır. Bu imkanlar ekseninde Türkiye önceki dış politika anlayışının aksine daha nitelikli, Batı dışındaki dünyayı da dikkate alan bir dış politika takip etmeye başlamıştır. Sadece Batı ile yürütülecek ilişkilerde milli çıkarların zarar görebileceğinin farkına varılmış, dünyanın sadece "Batı"dan ibaret olmadığı anlaşılacak iki yönlü bir siyaset takip etmeye başlamıştır.

Türkiye Yumuşama döneminde dış politikasını yeniden şekillendirirken temelleri Atatürk tarafından atılmış, Cumhuriyet dönemi boyunca büyük bir titizlikle takip edilen dış politika hedeflerini de menfaatleri doğrultusunda büyük ölçüde korumuştur. Bu politika ekseninde barışçıl, bölgesiyle ve uluslararası alanda iyi ilişkiler kumayı hedefleyen, Batı'ya dönük milli bir devlet yaratma ve bu devletin varlığını ve bağımsızlığını her konumda koruma hedefine yönelik "milli" bir dış politikadır. Bu amaçlarını gerçekleştirmek üzere Türkiye 1960-1980 yılları arası dönemde öncelikle uluslararası sorunlarını çözmeye yönelik çabalar sarf etmiştir. Bu sorunlarının ekseninde Kıbrıs Meselesi, Ege Adaları, Kıta Sahanelığı, Fır Hattı, AB'ye giriş ve Ermeni terör örgütleri ile olan mücadeleler yoğunluk kazanmıştır. Türkiye bu sorunların çözümünde içerisinde de yer aldığı Batı ittifakından gerekli desteği istediği ölçüde alamamıştır. Hatta başta ABD olmak üzere birçok Batı ülkesi ile zaman zaman ters düşmüştür.

Bu çalışmamızda Türkiye'nin Yumuşama döneminde takip ettiği dış politikasını 1960-1980 yılları arası dönemi bir bütün olarak incelemeyi amaçladık. Bu inceleme kapsamında başta döneme tanıklık eden kaynaklardan yararlanmayı amaçlamakla birlikte konu ile ilgili akademik eserlerden yararlanmaya özen gösterdik. Amacımız bu alanda yapılan ve çoğunluğu sadece spesifik alanda yapılan çalışmaların aksine konuya daha geniş bir açıdan bir bütün olarak yaklaşarak Türkiye'nin bu dönemde dış politikada yaşadığı sorunların neler olduğunu ortaya koymaktır. Ayrıca son iki asırda Avrupa devletlerinin ve ABD'nin Orta Doğu politikalarını bir kuramsal çerçeve içerisinde derinlemesine ve kapsamlı bir kaynak taraması yaparak incelemek ve bu iki grup politika arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmek suretiyle bu politikaların amaç ve hedeflerinin aslında yıllar içerisinde değişmediğini, hedef ve amacın da Türkiye odaklı olarak bölgeye hâkim olarak kaynaklarını ve imkânlarını kullanmak olduğunu göstermektir.

Bu çalışmamda akademik desteği ve bilimsel katkıları dolayısıyla başta danışman hocam Doç. Dr. Hamdi DOĞAN'a ve hiçbir şekilde desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Nezat TOPAL hocama teşekkürlerimi sunuyorum.

Mehmet Salih SUALP

Niğde, 2017

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUMUŞAMA DÖNEMİNDE (1960-1980 YILLARI ARASI)
TÜRK DIŞ POLİTİKASI

SUALP, Mehmet Salih
Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hamdi DOĞAN
Eylül 2017, 119 sayfa

Bu araştırma 1960-1980 yılları arasında Türkiye'nin dış politikasını etkileyen sorunların neler olduğunu konu almıştır. Bu yıllar arasında özellikle Kıbrıs sorunu, Ege sorunları, ABD ve Yunanistan'la olan ilişkilerin bozulması, silah ambargosu ve kıta sahanlığı sorunu Türkiye Cumhuriyeti'ni derinden etkilemiş ve dış ilişkilerinde Türkiye'yi önemli adımlar atmaya zorlamıştır. Yine bu dönemde Orta Doğu'da Arap-İsrail Savaşları ve Ermeni terörü Türk dış politikasının belirlenmesinde belirleyici etken olmuştur. 1960 yılları öncesinde Türk dış politikası genelde Soğuk Savaş'ın küresel politikaları çevresinde yürütülmüştür.

Türkiye dış politikada sürekli değişen dünya şartlarında Batı ittifakına sıkı sıkıya bağlı kalmanın kendisini dünyada nasıl yalnız bıraktığını başta Kıbrıs Meselesi olmak üzere birçok sorunda açık bir şekilde fark etmiştir. Yumuşamanın getirdiği reel koşullar çerçevesinde Batı bloğundaki yükümlülüklerinden ve dış politikadaki ana çizgisinden sapmadan Doğu bloku ile ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiş, diğer yandan tüm üçüncü dünya ile özelde ise bunun içindeki İslam ülkeleri ile ilişkilerini artırma siyaseti takip etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Yumuşama Dönemi, NATO, BM, Kıbrıs, Fır Hattı, Kıta Sahanlığı, ASALA.

**ABSTRACT
MASTER THESIS**

SOFTENING PERIOD (1960-1980 YEARS) TURKISH FOREIGN POLICY

**SUALP, Mehmet Salih
Department of History
Supervisor: Assit. Doç.Dr. Hamdi DOĞAN
September 2017, 119 Pages**

This research between the years 1960-1980 Turkey foreign policy is what the problems that affect the subject. These years, especially among the Cyprus problem and the Aegean issues, United States of America relations with Greece, an arms embargo and the continental shelf issue Turkey Republic of Turkey external relations deeply influenced and, forced to take leap steps in. Also in this period in the Middle East, Arab-Israel Wars and Armenian terror has been the deciding factor in the determination of the Turkish foreign policy. prior to 1960, Turkish foreign policy is usually conducted around the global policies of the cold war.

Turkey's foreign policy changing world conditions, strict adherence to the Western Alliance itself left alone in the world, especially in many questions, including the Cyprus issue in an open manner. Conveyance of real conditions brought about by the responsibilities of the Western block and the main foreign policy line from the Eastern bloc to develop relationships with targeted, on the other hand, with all the third world in particular, is improving its relations with the countries of İslam in politics.

Keywords: Cold War Détente Period, NATO, Un, Cyprus, Fir Line, Continental Shelf, ASALA.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	13
YUMUŞAMA DÖNEMİNDE TÜRK - YUNAN İLİŞKİLERİ	13
A. KIBRIS MESELESİ.....	13
1. Kıbrıs'ın Jeopolitik ve Stratejik Konumu	13
2. Kıbrıs'ın Kısa Tarihçesi	14
3. Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nin İdaresine Geçışı.....	16
4. İngiltere'nin Adayı İlhak Edişi.....	17
5. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrası Dönemde Kıbrıs	19
a. ENOSİS	21
b. EOKA	22
6. Zürih ve Londra Anlaşmaları	25
7. Garanti Anlaşması	28
8. Akritas Planı.....	29
9. ABD ve SSCB'nin Kıbrıs Sorununa Bakışı	32
10. 1967 Kıbrıs Buhranı	34
11. 15 Temmuz 1974 Darbesi.....	36
12. 20 Temmuz 1974 Mutlu Barış Harekatı	37
a. Birinci Cenevre Konferansı	39
b. II. Cenevre Konferansı	42
13. Türkiye'nin İkinci Harekâtı	43
a. Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin Kuruluşu	44
b. Nüfus Mübadelesi.....	45
c. 1977-1979 Zirve Anlaşmaları.....	45
14. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İlanı.....	47
B. EGE ADALARI MESELESİ	48
1. Ege Adalarının Silahlandırılması	51
C. KITA SAHANLIĞI SORUNU	55
1. Ege Petrolü	59
D. KARA SULARININ 12 MİLE ÇIKARILMASI SORUNU	62
1. Hukuksal ve Siyasal Gereçeler.....	65
E. EGE HAVA SAHASI (FIR HATTI - UÇUŞ BİLGİ BÖLGESİ) SORUNU.....	67

İKİNCİ BÖLÜM	70
YUMUŞAMA DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'NİN BATI İLE OLAN İLİŞKİLERİ, ORTA DOĞU POLİTİKASI VE ERMENİ SORUNU	70
1. TÜRKİYE'NİN AB, SSCB VE ABD İLE OLAN İLİŞKİLERİ	70
A. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ.....	70
B. TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	73
C. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ.....	76
2. TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI VE ERMENİ SORUNU	82
A. TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI	82
1. 1950-1960 Arası Dönem	84
2. 1964-1973 Arası Dönem	85
3. 1973 Sonrası Dönem	86
B. ERMENİ SORUNU VE ASALA TERÖRÜ	87
1. ERMENİ SORUNU	87
2. ASALA.....	90
2.1. Kuruluşu ve Örgüt Yapısı	90
2.2. ASALA'nın Faaliyetleri.....	92
2.3. Türkiye Ermenilerinin ASALA'ya Tepkileri.....	96
SONUÇ	98
KAYNAKLAR	101
ÖZGEÇMİŞ	119

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.2.1. ASALA Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler93-94

Tablo 2.2.2. Ermeni Terörüne Verilen Kayıplarımız94-96

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AKEL	: Kıbrıs Rum Komünist Partisi
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi
bkz.	: Bakınız
Bl	: Bölüm
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
D.	: Dosya
Der.	: Derleyen
e.	: Evrak
EOKA	: Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği
ENOSİS	: Kıbrıs'ın Yunanistan'a dahil edilmesini ifade eden düşünce
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
ICAO	: Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
İA	: İslam Ansiklopedisi
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
k	: Kısım
KATAK	: Kıbrıs Adası Türk Azınlıkları Kurumu
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KMTHP	: Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi
KTFD	: Kıbrıs Türk Federe Devleti
KTP	: Kıbrıs Türktür Partisi
M.	: Miladi
MC	: Milliyetçi Cephe
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik İttifakı
no.	: Numara
OSİA	: Ortak Savunma ile İlgili İşbirliği Antlaşması
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştirilen
SALT	: Stratejik Silahların Sınırlandırılması
Ss.	: Sayfa Sayısı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
TPAO	: Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve Benzeri/Benzerleri
Vd.	: Ve Diğerleri
yay.	: Yayınlayan
Gös. yer.	: Gösterilen yer

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte barış yönünde ileri adımların atıldığı bir döneme girilmişti. "Yumuşama" (Detant) adı verilen bu dönem 1960-1980 yılları arası dönemde bir kez daha Soğuk Savaş'ı andıran gergin bir atmosfer oluşturmakla birlikte uluslararası alanda barışa yönelik büyük atılımların yaşanmasını sağlamıştır. Dönem kavramının aksine, bir süreç olarak düşünüldüğünde yumuşama, barışa varacak bir yakınlaşma, işbirliği aşamalarından oluşmuştur.¹ Yumuşama (detant) uluslararası ilişkilerde, blokların gerginliği azaltmak amacıyla karşılıklı görüşmeleri tercih ettiği dönemdir. Yumuşama politikası, barışı sağlayacak yakınlaşma, anlaşma ve işbirliği aşamalarından oluşmaktadır.² 1960-1980 arasındaki milletlerarası politika gelişmelerini bir takım ana bölümlere ayırmak gerekirse, şu söylenebilir: Bu gelişmeler üç temel konu etrafında toplanabilir. Bunlar, Doğu Batı münasebetleri ve buna bağlı olarak silahsızlanma ve Detant, Vietnam Savaşı ve bunun doğurduğu güney-doğu Asya gelişmeleri ve nihayet, Orta Doğu gelişmeleridir.³

Yumuşamanın çıkış noktasını ABD ile SSCB'nin 35 yıllık ilişkilerinde ve onları ilgilendiren tüm dünya sorunları oluşturmuştur.⁴ Dönemin iki belirgin aktörü ABD Başkanı Kennedy ile SSCB Devlet Başkanı Kruşçev'in Amerika Kıtası, Ortadoğu ve Uzak Doğu'da yaptıkları mücadeledir. Soğuk Savaş'ın devam ettiği yıllarda iki süper güç arasındaki silahlanma yarışı, iki devletin de füze yapımında ileri gitmeleriyle uzay yarışına dönüşmüştür. Nükleer yıkımın uyandırdığı endişe Mayıs 1960'ta Paris'te Zirve Konferansı yapılmasını gündeme getirmiştir.⁵ SSCB lideri Kruşçev'in 5 Mayıs 1960'ta ülkesinde bir Amerikan U-2 casus uçağının düşürüldüğünü açıklaması ve ABD yönetiminden özür beklemesine rağmen ABD'nin red cevabı vermesi nedeniyle planlanan görüşmeler yapılamamıştır. Bunalım ABD ile SSCB arasında bir süre daha sürmüştür.⁶

¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 1989, s. 446.

² Gös. yer.

³ Fahir Armaoğlu, **20. yy. Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 693.

⁴ Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s. 447.

⁵ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.); **Türk Dışı Politikası**, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 574.

⁶ Gös. yer.

Stratejik denge, yumuşamanın nesnel temelini oluşturan en sağlam unsurdur. Bu denge blokların oluşmasıyla hemen ortaya çıkmamış, stratejik çıkarlara bağlı olarak şekillenmiştir.⁷ Bu doğrultuda II. Dünya Savaşı sonunda güç dengelerini yeniden oluşturacak bir anlaşmanın yapılamaması, Avrupa'da siyasi istikrarın oluşmasını güçleştirmiştir. Batı Almanya'nın SSCB dışındaki Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini kesmesi, ayrıca II. Dünya Savaşı sonrasında Polonya ve Çekoslovakya sınırlarını tanımaması, Avrupa'daki istikrarsızlığı daha da tırmandırmıştır. ABD ve SSCB arasında stratejik silahların sınırlandırılmasına ilişkin anlaşma imzalanması⁸, Batı Almanya'nın Polonya ve Çekoslovakya ile olan sınırlarını tanınması ve Doğu Almanya ile ilişki kurması Avrupa'nın güvenlik ve istikrarının sağlanması yönünde olumlu bir adım oluşturmuştur. Silahlanmaya harcanan ekonomik kaynaklar ve bunun sonucu Soğuk Savaş'ın iki bloğunun elinde bulunan silahların gücü, tarafların daha temkinli davranmasına katkı sağlamıştır.⁹

Yumuşama döneminin gerginliklerinden biri nükleer silahlar ve bu nükleer silahlara çeşitli kısıtlamalar getiren bu anlaşmaların imzalanması sürecinde yaşanmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği saldırı ve savunma silah sistemlerinin denetimi üzerinde uzlaşma zemini aramışlardır.¹⁰ Her iki ülke yetkilileri bu silahların yalnızca yayılmasını önlemenin yeterli olmadığı düşüncesiyle Stratejik Silahların Sınırlandırılması (SALT) görüşmelerini başlatmıştır. Stratejik saldırı ve savunma silahlarının sınırlandırılmasına ilişkin ilk görüşmeler 1969 yılı sonbaharında Helsinki'de başlamıştır.¹¹ Bu doğrultuda ABD ile SSCB 17 Kasım 1969'da Helsinki'de bir araya gelmiş taraflarca yapılan Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (SALT-I) 26 Mayıs 1972'de her iki ülkede de füze karşıtı silah sistemlerinin iki tane olması üzerinde uzlaşılmasıyla sonuçlandı.¹² ABD Başkanı Nixon ve SSCB lideri Brejnev arasında Moskova'da imzalanan SALT-I Antlaşması'ndan üç gün sonra taraflar yeniden Moskova'da, bir araya gelmiş "ABD ile SSCB Arasındaki İlişkilerin Temel İlkeleri" adlı 12 ilkedden oluşan belge taraflarca parafe edilmiştir.¹³ Parafe edilen belgede, taraf ülkeler arasında barış ve işbirliğini

⁷ Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s. 450.

⁸ "Moskova'da Nükleer Anlaşma'ya Varıldı", **Milliyet**, 27 Mayıs 1972, s. 1-9.

⁹ Erel Tellal, **Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye ilişkileri (1953-1964)**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 156.

¹⁰ Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s. 465.

¹¹ "Helsinki'de Silaha Veda Toplantısı," **Milliyet**, 18 Kasım 1969, s. 3.

¹² Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s. 465.

¹³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 772.

geliştirmeye öncelik veriliyordu. Ayrıca, 1977'de sona erecek olan Anlaşma'nın bitiminde yeni bir SALT anlaşmasının yürürlüğe girebilmesi için ikinci tur görüşmelerin 1972 yılı sona ermeden başlaması da yine SALT-1'de yer almıştır.¹⁴

Bu gelişmelerin yanı sıra, ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları arasında mevcut ilişkileri daha da geliştirilmesi adına 3 Haziran 1972'de yeni bir anlaşmanın imzalanması Doğu-Batı blokları arasındaki gerginliklerin yumuşamasının yeni bir aşamasını oluşturdu. Sovyetler ise, ellerindeki kıtalararası balistik füzelerin sayısını SALT-1 Anlaşması'nda belirlenen tavanın altına düşürmeyi kabul etmemiş, böylece görüşmeler uzun süre çıkmaza girmiştir.¹⁵ 22 Kasım 1972'de başlayan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı görüşmeleri ve buna bağlı yapılan çalışmalar NATO ve Varşova Paktı'nın tüm üyeleri ile Arnavutluk dışındaki bütün Avrupa ülkeleri arasında 1975'de Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla neticelenmiştir.¹⁶ Helsinki Nihai Senedi, bir barış antlaşması niteliğine sahip olmasa da, Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkileri düzenleyecek kuralları saptayarak yeni düzenin kurallarını kodifiye etmiştir.¹⁷ Tarafların karşılıklı bir iyi niyet bildirisi, diyalog aracı ve aynı zamanda bir tutum yasası olarak kabul edilen Nihai Senede ve AGİK sürecine Batı Avrupalı Devletler diğer taraf ülkelerden daha çok önem vermiş, Sovyet istilasına karşı Avrupa güvenliğinin bu çerçevede şekillenmesini istemişlerdir.¹⁸

SALT-1 ve SALT-2 Anlaşmaları, iki süper devlet arasında yumuşama döneminin ürünleri olarak uluslararası ilişkilerde olumlu sonuçlar oluştururken¹⁹ 1979 yılında meydana gelen İran İslam Devrimi ve akabinde İran ile ABD arasında yaşanan sert atmosfer, aynı tarihlerde meydana gelen Afganistan'ın SSCB tarafından işgal edilmesi uluslararası ortamı yeniden gerginleştirmiştir. Bu gerginlikler "Soğuk Barış" biçiminde nitelendirilecek bir ortama neden olmuştur.²⁰ Bu siyasi konjonktür içinde ABD'de 1980 yılında yapılan Başkanlık seçimini ABD'yi eski siyasi gücüne ulaştırmak vaadiyle Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Reagan kazanmıştır. SSCB'de ise

¹⁴ “Meral Tamer, “Başlangıçtan Bu Yana SALT konusundaki Gelişmeler,” *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1974, s. 8.

¹⁵ Ergun Balcı, “Çıkmaza Saplanmış İki Görüşme,” *Cumhuriyet*, 20 Mart 1976, s. 10.

¹⁶ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 783.

¹⁷ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s. 457.

¹⁸ Hikmet Erdoğan, *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin önemi ve NATO İttifakı*, IQ Kültür sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 75.

¹⁹ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s. 466.

²⁰ Zeynep Dağı, *Rusya'nın Dönüşümü (Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika)*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002, s. 91-102.

Gorbaçov'un iktidarı ile "Glastnost" ve "Prestroika" adlı politikalarla açıklık ve yeniden yapılanma projelerinin geliştirilmesi hem ABD-Sovyet ilişkilerini hem de uluslararası gündemin yeniden yumuşama içine girmesini sağlamıştır.²¹

Yumuşama Dönemi'nde Uzak Doğu'da meydana gelen çatışmaların temelinde ABD ve SSCB'nin kendi çıkarları için bölgede mücadeleye girmeleri ile İngiltere'nin Güneydoğu Asya'da sürdürdüğü sömürgecilik hareketleri yer almaktadır. Ayrıca Batılıların Uzak Doğu'da NATO gibi herhangi bir savunma sistemine sahip olmayışları çatışmaların bir başka nedeni olmuştur.²² Bölgede döneme damgasını vuran iki temel gelişme ABD ile Çin arasındaki ilişkilerin yeniden oluşturulmaya başlanması ve ABD'nin işgal ettiği Vietnam'daki askeri kuvvetlerini çekmesidir. Bu doğrultuda ABD Başkanı Nixon'un 1969'dan itibaren "Nixon Doktrini"²³ doğrultusunda Uzak Doğu'da daha etkili dış politika izlemesi Çin ile yaşanan gerginliklerin hızla normalleşmesini sağladı. Nixon Doktrini bir bakıma 1957 Ocak tarihli Eisenhower Doktrininin tersi oluyordu. Çünkü Eisenhower Doktrini Amerikan askeri kullanılması suretiyle bölgedeki ülkelerin komünizme karşı savunulmasını da teşkil ediyordu.²⁴ Bu ortam içinde Çin, 1971 yılında BM'ye kabul edilirken, Başkan Nixon'un Şubat 1972'de Çin'e gerçekleştirdiği ziyaret, ABD-Çin ilişkilerinin normalleşmesini sağlarken Sovyetler Birliği'nin de Batı'yla uzlaşmacı bir siyaset takip etmesini zorunlu bırakacaktır.²⁵

ABD ile Çin arasındaki ilişkilerdeki bu değişimler diplomatik ilişkilere hemen yansımamış, bu ilişkiler nihayet 10 Ocak 1979'da ancak kurulabilmiştir. Bu ilişkilerin akamete uğramaması için de ABD Vietnam'dan çekilmiştir. Bu tarihten sonra Uzak Doğu'da "bölge içi" çatışmalar yoğunluk kazanmaya başlamıştır.²⁶ Bu bölge içi çatışmalarda Kuzey Vietnam Güney Vietnam'ı ele geçirmiş, daha sonra Vietnam Kamboçya'yı işgal etmiş, ardından da Çin Vietnam'a saldırmıştır.²⁷ Kuzey Vietnam'da komünist yönetim benimsenirken Güney Vietnam'da ABD etkisi giderek artmış ve bir

²¹ Dağı, a.g.e., s. 95-102.

²² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 551.

²³ Funda Keskin, "ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 527.

²⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 610.

²⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 678.

²⁶ Davut Dursun, "Asya", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 352.

²⁷ Gös. yer.

süre sonra iki Vietnam arasındaki ilişkiler savaşa dönüşmüştür. Uzun yıllar süren savaş ABD'nin desteğindeki Güney Vietnam'ın yenilmesi ile 30 Nisan 1975'te son bulmuştur.²⁸ Savaştan sonra Kuzey Vietnam hemen Vietnam'ı birleştirme faaliyetlerini başlatmış, bu çalışmalar 2 Temmuz 1976'da ulusal meclisin onayıyla iki Vietnam birleşmiştir.²⁹

Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam'ı işgal etmesine benzer bir gelişme de Uzak Doğu'da Kuzey Kore ve Güney Kore arasında yaşanmıştır. 1950'de Kuzey Kore, Güney Kore'ye saldırmış ancak Kuzey Kore'nin BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına³⁰ uymaması üzerine ABD'nin önderliğinde oluşturulan, Türkiye'nin de takviyeli bir tugayla katıldığı koalisyon güçleri Güney Kore'nin yanında savaşa girmiştir. Askeri kuvvetler arasındaki sınır 38. enlem olarak belirlendi. 1951'de başlayan görüşmeler Panmunjom Mütarekesi ile sonuçlandı.³¹ Üç yıl süren savaş sonrasında Kuzey Kore birliklerinin 38. paralelin kuzeyine çekilmesi sağlanmış oldu. Ardından görüşmeler yoluyla ülkeyi birleştirme çabaları herhangi bir sonuç vermedi. Sonuçta her iki devlet 1991 yılında ayrı ayrı Birleşmiş Milletler'e üye kabul edildi.³²

Soğuk Savaş sonrasında sömürge imparatorlukların yıkılmaya başlaması, Asya ve Afrika'da bağımsız yeni devletlerin kurulmasını sağlamıştı. Asya ve Afrika devletleri siyasal bağımsızlığa kavuşmalarından sonra karşılaştıkları güçlükleri dikkate alarak, bağımsızlığın asıl amaç olmadığını siyasal istikrarlarını sağlamak ve ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek için aralarından bir birlik oluşturmaları gerektiğini anlamışlardır.³³

"Bağlantısızlar" olarak adlandırılan üçüncü blok, bir denge oluşturmaya ve bloklar arası gerilimi yumuşatmaya çalışmış, 1955'te Bandung Konferansı ile Asya-Afrika ülkeleri arasında dayanışma düşüncesi öne çıkarılmıştı. Bandung Konferansı milletlerarası politika alanında Asya-Afrika ülkelerinin Birleşmiş Milletler içinde

²⁸ Dursun, "Asya", s. 352.

²⁹ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 532.

³⁰ Rıza Kurtuluş, "Kore Cumhuriyeti", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 199.

³¹ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 282.

³² Kurtuluş, "Kore Cumhuriyeti", s. 199.

³³ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 428-429.

etkili bir blok olarak belirmeleri ve 1961 yılında resmîleşecek olan Bağlantısızlar Grubu'nun ortaya çıkması gibi sonuçları doğurmuştur.³⁴

Sayısı hızla artan bağlantısız devletler BM'de etkili olarak dünya güçler dengesinde önemli rol oynamaya başlamalarına rağmen güçlü bir alternatif olma başarısını gösteremediler. Aralarındaki anlaşmazlıklar, silahlı çatışmalar ve ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirecek sermaye yokluğu, büyük ve kalkınmış devletlere bağımlı olmaları yüzünden uluslararası alanda diğer bloklar kadar etkili olamadılar.³⁵ Ekonomide tekelci bir yapıya sahip olan Üçüncü Dünya ülkeleri, uluslararası ekonomide ortaya çıkan küresel krizlerden olumsuz etkilendiler. Özellikle ekonomide önemli petrol üreticisi bir piyasaya sahip olan Üçüncü Dünya ülkeleri, Batı'nın alternatif enerji kaynaklarına yönelmeleri ve tasarruf önlemlerine ağırlık vermeleri bu ülkelerin büyük gelir kayıpları yaşamalarına neden oldu.³⁶

Yumuşama Dönemi'nde dünya gündemini etkileyen önemli gelişmeler Orta Doğu'da meydana gelmiştir. Orta Doğu'daki sorunların ağırlık noktasını ve başlangıcını İsrail'in bağımsız bir devlet olarak kuruluşu teşkil eder. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan İsrail ile çevresindeki Arap Devletleri (Mısır, Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün ve Suudi Arabistan) arasında anlaşmazlıklar çözümlenemedi.³⁷ İsrail'in bağımsızlık kararının hemen ardından başlayan savaşlarda sayıca İsrail'den üstün olmalarına rağmen tecrübesiz ve eşgüdümünden yoksun Arap orduları herhangi bir başarı elde edemediler. BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Mayıs 1948 tarihinde taraflara yaptığı ateşkes çağrısı kısa süre bir savaşız ortam sağlamışsa da bir süre sonra başlayan savaşlar Ocak 1949 yılına kadar devam etti.³⁸

1948'de başlayan Arap-İsrail Savaşı 24 Şubat 1949'da BM aracılığıyla taraflar arasında Rodos Adası'nda ateşkesin imzalanmasıyla sonuçlanmış, ateşkes çok sayıda Filistinlinin komşu ülkelere sığınmasına ve mülteciler sorununa neden olmuştur.³⁹ 1956 meydana gelen ve Süveyş Krizi olarak nitelendirilen Mısır-İsrail Savaşı'nda

³⁴ Davut Dursun, "Bandung", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 56.

³⁵ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 435.

³⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 718.

³⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 587.

³⁸ Çağrı Erhan, "Filistin Sorunu ve İsrail'le İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 639.

³⁹ Kâmuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s. 303-304.

İngiltere ve Fransa Mısır'ı işgal etmiş ancak savaş Mısır'ı destekleyen Sovyetler Birliği'nin Londra ve Paris'e atom bombası atma tehdidi karşısında İngiltere ve Fransa'nın geri adım atmasıyla sonlanmıştır.⁴⁰ 1948-1956 arasında olduğu gibi, Orta Doğu'da 1956 Süveyş Buhranından sonra gerginliğine devam eden ortam, yine aşağı yukarı 10 yıllık bir devrenin sonunda, 1967 yılında yeni bir savaşa yol açmıştır.⁴¹ 1967 Arap-İsrail savaşı ise, İsrail ile bütün Arap dünyasını karşı karşıya getiren ve neticeleri bakımından da Orta Doğu'da, etkilerini günümüze kadar devam ettirecek yeni bir dönem açmıştır.⁴²

Mısır lideri Nasır'ın Tiran Boğazı'nı İsrail'e kapatması sonucunda 1967 yılında Arap devletleri (Mısır, Suriye, Ürdün) ile İsrail arasında meydana gelen ve İsrail'in baskın tarzındaki taarruzu ile başlayan Altı Gün Savaşlarında İsrail'in üstünlüğü bariz bir şekilde görülmüş, savaş Araplar için bir hezimet olmuştur.⁴³ 1967 Arap-İsrail Savaşı İsrail'in başarısıyla kapandıktan sonra, İsrail Gazze Şeridi ile Sina Yarımadasını Süveyş Kıyılarına kadar, Ürdün'ün batı bölgesinin tümünü ve stratejik Golan Tepelerini işgal etmiş oldu.⁴⁴ Bu, toprak olarak İsrail'in sınırlarını aşırı ölçüde genişletmiş oldu. Bundan sonraki dönemde İsrail'in 1967'de işgal ettiği bu toprakların terki Arap Cephesi için sürekli olarak barış koşulu olarak sürüldü.⁴⁵

1973 yılına kadar devam eden çatışmalar sonucunda Birleşmiş Milletlerin barışı sağlama çabalarına rağmen Orta Doğu'da kalıcı barış ortamı sağlanamamakla birlikte yeni savaşların yaşanmasına da engel olunamadı. Mısır ve Suriye ordularının eşgüdümlü olarak İsrail'in en büyük bayramını kutladığı gün (Yom Kippur), yani 6 Ekim 1973 günü taarruza geçmesiyle başlayan savaş, Arapların galibiyeti ile sonuçlandı.⁴⁶ Arap ülkeleri daha evvel yaptıkları savaşa nispeten büyük askeri, siyasi ve ekonomik başarılar elde ettiler. Savaştan sonra Orta Doğu'da kalıcı bir barışın sağlanması adına ABD stratejik siyaset izledi. Dışişleri Bakanı Kissinger,

⁴⁰ Mustafa Torlak, **Siyonizmin Pencerelerinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları**, Kadir Has Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 65.

⁴¹ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972, s.141.

⁴² Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Kültür Yayınları, Ankara, 1994, s. 201.

⁴³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 848.

⁴⁴ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 536.

⁴⁵ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **İsrail-Arap Harpleri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 23.

⁴⁶ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 538.

gerçekleştirdiği "mekik diplomasisi"yle İsrail ile Mısır ve Suriye arasında uzlaşmaya zemin hazırladı. Öte yandan, Eylül 1970 tarihinde Mısır Başkanı Nasır'ın vefatı üzerine yerine Nasır kadar nüfuz sahibi olmayan ve tanınmayan Enver Sedat geçmesi ve ABD'yle olan siyasi ilişkilerini daha da geliştirmesi ABD'nin konumunu perçinlemiştir.⁴⁷

Yumuşama döneminde Ortadoğu'da meydana gelen bir diğer gelişme ise Arap-İsrail mücadelesinin en mühim aktörlerinden biri haline gelen ve günümüzde Filistin halkının siyasi varlığının tek temsilcisi sayılan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün kurulmasıdır.⁴⁸ Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Filistin direnişinin örgütlendiği, bağımsız bir Filistin devleti kurmayı amaçlayan şemsiye niteliğinde bir organizasyondur. Ürdün'de teşkilatlanan örgüt, 1970'lerde Lübnan'a yerleşti. 1973 Arap-İsrail savaşı sonrasında FKÖ, İsrail'in Gazze'de Batı Şeria'dan çekilme eğilimine girmesi üzerine bu bölgelerde bir devlet kuracağını açıkladı.⁴⁹

Orta Doğu'da barışçı bir iklimin oluşmaya başladığı dönemde ülkesi içinde kırılğan dinamiklere sahip Lübnan'da iç savaş çıkmıştır. İç savaşın ve çatışmaların nedenleri Lübnan'ın iç yapısı ve bölgenin özelliklerinden kaynaklanmıştır.⁵⁰ 1975 yılında ülkede çıkan iç savaşın bir yıl sonra sona ermesi sonrasında ülkenin kontrolü Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün kontrolüne geçmiştir. Lübnan'da iç savaş bitmesine rağmen bölgedeki problemler ise çözümlenememiştir.⁵¹ FKÖ ile İsrail arasındaki gerginlikler İsrail'in Lübnan'a askeri harekât düzenlemesine neden olurken harekât sonunda İsrail Güney Lübnan'a yerleşecektir. FKÖ'nün Lübnan'dan ayrılıp Tunus'a çekilmesi sadece mücadeleyi bölmekle kalmayıp kendi topraklarından koparmış, mücadelenin uzağına düşürmüştü.⁵²

Orta Doğu'da son yılların en önemli ve sonuçları bakımından en tartışmalı siyasi gelişmelerinden biri Mısır ile İsrail'in aralarındaki otuz yıllık düşmanlığa son vermek için ABD ekseninde barış görüşmelerini başlatarak uzlaşmaya

⁴⁷ Torlak, **a.g.t.**, s. 69.

⁴⁸ Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları**, s. 220.

⁴⁹ Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, **Arap İsrail Uyuşmazlığı**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 71.

⁵⁰ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 539.

⁵¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 876-877.

⁵² Mete Çubukçu, **Bizim Filistin: Bir Direnişin Tarihçesi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 69.

çalışmalarıdır.⁵³ Mısır lideri Enver Sâdat'ın Kasım 1977'de İsrail'e yaptığı ziyaret birçok Arap ülkesinin büyük tepkisine neden olmuştur. Bu gelişme Mısır'ın ABD ve İsrail'le yakınlaşmasını sağlarken, taraflar arasında devam eden görüşmeler çerçevesinde Sina Yarımadası'ndaki işgalin sonlandırılmasıyla Mısır-İsrail barışına ortam hazırlanmıştır.⁵⁴

ABD, Mısır ve İsrail arasında 5 Eylül 1978 tarihinde başlatılan görüşmeler 17 Eylül'de Camp David Anlaşmalarının imzalanması ile sonuçlandı. 26 Mart 1979'da Mısır ve İsrail arasında Washington'da imzalanan barış antlaşması ile iki ülke arasındaki ilişkiler normalleştirildi.⁵⁵ Mısır'ın diğer Arap ülkelerinden ayrı olarak İsrail ile antlaşma imzalaması Arap dünyasında büyük tepki doğurmuştur. Bağdat'ta toplanan Arap Birliği Zirvesi'nde Kahire'de bulunan diplomatik temsilcilerinin geri çekilmesi kararı çıkarılmıştır.⁵⁶ Böylece Mısır'ın ABD ve İsrail'le yakın temaslar kurması Arap dünyasında yalnızlığa itilmesi sonucunu doğurmuştur. Batı karşıtlığının giderek arttığı bu atmosferde Sovyetleri Suriye'de varlığını hissettirmesini kolaylaştırdı.⁵⁷ Bu süreçte Mısır lideri Enver Sedat'ın 1981 yılında öldürülmesi ile iktidarı ele geçiren Hüsnü Mübarek, Batı'yla ilişkileri sürdürmekle birlikte, İsrail'le karşı daha mesafeli bir dış politika izleyerek Arap dünyasıyla da ilişkilerini onarmaya çalışmıştır. Mısır'ın bu konumundaki stratejik siyaset değişiklikleri Orta Doğu'daki dengelerin tam olarak sağlanmasını da önledi.⁵⁸

Orta Doğu'daki bölgesel ilişkilerin gerginleştiren diğer bir gelişme 22 Eylül 1980'de İran ile Irak arasında Şatt-ül Arap suyolu üzerindeki anlaşmazlık yüzünden yaşanan savaştır.⁵⁹ İran ile Irak arasında eskiye dayalı sorunların çözümlenememesine 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nden sonra gelişen Sünni-Şii ayrılığının eklenmesi 8 yıl devam eden savaşa neden olmuştur. Üçüncü Dünya'nın pasif bir konumda bulunması, 1969 yılında kurulmuş olan İslam Konferansı Örgütü'nün de aynı şekilde etkisizleşmesi, savaşı sona erdirmek yolundaki girişimleri de başarısız kılmıştır.⁶⁰ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını 17 Temmuz

⁵³ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 544.

⁵⁴ Erdal Şimşek, **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005, s. 77.

⁵⁵ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 544.

⁵⁶ Şimşek, **a.g.e.**, s. 77.

⁵⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 891.

⁵⁸ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 715-718.

⁵⁹ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 559.

⁶⁰ Ömer Kürkçüoğlu, 5. Yılında İran-Irak Savaşı, **Milliyet**, 21.09.1985, s. 8.

1988'de Irak'ın, 18 Temmuz'da da İran'ın kabul etmesi üzerine 20 Ağustos'ta bütün cephele de ateşkesin yürürlüğe girmesiyle sona eren savaş, taraflar arasındaki mevcut sorunlara herhangi bir çözüm getiremeden bitmişti. Her iki ülkede de korkunç yıkıma ve daha önemlisi telafisi olmayan büyük can kaybına yol açmıştır. İki ülkeyi ayıran faktörler daha da derinleşmiştir.⁶¹

Orta Doğu'da olduğu gibi Güney Asya'da da Yumuşama Dönemi'nde şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir. Bunların biri Hindistan ile Pakistan arasında yaşanan Keşmir Sorunu, diğeri ise Afganistan'ın işgali olmuştur.⁶² Hindistan sahip olduğu yerüstü ve yeraltı zenginlikleri nedeniyle sürekli işgallere maruz kalmıştır. Özellikle bölge 1947 yılına kadar İngiliz işgali altında kalmıştır. İngiltere'nin 1947'de bölgeden çekilmesiyle Pakistan ve Hindistan adı ile iki devlet kurulmuştur.⁶³ Bu iki devlet bağımsızlıklarından itibaren sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Bu sorunların en önemli nedeni Hindistan, Pakistan, Afganistan ve Çin'in kesişme noktasında yer alan, verimli topraklara ve yer altı zenginliklerine sahip, halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu Keşmir'dir.⁶⁴ İngiltere'nin bölgeden çekilirken Keşmir'in yönetimini Hintli bir mihraceye vermesi ve mihracenin de Keşmir'i 1947'de Hindistan topraklarına katması 1948'de Hindistan ile Pakistan arasında savaşa neden olmuştur. Pakistan, Çin-Hint Savaşı'ndan sonra Hindistan'ın askeri açıdan zayıfladığını düşünerek bu durumdan yararlanmak istemiştir.⁶⁵

Müslüman Keşmir halkının Hindistan ile bütünleşmek istememesi nedeniyle 1948'de iki taraf arasında ilk savaş yaşanmış, BM'nin müdahalesi ile ateşkes sağlanmıştır. 1963 yılında nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Keşmir'de Hindular ile Müslümanlar arasında başlayan çatışmalar, 1965'te yeniden savaşa dönüşmüştür.⁶⁶ Hindistan'ın ağır bastığı bu mücadele BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararına tarafların uyması sonucunda durdurulabilmiştir. Pakistan ve Hindistan'ın bir türlü paylaşamadığı Orta Asya'daki sorunlu bölgeyi en son 1977'de Pakistan kazandığı askeri zaferle topraklarına katmıştır. Pakistan'ın sorunu uluslararası kamuoyuna taşımamasını istemeyen Hindistan, BM Genel Sekreteri ve

⁶¹ **Milliyet**, 21.09.1985, s. 8.

⁶² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 794.

⁶³ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 292.

⁶⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 794.

⁶⁵ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 293.

⁶⁶ "Kanayan Yara Keşmir", **Milliyet**, 31.03.2000, s. 23.

ABD'li diplomatlarıyla birlikte, üçüncü tarafların iyi niyet teşebbüslerini reddetmektedir.⁶⁷

Güney Asya'daki önemli çatışmalardan bir diğeri ise Afganistan'da meydana geldi. Kuzeybatı Asya ülkeleri arasında, stratejik bir öneme sahip olan Afganistan, tarih boyunca sürekli olarak emperyalist güç odakları başta olmak üzere, komşuları arasında çatışma sahası olmuş ve bu haliyle de çatışma sahası olmayı sürdürecektir olan bir ülke olmuştur.⁶⁸ Afganistan 27 Nisan 1978'de meydana gelen Sovyet yanlısı darbeye birlikte SSCB'nin etkisinde kaldı. Özellikle 5 Aralık 1978'de imzalanan Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği antlaşmasından sonra Afganistan hızla Sovyet etkisi altına girmeye başladı.⁶⁹ Dış politikada iyi ilişkiler geliştiren Sovyet yanlısı yönetim içeride direnişle karşılaşmış, yoğun çatışmalara maruz kalan ve zor duruma düşen Afgan yönetiminin bu durumu karşısında SSCB, Aralık 1978'de imzalanan dostluk antlaşmasını gerekçe göstererek 24 Aralık 1979'dan itibaren Afganistan'ı işgal etmeye yöneldi. Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali bütün dünyada ve özellikle Batı'da büyük tepkiye neden oldu.⁷⁰ Çünkü Afganistan'ı ele geçirmekle Sovyetler, Basra Körfezi ve Orta Doğu petrolü istikametinde mühim bir ilerleme kaydetmiş oluyorlardı.⁷¹ Bu tepkilerin yanında Sovyetler Afganistan'daki direnişçilerle 10 yıl süren şiddetli bir mücadeleye girişmiş, nihayet, Gorbaçov sonrası dönemde Sovyetler Afganistan konusundaki tutumunu da yumuşatmak zorunda kalmıştır.⁷²

ABD ile SSCB arasında 21-23 Mart 1988'de yapılan görüşmeler sonrasında, SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesini öngören anlaşma 14 Nisan'da Cenevre'de taraflarca imzalanmıştır.⁷³ İmzalanan antlaşma gereği SSCB 1989'da Afganistan'dan askeri kuvvetlerini tamamen çekmiş ve ilişkiler yeniden normalleşmeye başlamıştır. Zira 1979'da Afganistan'a Sovyet askerinin konuşlanması "Soğuk Barış" denilen gergin ortamın yaşanmasına neden olan temel unsur olmuştu.⁷⁴ Daha sonraki süreçlerde SSCB'nin parçalanmasıyla birlikte Rusya'nın iç politikaya odaklanması ve dış politikada etkin olamaması 1990-2000 arası dönemde ABD'nin dünya

⁶⁷ "Kanayan Yara Keşmir", *Milliyet*, 31.03.2000, s. 23.

⁶⁸ Rauf Beg, *Adı Afganistan'dı Taliban'ın Eline Nasıl Düştü*, Turan Kültür Vakfı Yay., İstanbul, 2001, s. 17.

⁶⁹ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 564.

⁷⁰ Torlak, *a.g.t.*, s. 45.

⁷¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 978.

⁷² Mahmud Osmanoğlu, *Afganistan'da Cihadın 10 Yılı*, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1990, s. 35.

⁷³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 1070-1071.

⁷⁴ Faruk Sönmezoglu, *Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 463.

jeopolitiğindeki hareket manevrasını arttırmıştır. ABD'nin bu jeopolitik-jeostratejik hedef ve uygulamaları ABD liderliğindeki uluslararası sistemin tek kutuplu olduğu şeklindeki düşüncelerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁷⁵

⁷⁵ Sönmezoglu, a.g.e., s. 463.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUMUŞAMA DÖNEMİNDE TÜRK - YUNAN İLİŞKİLERİ

Milli Mücadeleden sonra Lozan Antlaşması imzalanmasına rağmen Türkiye ve Yunanistan arasındaki bütün ülke meseleleri tam anlamıyla çözüme kavuşturulamamıştı. Bu ilişkilerin normalleşmesi amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuş ancak nihai bir çözüme ulaşılamamıştır.⁷⁶ 1930 yılından sonra dünyayı tehdit eden siyasi sorunlara karşı Atatürk ve Venizelos öncülüğünde Balkan devletleri arasında bir savunma ittifakının kurulması için uğraşlar verilmiş, bu temelde, ortak sorunların dayanışma içerisinde çözüleceği Balkan Paktı, 1953 yılında taraflarca parafe edilmiştir. Barış ve huzuru getirmeyi amaçlayan Pakt, 1954 Ağustosunda Bled Antlaşması ile ortaklık ittifakına dönüştürülmüştür.⁷⁷ Atıla adımlar taraflar arasındaki ilişkileri dönem itibariyle olumlu etkilemesine rağmen 1954 yılı itibariyle ikili ilişkiler Kıbrıs meselesi ekseninde yeniden gerginleşme sürecine girmiştir. Adadaki iki toplumun gerek İngiltere'nin yönetimi altında gerekse Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra kendilerini Türk ve Yunan kimlikleri altında görmeleri, meseleye Türkiye ve Yunanistan'ı da ortak etmiştir.⁷⁸ Adanın, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye'nin muhalefetine rağmen Yunanistan'a ilhak edilmek istenmesi adada Türkler ile Rumlar ve ada dışında Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs uyuşmazlığı diye nitelendirilen sorunu ortaya çıkarmıştır.⁷⁹

A. KIBRIS MESELESİ

1. Kıbrıs'ın Jeopolitik ve Stratejik Konumu

Kıbrıs, jeopolitik incelemeler sonunda Anadolu'nun bir parçası olduğu saptanmış, coğrafi olarak da Akdeniz yer alan 3. büyük ada olarak kabul edilmiştir. Kıbrıs'ın yüzölçümü 9.251 km² olup, Türkiye sahillerinden 70, Mısır'dan 370, Suriye'den 100 ve Yunanistan sahillerinden yaklaşık 900 km uzaklıkta yer almaktadır.

⁷⁶ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 69.

⁷⁷ Birgül Demirtaş Coşkun, "Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri", (Der.) İdris Bal, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınları, II. Baskı, Ankara, 2004, s. 246-247.

⁷⁸ Şükrü Sina Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 53.

⁷⁹ Gönübol, *a.g.e.*, s. 337.

Girintili çıkıntılı bir yapıya sahip olan 782 km uzunluğundaki kıyı sahili ile kendine özgü bir şekle sahip olan Kıbrıs, 35° kuzey paraleli ve 33° doğu meridyeni üzerinde bulunur.⁸⁰ Doğu Akdeniz’de jeopolitik önemine bağlı olarak Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında Anadolu’nun orta ve güney sahillerine yakınlığı açısından stratejik bir noktadadır. Coğrafi, fiziki, kültürel değerler ile iklim özellikleri ve bitki-hayvan topluluğu çeşitliliği bakımından Anadolu’ya büyük benzerlikler göstermektedir.⁸¹

İlkçağlardan günümüze kadar Kıbrıs halkı genel olarak Anadolu’ya hâkim olan milletlerle ortak bir yönetim altında varlığını sürdürmüştür. Ada hiçbir zaman tamamen Yunanlıların egemenliğine girmemiştir. Kıbrıs’taki Rum ahali, sadece dil ve din bütünlüğüne bağlı olarak kendilerini Yunanlılardan kabul etmektedir.⁸² Kıbrıs adası, jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeni ile Doğu Akdeniz’de bir kilit bölge konumuna gelmiştir. Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’i, Süveyş Kanalı’nı, bu bölgeden geçen bütün deniz ve havayollarını, Kızıl Deniz ile Pers Körfezi’nin bütünü kontrol altında tutabilecek bir konumda bulunmaktadır.⁸³ Türkiye’nin Güneydoğu sahillerine yakınlığından dolayı ülkemiz için ayrı bir önem taşıyan Kıbrıs’ın stratejik önemi, son dönemlerde özellikle Körfez ve Irak savaşıyla daha da artmıştır. Kıbrıs’ın kontrolünü sağlayacak dış güçlerin Türkiye’nin tüm Akdeniz sahillerini kontrol altında tutabileceği riski, ülkemiz tarafından her zaman göz önünde tutulmuş ve bu doğrultuda gerekli önlemler alınmıştır.⁸⁴

2. Kıbrıs’ın Kısa Tarihçesi

Kıbrıs adasındaki ilk medeniyet kalıntılarının Hititlere ait olduğu bilinmektedir. Hititler Kıbrıs’ı M.Ö. 1320 yılında kendi hakimiyetlerine almışlardır. M.Ö. 1000 yıllarında Fenikeliler Kıbrıs’ın hakimiyetini ele geçirmişlerdir. Fenikeliler adanın hakimiyetini Asurlulara bırakmak durumunda kalmışlardır.⁸⁵ Milattan Önce (M.Ö.) 709 yılında Asur egemenliği altına giren ada, M.Ö. 332’den itibaren de Büyük

⁸⁰ Süleyman Koç, **Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türk Yunan İlişkilerine Stratejik Yaklaşımlar**, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, SBE., Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2004, s. 3.

⁸¹ Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs’ta Türk Eserleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1977, s. 14.

⁸² Aydın Olgun, **Kıbrıs Gerçeği 1931-1990**, Demiroğlu Matbaacılık, Ankara, 1991, s. 4.

⁸³ İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi**, HD Yayınları, Ankara, 2001, s. 9.

⁸⁴ Olgun, **a.g.e.**, s. 4.

⁸⁵ Güzide Çakır, **Soğuk Savaş Sonrası Kıbrıs Sorunu**, Trakya Üniversitesi, SBE., Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2016, s. 4.

İskender'in kontrolüne geçmiştir. Daha sonra M.Ö. 58 yılında Romalılar Kıbrıs'a sahip olmuşlardır. Roma İmparatoru Büyük Theodosius'un ölümüyle coğrafi bakımdan merkezi İstanbul olan Doğu Roma İmparatorluğunun sınırları içinde kalan Kıbrıs, 395 tarihinden başlayarak Bizans hakimiyeti altına girmiştir.⁸⁶

Kavimler Göçünden sonra M.S. 395 yılında Roma'nın doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasıyla birlikte ada Bizans hakimiyeti altına girmiştir.⁸⁷ Kıbrıs Adası Bizans'a tabi iken Miladi 649'da ilk defa İslam ordularının akınlarına hedef olmuş ve vergiye bağlanmıştı. Daha sonraki süreçte Abbasi Halifesi Harun Reşid tarafından idare edilmişse de Bizans İmparatoru Nikefor Fokas 760 yılında adayı geri almayı başarmıştır.⁸⁸ Kıbrıs, 1191 yılında kısa bir süre İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard'ın, 1192'de ise çok kısa süre Templer Şövalyeleri'nin egemenliğine girdi.⁸⁹ Bu yönetimden de memnun olmayan Kıbrıslıların 1192 paskalya yortusunda ayaklanmaları üzerine adada daha fazla kalamayacaklarını anlayan Templar şövalyeleri, adayı I. Richard'a geri verdiler; o da, Kudüs Kralı Guyde Lusignan'ı Kıbrıs Krallığı'na getirdi.⁹⁰

1192-1489 yılları arasında da Lusinyenlerin yönetimi altında kalan ada, 1425 ve 1426 yıllarında Memlûklerin akınlarına uğradı. Kısa bir süre Ceneviz egemenliğinde kaldıktan sonra Memlûklerin sürekli akınları sonucunda yıkılan Lusinyenlerin yerini Venedikliler aldı. Lusinyenlerin hakimiyetinde olduğu gibi Venedikliler de Memlûklere vergi ödemeye devam ederler.⁹¹ Venediklerin Kıbrıs'ta egemen olmalarıyla beraber coğrafi konumundan dolayı ada sahillerinde sık sık Osmanlı akıncıları belirmeye başladı. Nitekim ada, Akdeniz hakimiyeti için Osmanlı Devleti için de büyük önem arz ediyordu. Kıbrıs Adası Venediklilerin elinde kaldığı müddetçe Doğu Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin tam olarak tesisi mümkün olmayacaktı.⁹²

⁸⁶ İNAF (Uluslararası İlişkiler Ajansı), **Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri**, Promet Yayınları, İstanbul, 1992, s. 15.

⁸⁷ Halil İbrahim Güzel, **1960-1983 Yılları Arasında Kıbrıs Meselesi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, K. Maraş, 2009, s. 5.

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 9.

⁸⁹ Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs Tarihi**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Lefkoşa, 1988, s. 14-18.

⁹⁰ Gös. yer.

⁹¹ Şenol Kantarcı, **Kıbrıs Laboratuvarı**, Aktüel Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 3.

⁹² Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 9-14.

3. Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nin İdaresine Geçişi

Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'ne katılması, devletin siyasi, dini ve ekonomik çıkarları açısından büyük önem taşıyordu. Suriye ve Mısır'ın fethi ve akabinde İslamiyet'in mukaddes topraklarının Osmanlı Devleti'ne katılmasıyla Doğu Akdeniz'de hâkimiyet kurmanın gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu nedenle Kıbrıs'ın fethi bir zorunluluk halini almıştı.⁹³

Venediklilere ait adada üslenen korsanlar, İskenderiye-İstanbul arasındaki ulaşımın güvenliğini tehlikeye sokup, Türk deniz ticaretine büyük zararlar veriyorlardı.⁹⁴ Bu nedenle Osmanlı akıncı birlikleri adaya sefer düzenleyerek, 1571 yılında adayı hâkimiyeti altına almıştır. Osmanlı egemenliğine giren Kıbrıs Osmanlı devletinin idari teşkilat yapısına uygun bir şekilde yeniden düzenlendi.⁹⁵ Böylece Kıbrıs'ta 1571'den 1878'e kadar devam eden 308 yıllık Türk egemenliği başlamıştır. Osmanlı idaresi altında ada halkı huzur ve güvenliğe kavuşmuş, adil Türk yönetimi sayesinde daha önce sahip olamadıkları birçok haklar elde etmiştir.⁹⁶

Osmanlı idaresi altında Hıristiyan topluma da geniş özgürlükler tanınmış, kapatılan Ortodoks kiliseleri yeniden hizmete açılarak Başpiskoposun yetkileri genişletilmiştir. Ada'da yaşamaya devam eden Rumlar varlıklarını koruyabildikleri gibi, ekonomik, kültürel ve siyasî bakımdan da gelişme imkânı bulmuşlardır.⁹⁷ Osmanlı yönetiminde uzun süre toplumsal ve kültürel alanlarda her türlü özgürlüğe sahip, huzurlu bir toplum haline gelmişlerdir. Kıbrıs'ta halkın barış ve huzur içinde bir arada yaşadığı tek dönem Osmanlı Devleti'nin adil yönetimindeki dönem olmuştur.⁹⁸

Adada Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışına uygun bir idari örgütlenme oluşturulmuştur. Ada sayıma tabi tutularak İçel, Tarsus ve Kozan (Sis)'in ilhakı ile bir beylerbeylik meydana getirilmiştir. Bununla birlikte adaya Konya, Karaman, Niğde,

⁹³ **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt 10, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, s. 386-387.

⁹⁴ Rifat Uçarol, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması**, İ.Ü.E. Fakültesi Yay., İstanbul, 1978, s. 11.

⁹⁵ Halil Fikret Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Lefkoşa, 1988, s. 57.

⁹⁶ İbrahim Artuç, **Kıbrıs'ta Savaş ve Barış**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1989, s. 17.

⁹⁷ Abdülhaluk Çay, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel 1963**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989, s. 12.

⁹⁸ Sadı Somuncuoğlu, **Sorularla Belgelerle Kıbrıs-Çözüm mü? Çözülme mi?**, Zembil Yayınları, Ankara, 2003, s. 25.

Kayseri ve Bozok gibi sancaklardan Türk nüfusu nakledilmiştir.⁹⁹ Bu dönemde ada halkının yüzde 60'ını Türkler oluştururken, topraklarının yüzde 70'i de Türklere aitti. Ada ile devletin siyasi bağları güçlenince Anadolu'dan adaya göçler yoğunlaşmış ve buradaki Türk köylerinin sayısı da giderek artmıştır. Magosa, Lefkoşa, Girne ve Baf tam anlamıyla birer Türk yerleşim birimleri haline getirilmiştir. Zaman zaman ada nüfus dengesinde bazı değişimler yaşanmışa da Türklerin hüküm sürdüğü toprak miktarı, nüfusu ve kültürel birikimleri bakımından hiçbir zaman azınlık konumuna düşmemişlerdir.¹⁰⁰ Osmanlı Devleti, fethettiği bütün bölgelerde olduğu gibi Kıbrıs'a da sosyal ve kültürel hizmetler sunmuş ve sayısız eserler inşa etmiştir. Adada Osmanlı yönetimi altında, hanlar, camiler, köprüler, çeşmeler ve yeni yollar yapılmıştır. Osmanlı Devleti adanın imarına katkıda bulunabilmek amacıyla demirciler, marangozlar, dericiler, ayakkabıcılar, dokumacılar, terziler, kuyumcular, hayvan, tahıl ve meyve yetiştiriciler, taş ustaları gibi farklı meslek guruplarına mensup 30.000 kişiyi Anadolu'dan göndererek düzenli bir şekilde adaya yerleştirmiştir.¹⁰¹

4. İngiltere'nin Adayı İlhak Edışı

Coğrafi konumu açısından stratejik bir öneme sahip olan Kıbrıs, öteden beri dünya siyasi konjektöründe söz sahibi olan İngiltere'nin dikkatini çekmekteydi. Bu nedenler İngiltere, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs ve Mısır ile 18'inci yüzyılın sonlarından itibaren ilgilenmeye başlamıştır.¹⁰² Özellikle 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ile önemi daha da artan Mısır üzerinden sömürge bağlantılarını kontrol altına almak istemiştir. Kıbrıs'ın, İngiltere için ekonomik yönden de büyük önemi vardı. Çünkü İngiltere, Uzak Doğu ve Orta Doğu ticaretine buradan bağlantı kuruyordu.¹⁰³ Bölgenin güvenliğini sağlamak üzere Kıbrıs'ın kontrolünü bir zorunluluk olarak gören İngiltere 1882 yılında adayı işgal etmiştir. Rusya'nın Balkanlar ve Karadeniz'de aktif bir devlet konumuna gelmesiyle İngiltere, Hindistan sömürgelerine uzanan yol ile Doğu Akdeniz'deki menfaatlerini korumak için Osmanlı Devleti'nde ve onun egemenliği altındaki topraklarda cereyan eden her türlü gelişmeyi yakından

⁹⁹ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, s. 386-387.

¹⁰⁰ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000, s. 11-14.

¹⁰¹ Manisalı, *a.g.e.*, s. 11-14.

¹⁰² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995, s. 346.

¹⁰³ Vehbi Zeki Sertter, *Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım*, Ankara Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 5-6.

takep etmiştir.¹⁰⁴ XIX. yüzyılın başlarında İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir siyaset izlemekle beraber bunun mümkün görünmediği durumlarda da devleti parçalamak yerine, bağımsızlık isteyen toplumlara özerklik vermek suretiyle bağlı devletçikler oluşturmak şeklinde bir siyaset izlemiştir.¹⁰⁵

Osmanlı Devleti'nin 1877-78 Rus savaşından mağlup ayrılması ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı imzalaması, Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da büyük toprak kaybı yaşamasına neden oldu.¹⁰⁶ Bu antlaşma Kıbrıs için de karanlık sonun başlangıcıydı. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile ortaya çıkan son durum İngiliz çıkarlarını tehdit etmekteydi.¹⁰⁷ İngiltere, Ayestefanos Antlaşması'nın Balkanlarda ve Anadolu'da oluşturulan dengeyi bozduğunu gerekçe göstererek bu anlaşmanın yerine Berlin'de yeni bir anlaşma yapılması taleplerini Rusya'ya kabul ettirdi.¹⁰⁸

Büyük toprak parçalarının Osmanlı Devleti'nden koparılarak Rusya'ya geçmesini menfaatlerine aykırı olduğu sonucuna varan İngiltere, Osmanlı Devleti'ne destek vaadiyle¹⁰⁹ Berlin Kongresi'nin toplanmasını sağladı. Türklerin, Ruslar karşısında koruyamayacağını kanaatine sahip olan İngiltere, İmparatorluğu korumak bahanesiyle Babıali'den Kıbrıs'ı üs olarak talep etti.¹¹⁰ Taleplerinin kabul edilmemesi halinde Osmanlı Devleti'ne yönelik düşmanca girişimlere başvuracağını açıkça ifade eden İngiltere, bin yıllık politikasını terk ederek Babıali'yi kaderiyle baş başa bırakmıştı. İngiltere'nin yoğun baskısı karşısında ve toplanacak kongrede yalnız kalma endişesiyle Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ın İngiltere tarafından işgalini kabul etti.¹¹¹ Böylece İngiltere, Süveyş Kanalı'nı ve hayatî önem taşıyan Hindistan yolunu güvenlik altına alma açısından âdeta savaş gemisi niteliği taşıyan adayı ele geçirme hayallerini gerçekleştirmiş oluyordu.¹¹²

¹⁰⁴ Erol Mütercimler, **Satılık Ada Kıbrıs**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003, s. 56-57.

¹⁰⁵ P. Philip Graves, **İngilizler ve Türkler**, çev. Yılmaz Tezkan, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1999, s. 8.

¹⁰⁶ Nazmiye Sivriservi, **1963-1964, 1967, 1974 Buhranları Çerçevesinde Kıbrıs Meselesi ve Türkiye**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, K. Maraş, 2011, s. 20.

¹⁰⁷ Mehmet Sami Denker, **Bir Millet ve Devletin Yaşama Hakkı Kıbrıs Sorunu**, Türkan Yayınları, Ankara, 2001, s. 30.

¹⁰⁸ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, V.cilt, TTK Yayını, Ankara, 1983, s. 69.

¹⁰⁹ Ulvi Keser, **Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940-1950-1960-1970)**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1970, s. 146.

¹¹⁰ Sivriservi, **a.g.t.**, s. 21.

¹¹¹ **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, s. 146.

¹¹² Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 102.

5. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrası Dönemde Kıbrıs

Osmanlı Devleti'nin 1914'te İttifak grubunda I. Dünya Savaşı'na girmesinden faydalanan İngiltere, 5 Kasım 1914'te bir açıklama yaparak 4 Haziran 1878 Antlaşmasının geçerliliğinin kalmadığını¹¹³ ve Kıbrıs Adası'nın İngiltere'ye ilhak edildiğini duyurdu. İngiltere'nin antlaşmayı tek taraflı olarak hükümsüz sayması ve adayı ilhak etmesi, Türk halkı tarafından büyük tepkiyle karşılandı. İngiltere'nin işgaline aldırmayan adadaki Türkler için kısa bir zaman sonra hayat koşulları da ağırlaştırıldı.¹¹⁴ İngiliz sömürge yönetimi, aldığı bir kararla bütün Kıbrıs doğumluların İngiliz tabiiyetine geçtiğini duyurdu ve Anadolu'dan gelenlerin de adayı hemen terk etmesini istedi. Bu karara mukabil hem Anadolu'dan gelen, hem de Kıbrıs'ta doğan yüzlerce Türk, adayı terk etmeye zorlandı.¹¹⁵ Adada kalıp göç etmeyen Türk göçmenler de alınan yeni bir kararla İngiliz tabiiyetine geçirildi. İngiltere'nin bu hukuk dışı girişimleri hazin olarak, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın 16, 20 ve 21. maddeleri gereği Kıbrıs İngiltere'ye resmen bırakılmıştır. Bu durumu yeni Türk devleti tarafından da tanınmak mecburiyetinde bırakıldı.¹¹⁶ Özellikle Lozan Antlaşması'nın 20. maddesine göre adadaki Türk halkının Türk veya İngiliz vatandaşlıklarından birini tercih etmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu tercihini Türk vatandaşlığından yana kullananlar Türkiye'ye göç etmişlerdir.¹¹⁷

İngiliz yönetimi tarafından, Lozan Antlaşması'ndan sonra Rum yanlısı bir tutum sergileyerek Kıbrıs Türklerine yönelik resmen sömürge statüsü uygulamaya konulmuştu. İngiliz yönetimi Rumların ve Rum Ortodoks Kilisesi'nin örgütlü bir şekilde büyümesine, Kilisenin halk üzerinde baskı kurmasına büyük imkanlar tanımıştır.¹¹⁸ İngiliz yönetiminin adanın idaresini devralmasıyla birlikte birçok Yunanlı, İngilizlerin adanın yönetimini Yunanlılara devredeceğini tasarlarken, Rum Ortodoks Kilisesi, İngiliz yönetimine yazılı müracaatta bulunarak "Yunanistan'ı

¹¹³ Hamza Eroğlu, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı*, Emel Matbaacılık, Ankara, 1975, s. 24-25.

¹¹⁴ Çakır, *a.g.t.*, s. 4.

¹¹⁵ Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960)*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960, s. 27-28.

¹¹⁶ Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 25.

¹¹⁷ Manisalı, *a.g.e.*, s. 16.

¹¹⁸ Ahmet Şükrü Esmer, *Kıbrıs Dün-Bugün, Yarın*, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1975, s. 78.

istiklâline kavuşturan İngiliz Hükümetinin Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak ettirmesini" talep ederler.¹¹⁹

İki savaş arasındaki dönemde Kıbrıs'ın kaderi İngiltere'nin kararıyla yeniden belirlenmiştir. İngiltere adanın Yunanistan'a bağlanmasına daima karşı olmuş, ancak tüm Rum halkı Enosis (Yunanistan ile bütünleşme) düşüncesi etrafında kenetlenmiş ve faaliyetlerini yoğun bir şekilde uygulamaya devam etmiştir.¹²⁰ Bu gelişmeler sırasında 1941 yılında Kıbrıs'ta "Emekçi İlerici Halk partisi (AKEL) kurulmuştur. AKEL, Enosis'in öncülüğünü yapmak üzere kurulmuş ve İngiliz karşıtı bir siyaset takip ettiği için üye sayısı hızla artmıştır.¹²¹ Rumların bu örgütlenmeleri karşısında Ada'daki Türk ahali gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Bu siyasî atmosferden etkilenen Kıbrıs Türkleri, Ada'daki yapılan belediye seçimlerinden sonra örgütlenerek, 1943'de Avukat Fadıl Korkut başkanlığında Kıbrıs'ta kurulan ilk Türk partisi olan KATAK'ı kurmuşlardır.¹²²

Kıbrıs, II. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin bir askeri üssü şeklinde kullanıldı. II. Dünya Savaşının sonuçlanması ile birlikte Yunanistan, Kıbrıs konusuna daha çok eğilmeye başladı.¹²³ Savaş sonunda İngiltere ve Yunanistan savaşın galipleri safında yer aldıklarından 1947 yılında "On iki Ada" İtalyanlardan alınıp Yunanistan'a bırakıldı. Bu tarihten itibaren Kıbrıs adasının da kendisine verilmesi gerektiği iddiasında bulundu.¹²⁴ Sovyet Rusya tehdidi karşısında ABD'nin desteğine ihtiyaç duyduğu için Türkiye, bu karara tepki veremedi. İngiliz yönetiminin 1948 yılında adaya özel bir statü sağlamak üzere özerklik verme girişimi Rumlar tarafından reddedildi, zira Rumlar bağımsızlığı, yani hemen akabinde ilan edecekleri Enosis'i istiyorlardı.¹²⁵ Bu gelişme, Kıbrıs adasındaki Rumların Ortodoks Kilisesi'nin de katkısıyla "Enosis" girişimlerine hız kazandırdı. Makarios, Kıbrıs'taki Ortodoks Rum Kilisesi'ne başpiskopos olarak seçildi. Makarios Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmeyi kilisenin tarihi bir görevi olarak görüyordu.¹²⁶ 1955 yılında, bir asker olan Grivas'ın

¹¹⁹ Keser, **Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri**, s. 23.

¹²⁰ Artuç, **a.g.e.**, s. 37.

¹²¹ Sabahattin İsmail, **100 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Dilhan Ofset, Lefkoşe, 1992, s.25.

¹²² Çay, **a.g.e.**, s. 31.

¹²³ Uçarol, **a.g.e.**, s. 745.

¹²⁴ Yılmaz Tosun, **II. Dünya Savaşından sonra 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve Çevre Ülkelerin Soruna Bakışı**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012, s. 31.

¹²⁵ Artuç, **a.g.e.**, s. 37.

¹²⁶ Salahi Ramadan Sonyel, "Türk Yunan Anlaşmazlığı", Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1985, s. 49.

önderliğinde, bir terör örgütü olan EOKA kuruldu. Örgüt Kıbrıs Adasındaki Türkleri yok ederek Kıbrıs'ın Yunanistan'a "ilhakı'nı yani Enosis'i gerçekleştirmeyi amaçlıyordu.¹²⁷ Rumların saldırıları Türklerin adadaki durumunu zorlaştırmış, Rumların bu Enosis girişimleri karşısında Türkiye tepkisiz kalamamıştı. Bu doğrultuda tepkisel olarak gençlik örgütleri başta olmak üzere kamuoyu Kıbrıs Türklerine destek vermeye başlamıştı.¹²⁸

a. ENOSİS

Enosis, Megali İdea amacı doğrultusunda Kıbrıs'ın Yunanistan'a dahil edilmesini ifade etmektedir. "ilhak" anlamına gelen Enosis, Megali İdea planlarının yapıldığı 18. yüzyılın sonlarından itibaren sürekli güncelliğini koruyan düşüncedir.¹²⁹ Kıbrıs meselesinin de bu düşünce anlayışından sonra başladığı söylenebilir. Enosis düşüncesi 1930'lu yıllarda adada filizlenmeye başlamıştır.¹³⁰ Kıbrıs Rumlarının siyasi gayeleri doğrultusunda Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki anlamına gelen Enosis ütopyası eski Bizans medeniyetini canlandırmak isteyen Yunan entelektüellerinin düşüncesinden türemiş ve Kıbrıs'ta Kilisenin toplum nezdindeki tesiriyle de de güç kazanmıştır.¹³¹

Büyük oranda Yunanistan için kullanılan "Büyük İdeal, büyük fikir" olarak tanımlanana Megali İdea'da on ilke yer almakta ve bunlardan birisi Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhahıdır.¹³² İleri sürülen bu ideolojiye göre, 1453'de Türkler tarafından fethedilen İstanbul yeniden Türklerden alınacak, Yunanistan, Kıbrıs, Girit, Mısır ve Anadolu'yu içine alacak geniş topraklar istila edilerek, tarihte eski Helen İmparatorluğu şeklinde bilinen büyük Bizans İmparatorluğu yeniden canlandırılacaktır. Canlandırılacak bu yeni imparatorluğun merkezi de eskiden "Konstantinopolis" şeklinde bilinen İstanbul olacaktır.¹³³ Yunanistan Enosis düşüncesini ilke defa 18 Ekim 1828'de döneminde güçlü devletlerinden İngiltere,

¹²⁷ Manisalı, a.g.e., s. 26.

¹²⁸ Gös. yer.

¹²⁹ Ahmet Aydoğdu, *Kıbrıs Sorunu-Çözüm Arayışları*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s. 10-11.

¹³⁰ Gürün, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası*, s. 381.

¹³¹ Berna Kılınçer, *Savaş ve Uyum Çatışma İçindeki İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi*, Everest Yay, İstanbul, 2008, s. 31.

¹³² Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerinin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s. 23-24.

¹³³ Somuncuoğlu, a.g.e., s. 35.

Rusya ve Fransa'ya verdiği bir nota ile açıklamış ve bu plan gereği adanın kendisine bağlanmasını talep etmiştir. Yunanistan Kıbrıs'ta Enosis düşüncesinin tatbikinde başta Yunan kilisesi olmak üzere Patrikhane ve Yunan Hükümeti'nde destek görmüş,¹³⁴ çok uzun süre okullarda ve kiliselerde genç zihinlere Enosis zehri empoze edilmiştir. Özellikle Yunan okullarında planlı olarak “Yunanistan hayranlığı” ve “Enosis ülküsü” propagandası edilmekteydi. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ait olduğu belirtiliyordu.¹³⁵

Kıbrıs Türk halkı, Rumların Yunanistan yönetimince dayatılan bu Enosis isteklerine karşı hukuki haklarını savunmuş ve varlıklarını koruma konusunda direnç göstermişlerdir. Ancak Türklerin organize bir topluluk olarak ortaya çıkmaları 1940'lı senelerde gerçekleşebildi, Dr. Fazıl Küçük ve arkadaşları "Kıbrıs Türk Halk Partisi"ni kurdular.¹³⁶ Bu tarihten sonra Anavatan ile yakından ilgilendiler. Hatta Türkiye Cumhuriyeti'nden kendilerine herhangi bir telkin yapılmamasına rağmen Atatürk dönemi yenilikleri Kıbrıs'a taşıyarak bu değişikliklere sahip çıkmışlardır.¹³⁷

b. EOKA

EOKA, Kıbrıs'ta Enosis'i gerçekleştirmek üzere Türk halkını tamamen ortadan kaldırmayı amaçlayan ve adayı Yunanistan'a bağlamak üzere Makarios öncülüğünde yasadışı yollarla kurulmuş olan bir terör örgütüdür.¹³⁸ EOKA'nın öncelikli amacı adadaki İngiliz varlığına son vermek, daha sonrasında ise topyekûn bir imha hareketi ile adadaki Türk halkını ortadan kaldırmak, adayı Yunanistan'ın bir parçası haline getirmektir.¹³⁹ Bu amaçla İngilizlere karşı başlayan EOKA tedhişi kısa süre sonra Türklere de yönelir ve ilk olarak Türkiye Büyükelçiliği Basın Ataşeliğine bomba yağdırılır.¹⁴⁰ Yaşanan gelişmeleri tam olarak kavrayamayan İngilizler ise şaşkınlık içinde süreci izlemekle yetinmişlerdir. 1950'de Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi tarafından organize edilen ve Türk Toplumunu sandık başına gitmeden yapılan bir sözde plebisitte Rum toplumunun % 95'i Enosis lehine oy kullanmış ancak bu sonuç Türkler ve İngilizler tarafından kabul edilmemiştir.¹⁴¹ Bu seçime bağlı olarak

¹³⁴ Aydoğdu, **a.g.e.**, s. 10-11.

¹³⁵ Niyazi Kızılyürek, **Tarihten Güncelliği Bir Kıbrıs Yolculuğu**, İletişim Yay, İstanbul, 2007, s. 18.

¹³⁶ Gürün, **Dış ilişkiler ve Türk Politikası**, s. 382.

¹³⁷ Manisalı, **a.g.e.**, s. 17.

¹³⁸ **Hürriyet**, 03.04.1955.

¹³⁹ Güzel, **a.g.t.**, s. 19.

¹⁴⁰ Derviş Manizade, **Kıbrıs Dün Bugün Yarın**, KTKD İstanbul Bölgesi Yay., İstanbul, 1975, s. 34.

¹⁴¹ Enver Bozkurt, **Birleşmiş Milletler ve AB Kapsamında Kıbrıs sorunu**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 9.

Yunanistan, meseleyi 1954'te Birleşmiş Milletler teşkilatının gündemine taşıyarak, konunun 9. Genel Kurul gündemine tartışılmasını istemiştir. Yunanistan'ın, sorunu Birleşmiş Milletlere götürürken kullandığı slogan "Self-Determinasyon" olmuştur.¹⁴²

Sorun Birleşmiş Milletlere götürülürken adadaki mağdur Türk halkının "self-determinasyon" hakkı dikkate alınmayarak, bu hak tek taraflı olarak sadece Kıbrıs Rum halkına aitmiş gibi kabul ettirilmeye çalışılmıştır.¹⁴³ Zira adada "Kıbrıs Milleti" olarak ortak bir milletin varlığı söz konusu olmadığı gibi bunu da ilk dile getiren taraf da yine Rumlar olmuştur. Rumlar Kıbrıs'ı tanımlarken "Kıbrıs'ta iki ayrı din, dil ve kültüre sahip iki ayrı millet vardır" şeklinde ifadeler kullanmışlardır.¹⁴⁴ Tezlerinin haklılığını bu inkâr edilemez hakikate dayandıran Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs'ta tek taraflı "self-determinasyon" uygulanamayacağını, hakiki anlamda bir "self-determinasyon" uygulanacaksa, bunu dini dili ve kültürü ayrı iki milletin her ikisine de eşit biçimde uygulanmasının daha adil olacağını savunmaktadırlar. Bu teze Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda bulunan üye devletlerde de destek vermişlerdir.¹⁴⁵

Esasen Rum-Yunan tarafı, "Kıbrıs halkına self-determinasyon talebi ile Enosis'i eş anlamlı kabul ederek bu talebi ilhak olarak kullandığını" iddia ediyordu. Türk hükümeti ise adanın Yunanistan tarafından ilhak edilmesini hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini belirtmiştir.¹⁴⁶ Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu, 15 Aralık 1954 tarihinde, konuya ilişkin alınan kararın uygun olmayacağına hükmederek öneriyi reddetmiş, adeta meseleyi kapatma yoluna gitmiştir. Bu karar Türk hükümetince büyük bir sevinçle karşılanmıştır.¹⁴⁷ Önerinin reddedilmesine rağmen sorun, 1954 ile 1958 yılları arasında dört defa daha Genel Kurul'un gündemine getirilmiş her defasında Türk tarafı lehine kararlar alınmıştır.¹⁴⁸

Yunanistan, BM'de herhangi bir başarı elde edemeyince, dünyanın dikkatini bu adaya çevirmek ve bu doğrultuda meseleyi alevlendirmek için Kıbrıs'ta tedhişçiliği

¹⁴² Koç, a.g.t., s. 98-99.

¹⁴³ Nesrin Demir, "Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, Elazığ, 2005, s. 351-352.

¹⁴⁴ Melek Fırat, Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (ed.), **Türk Dışı Politikası**, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 593-594.

¹⁴⁵ Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985, s. 125.

¹⁴⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 641.

¹⁴⁷ Göş. yer.

¹⁴⁸ E. Bozkurt, a.g.e., s. 64.

tahrik etmeye başladı.¹⁴⁹ Kilisenin bütün kaynakları emrine sunulan EOKA silahlı mücadele, Devlet Dairelerine, tesislerine sabotajlar yapmaya başladı. EOKA, Yunanistan ile birleşmek için mukaddes mücadelenin başladığını, buna karşı koyanların hain sayılarak imha edileceğini ilân ediyordu.¹⁵⁰ EOKA'nın Rum Ortodoks Kilisesi ile işbirliği halinde Enosis'i gerçekleştirmek için yürüttükleri tedhiş eylemlerini, Kıbrıs Rum tarafı "bağımsızlık" için verilen bir "kurtuluş mücadelesi" şeklinde yanıltıcı propagandalarla dünya kamuoyu yönlendirilmek istenmiştir. Nitekim şiddet eylemlerinin tamamını o günün işgalci yönetimi durumunda bulunan İngilizlerden çok, Kıbrıs Türklerine karşı gerçekleştirilmekteydi.¹⁵¹

EOKA'nın fiilî şiddet hareketleri karşısında hareketsiz kalınamayacağına karar veren Türkiye, 29 Ağustos 1955'te toplanan Londra Konferansı'nda Kıbrıs meselesinde hak sahibi taraflar arasında bulunduğunu kabul ettirerek, Ada'da statükonun devamını veya kendisine ilhak edilmesini tezini ileri sürmüştür.¹⁵² Konferans devam ederken, Selanik'teki Atatürk'ün doğduğu evin bombalanması ve çıkan 6/7 Eylül olaylarının yarattığı menfi hava içinde hiçbir neticeye varılmadan Londra Konferansı sona erdi.¹⁵³

1956 yılında Kıbrıs sorunu Birleşmiş Milletlerin gündemine getirilmek istenmesi üzerine Türkiye hükümeti, basını ve kamuoyuyla örgütlü bir şekilde Kıbrıs Türkü'nün yanında bulunarak kararlılığını ortaya koymuş, Kıbrıs'ta statükonun korunması ve devamı şeklinde kararlılık göstermiştir.¹⁵⁴ Rumların Enosis isteklerine karşı İngiltere tarafından ileri sürülen Taksim fikri, huzurun sağlanması adına Türk hükümeti tarafından uygun görülmüş ve Türkiye meselenin en kısa yoldan çözümü için taksimin hemen gerçekleşmesini istemiştir.¹⁵⁵ Ancak Rumlar ilerleyen süreçte Kıbrıs'ı bir Yunan adası olarak görmeye devam etmiş ve Enosis fikri çerçevesinde ısrar etmişlerdir.¹⁵⁶ EOKA, bu gelişmelerin akabinde Kıbrıs Türk halkı üzerinde yoğun saldırılara geçmiştir. Kıbrıs Türkleri, Rumların bu şiddet ve saldırıları üzerine

¹⁴⁹ Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959*, s. 67.

¹⁵⁰ Gürün, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası*, s. 386.

¹⁵¹ Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959*, s. 67.

¹⁵² *Milliyet*, 29.08.1955.

¹⁵³ Gürün, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası*, s. 387-388.

¹⁵⁴ Ahmet Gazioğlu, *Enosis'e Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 1998, s. 72.

¹⁵⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 643.

¹⁵⁶ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 642.

1956 yılı başında “Volkan” adıyla bir direniş teşkilatı kurmuş ve bu teşkilat 1 Ağustos 1958’de Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) adını almıştır.¹⁵⁷ TMT, Enosis ve terör girişimlerinin önüne geçmek, Türklere yapılacak saldırıları geri püskürtmek ve nihayetinde Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur.¹⁵⁸

Yunan hükümeti her yıl olduğu gibi Aralık 1958’de Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletler’e götürmekten geri kalmamıştır.¹⁵⁹ Kıbrıs sorununda “Self-Determinasyon” ekseninde Kıbrıs’a bağımsızlık verilmesi önerisi BM Genel Kurulunda yapılan görüşmelerde, gözden geçirilmiş ve ilgili hükümetler ile Kıbrıs temsilcilerinin katılacağı toplantıda çözüm aranması kararlaştırılarak Yunanistan’ın teklifi geri çevrilmiştir.¹⁶⁰ Bu doğrultuda 1959 yılı boyunca Türk ve Yunan diplomatlar arasında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasının ayrıntıları ile ilgili görüşmeler yapılmış, bu görüşmeler 1959 Londra ve Zürih Anlaşmaları ile neticelenmiştir.¹⁶¹

6. Zürih ve Londra Anlaşmaları

Kıbrıs Türk Halkının 1960 öncesinde Enosis’e karşı ortaya koyduğu mücadele adanın Yunanistan’a bağlanmasına engel olunması ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasını sağlama en önemli amaç olmuştur. İki millet arasında yaşanan çatışmalar neticesinde, Rumlar tarafından dikte edilen Enosis ve Türklerin ileri sürdüğü Taksim fikrine karşı müşterek sonuç olarak, adanın bağımsızlığı anlayışı ön plana çıkmıştır. Makarios’un reddine ve Türkiye’nin itirazlarına rağmen İngiltere Kıbrıs’a mahalli muhtariyet verilmesi yolunda çalışmalar başlatmıştır.¹⁶² 1956’da İngilizler tarafından Kıbrıs’taki sorunun çözümü ve Kıbrıs’ın statüsünün ne olabileceği konusunda çalışması için Lord Radcliffe görevlendirilmiştir.¹⁶³ Radcliffe’nin hazırladığı rapor üzerine İngiltere’nin, Kıbrıs’ta iki ayrı toplumun mevcudiyetini kabullenip, kendi geleceklerini belirleme hakkını her iki topluma ayrı ayrı vermenin,

¹⁵⁷ Halil Fikret Alaysa, **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yay., Ankara, 1988, s. 176.

¹⁵⁸ Sebahattin İsmail, **Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)**, KKTC MEB Yayınları, Lefkoşa, 1992, s. 44-45.

¹⁵⁹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 644.

¹⁶⁰ **Hürriyet**, 06.12.1958.

¹⁶¹ Melek Fırat, Yunanistan’la İlişkiler, Baskın Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 608.

¹⁶² Gönlübol, **a.g.e.**, s. 350.

¹⁶³ Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 389.

yani adanın taksiminin bir çözüm olabileceği konusundaki açıklamaları Türk hükümetince olumu karşılanmış, Türkiye bu tarihten sonra bu tezi savunmaya başlamıştır.¹⁶⁴ Bu düşüncenin, Yunanistan, İngiltere, Türkiye ve ABD tarafından müşterek olarak desteklenmesi sonrasında, 11 Şubat 1958'de Zürih Anlaşması ve 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Anlaşması taraflarca parafe edilmiş, böylece Kıbrıs'ta, iki milletin ortak egemenliğinde ve yönetiminde iki toplumlu bir Cumhuriyet meydana getirilmiştir.¹⁶⁵

Bu anlaşmalara İngiltere ile birlikte adadaki her iki toplum temsilcileri “*eşit statüde iki kurucu ortak*” prensibi teminatı gereği imzalar atmış ve taraflar arasında organik münasebetler ve bağlar kurulmuştur.¹⁶⁶ 1959 Londra ve Zürih Anlaşmaları esas kabul edilerek düzenlenen Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası ile buna ilişkin Kuruluş, 16 Ağustos 1960 yılında İttifak ve Garanti Anlaşmalarının uygulanmaya konulması ile adada iki toplumlu, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu resmen ilan edildi.¹⁶⁷ Zürih Antlaşmasıyla belirlenen Anayasanın temel maddeleri, iki toplumun eşitliğine ve işbirliği yapma esasına dayanır. Adadaki iki toplum, eşit statüde iki kurucu ortak olmuşlardır.¹⁶⁸ Anayasada esas kabul edilen, bir milli toplumun diğerine hükmedemeyeceği olgusu gereği egemenlik ve bağımsızlık iki topluma eşit ve müşterek olarak sunulmuştu.¹⁶⁹ Zürih ve Londra Anlaşmalarını imzalayan Makarios, resmen Enosis'ten vazgeçmekle birlikte 1960 Anayasası'nın imzalanmasıyla kendi ulusunun üstünlüğüne inanan bir toplum olan Kıbrıslı Türklere, varlıklarını devam ettirecek yasal kanun da sağlanmış oluyordu.¹⁷⁰

Zürih ve Londra Anlaşmalarına bağlı olarak hazırlanan yeni anayasaya göre yapılan seçimler sonucunda Cumhurbaşkanlığı görevine Rum lider Makarios, Cumhurbaşkanı yardımcılığına da Türk lider Dr. Fazıl Küçük getirilmiştir.¹⁷¹ Oluşturulan Bakanlar Kurulu'nda 7 Rum, 3 Türk üyeye yer verilmiş; Temsilciler Meclisi 35 Rum, 15 Türk üyeden oluşmuş; Cumhuriyet Ordusu'nda 60 Rum, 40 Türk,

¹⁶⁴ Armaoglu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 643.

¹⁶⁵ İsmail Bozkurt, **Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi**, HD Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 14.

¹⁶⁶ Armaoglu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 644.

¹⁶⁷ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 372.

¹⁶⁸ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 79.

¹⁶⁹ Bener Hakkı Hakeri, **Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993, s. 51.

¹⁷⁰ Göş. yer.

¹⁷¹ Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 394.

memur kadrolarına ise 70 Rum, 30 Türk'e görev verilerek yönetimin her iki toplum bireylerinden oluşması kararlaştırıldı.¹⁷² Her iki toplumun kendi iç işleriyle ilgilenecek birer Cemaat Meclisi oluşturulacak, oluşturulan Meclis toplumsal ihtiyaçlar için vergi toplama yetkisine sahip olmakla birlikte din, eğitim ve kültür faaliyetlerini de yürütecekti.¹⁷³ Bu ekseninde, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Cemaat Meclisleri'nin varlıkları, Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı'nın veto hakları, Cemaat Meclisleri'nin seçiminde ayrı seçmen listelerinin kabulü, Temsilciler Meclisi ile Cemaat Meclisleri arasında görev ayrılıklarının kesin olması, Anayasanın temel maddelerinde değişikliğe gitmek için diğer topluluğun onayının alınması gibi düzenlemeleri içeriyordu.¹⁷⁴

Hazırlanan Anayasa'ya göre iç güvenlik polis ve jandarma tarafından sağlanacak, ceza davalarında mahkeme heyeti suçlunun mensubu bulunduğu toplumun yargıçlarından oluşacak ve en büyük beş kentte ayrı belediyeler teşkilatlanacak, resmi dil Türkçe ve Rumca olacaktı.¹⁷⁵ Cumhurbaşkanı Yardımcısına veto yetkisi tanınırken her iki taraf kendi toplumlarına eğitim ve kültürel alanlarda ekonomik yardımda bulunabilecekti.¹⁷⁶ Ayrıca anayasanın ayrılmaz bir parçasını teşkil eden İttifak Antlaşması'na göre Yunanistan Kıbrıs'ta 950 kişilik, Türkiye ise 650 kişilik bir askeri kuvvet bulundurma hakkına sahip olacaktı. Ayrıca Enosis ve Taksim fikriyatı Anayasada yasaklanmıştı.¹⁷⁷

Rum hükümetinin bütün eski EOKA'cılarını Cumhuriyetin stratejik bölgelerine yerleştirmesi ve Anayasadaki yasaklayıcı hükümlere rağmen yıkıcı hukuk dışı eylemlerini sürdürmesi Anayasa'nın ve Kıbrıs Anlaşmalarının uzun ömürlü olmayacağını göstermeye başlamıştır.¹⁷⁸ Bu ekseninde Yunanistan'ın, 950 kişiden oluşan bir Yunan alayını adaya konuşlandırması, Rumlarda Enosis heyecanını yeniden ortaya çıkarmış, Cumhuriyetin kurulması ile bir süre yeraltına çekilen EOKA, Yunan alayının katkısıyla eğitilip yeniden harekete geçmiştir.¹⁷⁹

¹⁷² Aydın Olgun, **Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 17.

¹⁷³ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 368.

¹⁷⁴ Kudret Özersay, **Kıbrıs Sorunu: Hukuksal Bir İnceleme**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s. 78-85.

¹⁷⁵ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 369.

¹⁷⁶ Sivriservi, **a.g.t.**, s. 61.

¹⁷⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 645.

¹⁷⁸ Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 395.

¹⁷⁹ Sabahattin İsmail, **Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Kıbrıs, 2000, s. 85.

7. Garanti Anlaşması

Zürih ve Londra Anlaşmalarına bağlı olarak ekseriyetten Kıbrıs, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan devletlerinin katılımıyla gerçekleştirilen üçlü zirve sonrasında Garanti Anlaşması imzalanmıştır.¹⁸⁰ Taraflarca parafe edilen antlaşmanın ilk hükmünde, *"Kıbrıs Cumhuriyeti herhangi bir devletle kısmen veya tamamen siyasi veya ekonomik işbirliğinde yer almamayı taahhüt eder. Bu doğrultuda herhangi bir devletle birleşmeyi veya adanın taksimini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyecek her çeşit eylemi yasak ve ilan eder"* denilmektedir.¹⁸¹

Anlaşmada yer alan bu madde nedeniyle adanın Avrupa Birliği ile birleşmesine engel olunmuştur. Antlaşmanın ikinci maddesinde ise: *"Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bu anlaşmanın birinci maddesinde belirtilen yükümlülüklerini göz önünde bulundurarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve aynı zamanda Anayasanın temel maddeleriyle oluşturulan düzenini tanırlar ve garanti ederler"*¹⁸² ifadesine yer verilmiştir. Aynı antlaşmanın 4. Maddesinde ise: *"Ortak veya anlaşarak hareket edilmesi mümkün olmadığı takdirde garantör bulunan her üç devletten her biri, bu anlaşma ile kurulan düzeni yeniden tesis etmek amacı ile harekete geçmek hakkını saklı tutarlar."*¹⁸³ hükmüne yer verilmiştir. Bu son hüküm 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'na hukuksal temel oluşturacaktır.¹⁸⁴ Bu eksenle anlaşmadaki en önemli madde, Türkiye'nin gerek gördüğü takdirde Ada'ya tek taraflı müdahalesine imkan tanıyacak olan bu dördüncü madde olmuştur.¹⁸⁵

Bu anlaşmalara göre Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve güvenliği, her üç devletin müşterek sorumluluğuna bırakılmıştır.¹⁸⁶ Bu üç garantör devlet, Kıbrıs'ın herhangi bir devletle birleşmesine veya adanın taksimini doğrudan ya da dolaylı olarak teşvik etmeye yönelik her türlü eyleme karşı önlem almak

¹⁸⁰ Tercüman, 16.08.1960.

¹⁸¹ Maurice Mendelson, *Kıbrıs'ın Avrupa Birliğine Girişi Neden Hukuka Aykırı Olacaktır? (Hukuki Mütalaa)*, Londra, 2001, s. 1.

¹⁸² Güzel, a.g.t., s. 37.

¹⁸³ Cumhuriyet, 24 Şubat 1959.

¹⁸⁴ Fırat, a.g.e., s. 612.

¹⁸⁵ Tercüman, 20.02.1959.

¹⁸⁶ Hürriyet, 24 Şubat 1959.

durumundadır.¹⁸⁷ Ancak Yunan tarafının kurulan bu düzene aykırı eylemlerde bulunarak tarihi emellerinde ısrarcı davranması garantör olan Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Türkiye, 1974 yılında gerçekleştirdiği Barış Harekâtını sözü edilen anlaşmanın 4. Maddesinde tanımlanan hakka ve tanınan yetkiye dayanarak başlatmıştır.¹⁸⁸ Bu sebeptendir ki, 1974 Barış Harekâtı Uluslararası bir anlaşmadan doğan bir hakkın yerine getirilmesi anlamını taşımaktadır. Adada Türk halkına karşı acımasız bir katliam uygulandığından, Türkiye'nin adaya müdahalesi tamamen savunma ve barış için gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁹

8. Akritas Planı

Akritas Planı ilk kez 21 Nisan 1966 tarihli Patris Gazetesi'nde yayınlanmıştır.¹⁹⁰ Ortaya çıkan bu planın temel gayesi Enosis'i gerçekleştirmeye yönelik öncelikle bir hükümet darbesi yapılarak bütün muhalefetin ortadan kaldırılmasını öngörüyordu.¹⁹¹ Hazırlanan bu plan gereği Türkler ani bir baskın ile ortadan kaldırılacak ve ada bütünüyle Yunanistan'a ilhak edilecekti. Planın ortaya konulduğu tarihlerde Türkiye'de 2 Aralık 1963'te İnönü'nün istifası sebebiyle hükümet buhranı yaşanmaktaydı. Yunanistan'da Karamanlis Partisi'nin iktidarına son verildiği, Zürih ve Londra Anlaşmalarını bir cinayet kabul eden Yorgo Papandreu'nun iktidara geldiği dönemde, Türk halkını imhayı amaçlayan Akritas Planı'nı uygulamaya koydu.¹⁹² Çok iyi eğitilip hazır hale getirilen 20 bini aşkın EOKA terör grupları, havan topları, bazukalar ve en modern silahlarla donatılmış bir şekilde, Yunan Alayına mensup askeri birliklerle beraber, Türklere karşı saldırıya geçtiler.¹⁹³ Rumlar, 20 Aralık 1963'ü, 21 Aralık'a bağlayan gece, Akritas Kıbrıs Türkü'nü imha planını tatbik başladılar.¹⁹⁴

23-25 Aralık tarihleri arasında, Rum-Yunan askerleri, Akritas, Planı'nın silahlı eylem aşamasının uygulanma aşamasında tarihte eşine rastlanmayan en vahşi

¹⁸⁷ Toluner, **a.g.e.**, s. 89-90.

¹⁸⁸ Fırat, **a.g.e.**, s. 612.

¹⁸⁹ Eroğlu, **Kıbrıs Uyuşmazlığı...**, s. 67-68.

¹⁹⁰ Çay, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁹¹ Gürün, **Dış ilişkiler ve Türk Politikası**, s. 402.

¹⁹² Gös. yer.

¹⁹³ Sivriservi, **a.g.t.**, s. 72.

¹⁹⁴ Mehmet Bahadır, **Kıbrıs'ta Katliamlar**, C. I., Lefkoşa, 2001, s. 110.

eylemlere giriştiler.¹⁹⁵ “Kanlı Noel” denilen haftada Rumlar, savunmasız Türk halkına karşı tarihe kara sayfalar şeklinde geçmiş bulunan ve insanlığa yakışmayacak cinayetler işleyerek soykırım hareketine girişmişlerdir.¹⁹⁶ Bu gelişmeler karşısında Kıbrıslı Türklerin, imdadına yalnızca Anavatan Türkiye koşmuş, ülkede kurulan birçok dernekle basın, yayın, toplantı ve protesto mitingleri düzenlenerek Türk milleti, her durumda Kıbrıs Türk toplumuyla tek yürek olduğunu ortaya koydu.¹⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, Garanti Antlaşması’nın 4. maddesine iştirak ederek, Yunanistan ve İngiltere’den ilk ortak müdahaleyi talep etti. Olumlu cevap alamayınca tek taraflı olarak müdahaleye karar verdi ve bunu ilgili devletlere ilettiler.¹⁹⁸

25 Aralık 1963 günü Türk Hava Kuvvetlerine ait savaş uçakları, Lefkoşe semalarında ihtar uçuşu gerçekleştirdi.¹⁹⁹ Türklerin tek taraflı müdahale kararı alması, Yunanistan ve İngiltere’yi de bazı önlemler almaya zorladı.²⁰⁰ Sonuç itibari ile bu üç devlet adaya müşterek müdahale kararı aldı. Türkiye garantör ülke olarak İngiltere ve Yunanistan’a çözüm için başvurdu.²⁰¹ 27 Aralık 1963 tarihinde İngiliz askeri komutasında adada garantör kabul edilen 3 ülkenin askeri birlikleri “Barışı koruma kuvveti” misyonu ile adada görev üstlendi. 30 Aralık 1963’te Rum işgal eylemlerinin sonlandığı bölgede, Lefkoşa’nın iki toplumu arasında güvenliği sağlayacak “Yeşil Hat” oluşturuldu.²⁰² 20 Ocak 1964’te Londra’da, garantör kabul edilen 3 ülke ile adadaki her iki toplum liderlerinin katılımıyla bir konferans tertiplendi, ancak herhangi bir netice alınmadan bu konferans 21 Ocak 1964’te dağıldı.²⁰³

4 Mart 1964 tarihinde toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, adada şiddete son verilmesini, çatışmaların durdurulmasını bölgede bir barış kuvveti kurulmasını kararlaştırmış ve aldığı bu kararı Kıbrıs Hükümeti’ne iletmiştir.²⁰⁴ BM’nin bu kararı doğrultusunda Rum yönetimi, “Kıbrıs Hükümeti” olarak tanınmaya başlandı.²⁰⁵ BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan bu karar, Türkleri zorla

¹⁹⁵ Gürün, **Dış ilişkiler ve Türk Politikası**, s. 402.

¹⁹⁶ Toluner, **a.g.e.**, s. 106-107.

¹⁹⁷ Rauf Denктаş, **Rauf Denктаş’ın Hatıraları**, C.2, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 264.

¹⁹⁸ Mütercimler, **Satılık Ada Kıbrıs**, s. 130.

¹⁹⁹ Gürün, **Dış ilişkiler ve Türk Politikası**, s. 404.

²⁰⁰ Çay, **a.g.e.**, s. 76.

²⁰¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 786.

²⁰² **Tercüman**, 31 Aralık 1963.

²⁰³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 786.

²⁰⁴ Gönübol, **a.g.e.**, s. 381.

²⁰⁵ Çay, **a.g.e.**, s. 77.

uzaklaştırarak Kıbrıs'ın yönetimini ele geçiren Rum Yönetiminin meşru Kıbrıs Hükümeti olarak tanınmasının ve Kıbrıs Türk toplumunun da bölgede huzuru bozan bir topluluk olarak görülmesine neden oldu.²⁰⁶

Aralık 1963'te gerçekleştirilen Rum saldırıları sonucunda yüzlerce Türk katledilmiş, 30 bin Türk göçmen konumuna düşürülmüş, Türklere ait ev ve malları yağmalanmıştır.²⁰⁷ Bu saldırılarla aynı zamanda Cumhuriyeti oluşturan bütün yasal ve anayasal kurumlar ortadan kaldırılmış, Kıbrıs Cumhuriyeti fiilen son bulmuştur. Çünkü Rum yönetimi silâh zoru ile bu kurumları ya ortadan kaldırmış, ya da işlemez duruma getirmişti.²⁰⁸ Makarios'un bu yeni politikasını teşkil eden Kıbrıs Türklerini baskılarla sindirme girişimleri, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin 10 Eylül 1964 tarihli raporlarında da bütün detaylarıyla dile getirilmiştir. Yunanistan'ın 1964 yılından itibaren Ada'ya beklenmedik şekilde asker ve silah yığmaya başlaması Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni endişelendirmiş, Konsey adada bir "Barış Gücü" kurulmasını ve bir de Genel Sekreter tarafından arabulucu tayin edilmesini kararlaştırmıştır.²⁰⁹ 4 Nisan 1964'te denetimi sözde "Kıbrıs Cumhuriyeti'ne" tanınan Birleşmiş Milletler Barış Gücü adada görevi devraldı. Barış Gücü'nün adaya gelişi, eski yasal düzeyi sağlayamadı. Çünkü ada fiilen Rum yönetiminin işgali altındaydı.²¹⁰ Bununla birlikte "Barış Gücü" Ada'da henüz kontrolü tam anlamıyla sağlamadan Rum çetelerinin şiddet eylemlerini başlatması Türkiye'nin Kıbrıs'a acil bir müdahalesinde etkili oldu.²¹¹ Ancak bu kararın uygulanmasından rahatsız olan ABD Başkanı Johnson, yazdığı mektupla Türkiye'yi aldığı bu karardan vazgeçirmeye uğraştı. Gerçekten de başlamak üzere olan Türk müdahalesi Başkan Johnson'un Başbakan İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihli ultiimatome niteliğindeki bir mektubu ile önlendi.²¹²

²⁰⁶ İsmail, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü...*, s. 128.

²⁰⁷ Çay, *a.g.e.*, s. 81-82.

²⁰⁸ Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s. 41.

²⁰⁹ Gürün, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası*, s. 410.

²¹⁰ Manisalı, *a.g.e.*, s. 41.

²¹¹ *Hürriyet*, 15.03.1964.

²¹² E. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 27.

9. ABD ve SSCB'nin Kıbrıs Sorununa Bakışı

Yumuşama döneminde Türk ABD ilişkileri Küba Krizi sonrasında 1963'te İncirlik'te bulunan ABD'ye ait Jüpiter füzelerinin habersiz sökülmesi ve Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı sorunlarda ABD'nin Yunanistan destekli bir politika izlemesi iki ülke arasında güven sorunu oluşturmuştu.²¹³ Bununla birlikte 1964'te gönderilen Johnson mektubu da Türk-ABD ilişkilerini dönem itibariyle derinden sarsmış, Türkiye'yi SSCB ve Orta Doğu politikasında değişiklik yapmasına neden oldu.²¹⁴ Türkiye artık oluşan yeni atmosferde ABD'nin uluslararası alandaki politik girişimlerini ve taleplerini sorgusuz desteklemekten vazgeçmiş, taleplerin Türkiye'nin dış politikadaki amaç ve ilkelerine uygunluğun sorgulamaya yönelmiştir.²¹⁵ Bu doğrultuda ABD'nin NATO bünyesinde bulunan üye ülkeleri, "Çok Taraflı Nükleer Güç"e dahil etme tavsiyesi Türkiye tarafından reddedildi. Buna bağlı olarak ABD ile Türkiye arasında imzalanan "Savunma İş Birliği Anlaşması" başta olmak üzere tekrar gözden geçirilerek parafe edildi. Bu anlaşmalarda karşılıklı egemenlik ve eşitlik prensibine öncelik verildi.²¹⁶ 1975'te ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başlamasıyla Türk kamuoyu tarafından eleştirilmiş ve ambargonun kaldırılması ile 25 Temmuz 1975'te Türkiye tarafından feshedilmiştir.²¹⁷

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu bloğunda yer alan SSCB ile Demokrat Parti iktidarının son dönemine kadar daha mesafeli ilişkiler yürütmüştü. Batıdan istediği ekonomik desteği alamayan Türkiye'nin 1959'da SSCB'den kredi talebi ve ilerleyen dönemlerde Doğu ve Batı bloğu ekseninde yumuşama sürecinin yaşanması Türkiye-SSCB ilişkilerine olumlu yansımıştır.²¹⁸ Ancak Kıbrıs sorununda SSCB'nin Akdeniz politikasına bağlı olarak Rumlara yakın durması ilişkileri yeniden gerginleştirdi. Sonraki dönemlerde Johnson'un mektubu, Türkiye-SSCB ilişkilerinin yeniden yumuşamasını sağladı ve karşılıklı eşitlik anlayışına dayalı ilişkiler tesis edildi.²¹⁹ Diplomatik görüşmelerle başlayan ekonomik işbirliği, siyasi ortaklıkların gelişmesine büyük katkılar sağladı. 1960'lı yılların son çeyreğinde "işbirliği"

²¹³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 977-978.

²¹⁴ Gös. yer.

²¹⁵ Erhan, **a.g.e.**, s. 690.

²¹⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 980-981.

²¹⁷ Erhan, **a.g.e.**, s. 699.

²¹⁸ Giray Saynur Derman, Vefa Kurban, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 33, İzmir, 2016, s. 465.

²¹⁹ Derman, **a.g.m.**, s. 465.

temelinde gelişen ilişkiler en üst seviyeye ulaştı.²²⁰ Bu doğrultuda Sovyetler, Türkiye'nin 20 Temmuz müdahalesi karşısında da herhangi bir tepkide bulunmadığı gibi bir bakıma anlayışla karşıladı. Zira Türkiye'nin müdahalesi ile adada eski hukuki ve idari statükonun yeniden oluşturulacağını ve Makarios'un da yeniden adaya döneceğini ümit etmiştir. Yine bu sebepten, Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararını şaşkınlıkla desteklemişlerdir.²²¹

Türkiye'nin Kıbrıs'a yapmayı planladığı askeri müdahalenin, tehdit dolu Johnson Mektubu sayesinde ertelenmesi gerek Türkiye'de, gerekse de Kıbrıs'taki Türklerde ilk defa bu tarihten itibaren "Anti Amerikan" hareketlerinin başlamasına neden oldu.²²² Ancak Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Rum işgalcilerinin Kıbrıs'taki saldırılarını durduramaması üzerine 9 Ağustos 1964'te Türk Hava Kuvvetlerine ait savaş uçakları Rum mevzilerini bombardımana tutmuş, bu müdahale Kıbrıs Rum çetelerinin saldırı gücünü kaybettirerek eylemlerini sınırlı çatışmalar şekline dönüştürmüştür.²²³ Türk - Yunan ilişkilerinin Kıbrıs meselesi nedeniyle bozulmaya başlaması ve Yunanistan'ın, Enosis politikası için ABD desteği kazanmak amacıyla güçlü girişimlerde bulunmasına rağmen ABD, bu durumda iki Doğu Akdeniz müttefiki arasındaki bu anlaşmazlığa yönelik tarafsızlık politikası takip etme yolunu izledi. Batı savunma sistemi ekseninde meydana gelen böyle bir anlaşmazlık hangi tarafı desteklerse desteklesin, Batı güvenliğinde önemli zafiyetler oluşturabilirdi.²²⁴

1964 yılı boyunca devam edecek olan bu siyasi krizin ilk dönemlerinde ABD'nin yaklaşımı önceki yıllarda takip ettiği politikanın devamı niteliğindedir. ABD, Türk-Yunan geriliminin yeniden yükselmesinden büyük kaygı duymasına rağmen yine doğrudan bir müdahaleden çok dolaylı bir karışma yöntemi takip etti.²²⁵ Nihai olarak Türk-ABD ilişkileri 1963-1964 Kıbrıs krizindeki Johnson mektubundan sonra, 1974 Kıbrıs krizi Türk-ABD ilişkilerinde ikinci bir ağır darbe indirmiştir. Bu ikinci darbenin etkisi ise, hem çok derin ve hem de çok daha uzun süreli olmuştur.

²²⁰ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 289.

²²¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih I*, Türk İşbankası Yayınları, Ankara, 1992, s. 750.

²²² Altan Aktaş, *1964 ve 1967 Kıbrıs Krizleri Sırasında ABD'nin Kıbrıs Politikaları*, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s. 118.

²²³ *Cumhuriyet*, 9-10 Ağustos 1964.

²²⁴ Oral Sander, *Türk - Amerikan İlişkileri 1947-1964*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1979, s. 225.

²²⁵ Sander, *Türk - Amerikan İlişkileri*, s. 228.

Nitekim, Türk-ABD ilişkileri ancak 1981 yılından itibaren kendine gelmeye başlayacaktır. Fakat bu iki gelişmenin Türk kamuoyunda yarattığı güvensizlik faktörünün bütünüyle ortadan kalktığı söylenemez.²²⁶

10. 1967 Kıbrıs Buhranı

Rumların 1964 saldırılarından sonra Kıbrıs Türklerinin yaklaşık 10 yıl devam eden insanlık dışı şiddet eylemlerine maruz bırakılmaları, devlet yönetiminin tüm kademelerinden tasfiye edilmeleri etkileri uzun yıllar süren dramlara neden oldu. Göçmen konumuna düşen yaklaşık 35 bin Türk ahali, çadırlarda, spor salonlarında ve okul binalarında barınmak mecburiyetinde bırakıldı.²²⁷ Türk halkı sosyal hayatıyla birlikte ekonomik alanda üretimden de bütünüyle koparıldı. Adanın % 3'lük bir alandaki kuşatma süresinde, dış dünyayla irtibatı kesilen Türk halkının haberleşme imkanları, ulaşımı, ekonomik faaliyetleri bütünü ile yasaklanmıştı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 17 Şubat 1964'de ilgili devletlere durumu daha kötü hale getirmeme çağrısında bulunmuş²²⁸ ve Türk müdahalesini kesin bir şekilde önlemek için de Barış Gücü birliği gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Adaya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Mart 1964 kararıyla gönderilen Birleşmiş Milletler Barış Gücü, Kıbrıs Türklerine karşı yürütülen bu ağır ekonomik kısıtlamalar ve kesintisiz yürütülen terör eylemleri karşısında etkisiz kaldı.²²⁹ Bu duruma 1965 yılının Mayıs'ında iki ülke arasında yapılan ikili görüşmelerle çözüm getirilmek istendi. Ancak Kıbrıs Rumlarının uzlaşmaz tavrı ve Yunanistan'da gerçekleştirilen askeri müdahale ile hükûmetin düşürülmesi nihai bir sonucun alınmasını bir süre daha geciktirdi. Nihai olarak 1966-1967 arası süreç, Ankara ve Atina'nın bir taraftan gizli görüşmeler yürütürken diğer taraftan Kıbrıs'ta gerilimi azaltacak politikalar izlemeleriyle geçti.²³⁰

Kıbrıs Rumları, uyguladıkları tüm bu ekonomik abluka ve şiddet yöntemleriyle Kıbrıs Türklerinin direnişini kıramayacaklarını anlayınca, 1967'de yeniden saldırıya

²²⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 756.

²²⁷ Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 1984, s. 186.

²²⁸ Gös.yer.

²²⁹ Uslu, a.g.e., s. 31.

²³⁰ Fırat, a.g.e., s. 734.

geçtiler.²³¹ Bununla birlikte adaya gizlice sokulmuş bulunan 20 binin üzerindeki Yunan işgal güçleri de Türk köylerine yönelik gerçekleştirilen bu saldırılarda etkin görev aldı. Boğaziçi ve Geçitkale köylerinin işgal edilmesi sırasında birçok Türk vatandaşı hayatını kaybetti.²³² Buna mukabil Türk hükümeti adaya müdahale kararı aldığını açıkladı. Ancak yeterli hazırlığın bulunmadığı değerlendirildiğinden sorunun diplomatik yollarla çözülmesi tercih edildi. Yunanistan nezdinde yapılan girişimler sonuç verdi ve Yunan işgal güçleri köyleri boşalttı. Türk jetleri bir hafta ada üzerine uçuş yaptı.²³³

1967 saldırıları Rum toplumu arasında Enosis'in artık Türkiye'nin karşı koymasına rağmen silâh zoruyla gerçekleştirilemeyeceğini, bunun farklı yöntemlerle denenmesi gerektiği yönündeki düşüncelerin güçlenmesine sebep olmuştur. Bu durum, sonraki dönemlerde Başpiskopos Makarios ve Yunanistan'da 1967'de iktidara gelen Cunta arasında en öncelikli anlaşmazlık konularını oluşturacaktır.²³⁴ 1967'de Rumların topyekün bir saldırı konumuna geçmesi Türkiye'nin, Yunanistan'a bir nota vermesiyle sonuçlandı. Türkiye'nin, 17 Kasım'da Yunanistan'a verdiği notada, Yunan Hükümeti Kıbrıs'taki olaylardan sorumlu tutularak Kıbrıs'ta gerginliği azaltmak için üzerine düşen görevi yerine getirmemekle suçlandı.²³⁵ Türkiye'nin 17 Kasım'da verdiği notaya karşılık Yunan Hükümeti'nin 22 Kasım'da gönderdiği cevap Türkiye'nin taleplerini karşılamaktan çok uzaktı.²³⁶

Kıbrıs Türkleri, Rumlarla aynı ortamda yaşamının imkanı bulunmadığına kanaat getirerek 28 Aralık 1967 tarihinde "Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi"nin kurulduğunu ilan ettiler. Oluşturulan bu yönetimin başkanlığına Dr. Fazıl Küçük, başkan yardımcılığına da Rauf Denктаş getirildi.²³⁷ 1968'de sorunun çözümü doğrultusunda Rauf Denктаş ile Rum lider Glafkos Klerides arasında yapılan görüşmeler, yaklaşık 6 yıl devam ettiği halde herhangi bir neticeye ulaşamadı.²³⁸ Bu gelişmelerinde devam ettiği dönemde Enosis'in hemen gerçekleştirilmesi arzusunda bulunan EOKA üyeleri Yunan hükümetinin yardımıyla Makarios'a karşı 15 Temmuz

²³¹ **Hürriyet**, 18 Kasım 1967.

²³² E. Bozkurt, **a.g.e.**, s. 29.

²³³ Fırat, **a.g.e.**, s. 737.

²³⁴ Çay, **a.g.e.**, s. 93.

²³⁵ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 24.

²³⁶ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 31.

²³⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 762.

²³⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarih**, s. 955.

1974 tarihinde hiç beklenmedik şekilde bir darbe gerçekleştirmiş, “Kıbrıs Elen Cumhuriyeti”ni ilan ederek Nikos Sampson'u Cumhurbaşkanlığına getirdiler.²³⁹

11. 15 Temmuz 1974 Darbesi

Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak amacıyla Yunan generaller öncülüğünde Makarios'a karşı bazı girişimler başlatılmıştı. Yunanistan'daki Cunta onu bir kızıl ve Enosis'in önünde bir engel olarak görüyordu.²⁴⁰ Yunan hükümeti adayı Yunanistan'a bağlama ilhak zamanının geldiğine inanıyor fakat Makarios'u da bu ilhak için engel olarak görüyordu. Bu nedenle Atina adadaki Yunan subayları aracılığıyla Makarios aleyhinde birtakım faaliyetlere başladı. Şiddet eğilimli Kıbrıs Rumlarını Makarios'a karşı örgütledi. Eski EOKA tedhişçilerinden ve cinayetleri ile meşhur Nikos Sampson, Yunanlı subayların yönetimindeki Rum Milli Muhafız Ordusunun lojistik desteği ile şiddet hareketlerini her geçen gün arttırdı.²⁴¹ Makarios'un Yunan Cuntası'na gönderdiği 2 Temmuz 1974 tarihli meşhur mektubunda da aynı görüşler vardır (Kıbrıs'taki devlet temellerini yıkma çabasında Yunanistan hükümetlerinin çabaları büyüktür, Kıbrıs devleti ancak Enosis durumunda dağılmalıdır). Mektubun eş zamanlı olarak basına da aktarılması ve gazetelerde yayınlanması halkın da uyanmasını sağlamıştı.²⁴²

Makarios'un bu mektubu, taraflar arasında bardağı taşıran son damla olmuştur. Yunan Cuntası'nın 15 Temmuz'da başlattığı darbe girişiminde bir çok Rum ve Yunanlı hayatını kaybetti. Makarios'u destekleyen AKEL ve EDEK'çiler öldürülerek iktidara el konuldu. Geçici bir süre için Türk kasabı olarak nitelendirilen Nikos Sampson Cumhurbaşkanlığına getirilmiş ve Cumhuriyet'in adı da “Kıbrıs Helen Cumhuriyeti” olarak değiştirilmiştir.²⁴³ Rum Milli Muhafız kuvvetlerinden kaçmayı başaran Makarios, önce Birleşmiş Milletler Barış Gücü'ne daha sonra da Ağrotur'daki İngiliz egemenliğindeki deniz-hava üssüne iltica etti.²⁴⁴ Bu arada Makarios

²³⁹ Halil Fikret Alasya, Kıbrıs, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 25, Ankara, 2002, s. 382.

²⁴⁰ Vamık D. Volkan, **Kıbrıs: Savaş ve Uyum Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi**, Everest Yayınları, İstanbul, 2008, s. 34.

²⁴¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarih**, s. 957.

²⁴² Şevki Kıralp, “15 Temmuz 1974 Darbesi: Kırk Yıl Sonra”, **Yenidüzen Gazetesi**, 23 Ağustos 2013.

²⁴³ Ali Özerenkulu, “**Kıbrıs Sorunu ve Darbe Yorgunu İki Ülke: Türkiye ve Yunanistan**”, Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II., Cilt. 3, No. 16, 1997, s. 1372.

²⁴⁴ **Hürriyet**, 16 Temmuz 1974.

Cuntacıardan kurtulduktan sonra, 19 Temmuz 1974'te BM Güvenlik Konseyi'nde gelişen durumla ilgili New York'a bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında Makarios, EOKA-B'yi terörist bir örgüt olarak ilan ederek, darbeyi Yunanistan'ın organize ettiğini ve Kıbrıs'ta darbe yaparak adayı ilhak etmek istediklerini resmen dile getirdi.²⁴⁵ Ayrıca Makarios, Yunanlıların Kıbrıs'ı işgal ettiğini ve bütün Kıbrıs devlet kurumlarında Yunan bayrağının dalgalandığını ve büyük zayıfların yaşandığını ve Yunanlıların Türklerden daha tehlikeli olduğunu ve Kıbrıs'ın bağımsızlığının ortadan kalktığını ve halkının risk altına bulunduğunu söyledi.²⁴⁶

Nikos Sampson darbesinden sonra Başbakan Bülent Ecevit, bu darbeyi bir "Yunan müdahalesi" olarak nitelendirmiş, garantilerin ihlali olarak kabul ederek Türkiye'nin, Ada'daki çıkarlarını korumak için gerekli adımları atacağını söylemiştir.²⁴⁷ Ayrıca İngiltere'ye ortak hareket etmeyi teklif etmiştir. Türkiye aldığı olumsuz cevaplar üzerine Garanti Antlaşmasındaki bütün yolları denedikten Antlaşmanın kendisine tanıdığı yetkiyi kullanarak adaya müdahale kararı aldı.²⁴⁸ Türkiye, Yunanistan'ın bu uzlaşmaz tavrı ve işgale yönelik hareketlerinden dolayı Kıbrıs Devletinin varlığının, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün bir daha tehdit edilmemesini sağlamak, adadaki Türk toplumunun haklarını ve güvenliğini teminat altına almak ve Kıbrıs'ta düzeni yeniden tesis etmek üzere tek taraflı olarak harekete geçmek durumunda kalmıştı.²⁴⁹ Binlerce Rum'un kendi ırkdaşları tarafından insafsızca katledildiği ve Kıbrıs Türklerinin de can ve mallarına zarar verildiği 15 Temmuz Darbesi, nihai olarak Türkiye'nin 1960 Garanti Antlaşmasının kendisine tanıdığı hak ve yetkileri kullanarak gerçekleştirdiği Türk Barış Harekâtı ile sona ermiştir.²⁵⁰

12. 20 Temmuz 1974 Mutlu Barış Harekâtı

Dönemin koalisyon hükümeti liderleri Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan, adadaki Yunan işgalini önlemek amacı ile müdahaleye karar vermekle birlikte, bir

²⁴⁵ Güzel, **a.g.t.**, s. 65.

²⁴⁶ Ramazan Tosun, "Kıbrıs Meselesi", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10, Yıl: 2001, s. 104.

²⁴⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Hil Yayın, İstanbul, 2007, s. 329.

²⁴⁸ Sezai Orkunt, **Türkiye- ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yayınları, 1978, s. 95.

²⁴⁹ Erol Mütercimler, **Bilinmeyen Yönleri ile Kıbrıs Barış Harekâtı**, Abraya Yayınları, İstanbul, 1998, s. 350-355.

²⁵⁰ Alasya, **Kıbrıs**, s. 382.

diğer garantör devlet olan İngiltere ile müşterek bir müdahalede bulunma teklifi, 16 Temmuz 1974'te İngiltere'ye iletildi. Ancak yapılan görüşmeler sonucu İngiltere'nin ortak müdahaleye yanaşmayacağı anlaşıldı.²⁵¹ Başbakan Ecevit İngiltere'den aldığı olumsuz yanıt üzerine Yunan hükümetine yaptığı başvuruda Kıbrıs'taki darbeye birlikte müdahale önerisinde bulunmuş ancak bu önerinin de reddedildiği yönündeki açıklamalar ortamın gerilmesine neden olmuştur.²⁵²

Bu gelişme üzerine Türk hükümeti 1960 Garanti Antlaşması'ndan kaynaklanan tek taraflı müdahale hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974'te Mutlu Barış Harekâtını gerçekleştirdi. Zira Türkiye, Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve anayasal düzenini korumakla görevlendirilen garantör devletlerden biriydi. Bu nedenle barış harekâtını başlatarak antlaşmaların kendisine tanıdığı hukukî sorumluluğu yerine getiriyordu.²⁵³

Türk Barış Harekâtı, Kıbrıs'ın ilhakının önüne geçerek adanın bağımsızlığını ve istikrarını muhafaza etmiş, Kıbrıs Türklerini imha hareketinden kurtarmakla birlikte Kıbrıs meselesinin reel, eşit ve daimi statüde çözüme ulaştırılmasında gerekli altyapıyı oluşturmuştur.²⁵⁴ Türkiye'nin 1974 yılında adaya yaptığı askeri müdahalenin, uluslararası anlaşmalara bağlı hukuksal bir dayanağının bulunduğu Avrupa Konseyi'nin 29 Temmuz 1974 tarihli kararında; *“Adada diplomatik yollardan bir anlaşmaya varılamamasından dolayı, Türk Hükümeti 1960 Garanti Antlaşması'nın 4. maddesine göre müdahale hakkını kullandı”* şeklinde ifade edilirken, Konsey, Türkiye'nin Kıbrıs davasındaki haklılığını oybirliği ile kabul ve tescil etmiştir.²⁵⁵ 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının Yunanistan açısından en önemli sonucu demokrasiye geçiş olmuş, kriz karşısında tam anlamıyla iflas eden Cunta yönetimi çekilmiştir.²⁵⁶

Bütün bu yasal dayanaklara bağlı olarak yapılan askeri müdahale sonrasında Lefkoşa'ya kadar mesafe kat eden Türk askeri kuvvetleri, 22 Temmuz'da Birleşmiş Milletlerin 353 sayılı ateşkes çağrısına olumlu karşılık vererek ateş kesti.²⁵⁷ Kıbrıs

²⁵¹ Orkunt, **a.g.e.**, s. 95.

²⁵² “Ecevit, Atina'ya Kıbrıs'a Birlikte Müdahale Önermiş”, **Hürriyet**, 30 Aralık 2005, s. 20.

²⁵³ Mümtaz Soysal, **Aklını Kıbrıs'la Bozmak**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, s. 39.

²⁵⁴ Fırat, **a.g.e.**, s. 749-750.

²⁵⁵ **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1974, s. 1-7.

²⁵⁶ Fırat, **a.g.e.**, s. 750.

²⁵⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarih**, s. 960.

meselesinin görüşülmesi amacıyla 25 Temmuzda üç garantör devlet olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere, Cenevre’de bir araya gelmiştir. Konferansta adanın üç garantör devleti Kıbrıs'ta anayasal yetkilere dayalı hükümeti yeniden kurmak ve bölgede kalıcı bir barışı tesis etmek için zaman kaybetmeden görüşmelere başlanmasını kararlaştırdılar.²⁵⁸

a. Birinci Cenevre Konferansı

Birleşmiş Milletlerin ateşkes çağrısına olumlu yaklaşması ve ateşkesin sağlanmasından sonra 25-30 Temmuz tarihleri arasında Birinci Cenevre görüşmeleri gerçekleştirildi. Konferansa; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere, Dışişleri Bakanları düzeyinde katıldılar. ABD, Sovyetler ve Birleşmiş Milletler de gözlemci statüsünde hazır bulundular.²⁵⁹ 31 Temmuz günü taraflar arasında geçen olumlu görüşmeler sonrasında Birinci Cenevre Anlaşması imzalandı. Kıbrıs'ın bağımsızlığının garantörü olan üç devletin imzaladığı anlaşmaya göre, adada iki otonom yönetimin hakimiyeti kabul edilmiştir.²⁶⁰ Kıbrıs Rumları ve Türk Birlikleri arasında Birleşmiş Milletler örgütü kontrolünde bir güvenlik bölgesi oluşturulurken, Rumlar ise işgal ettikleri bölgelerden çekileceklerdir. Karma köylerin güvenliği de Birleşmiş Milletler Barış Gücü tarafından sağlanacaktır. İmzalanan Cenevre Protokolü salt bir ateşkes antlaşması olarak nitelenemez. Bu protokolle Kıbrıs'ın yeni statüsünün de temelleri atılmıştır.²⁶¹

Birinci Cenevre görüşmelerinde Türkiye’yi; Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Yunanistan’ı; Dışişleri Bakanı Mavros, İngiltere’yi; Dışişleri Bakanı James Callaghan, Kıbrıs Türklerini Rauf Denktaş ve Rum tarafını da Klerides temsil etmişti.²⁶² Devam eden görüşmelerde, İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan, meslektaşları Turan Güneş’e Kıbrıs’taki güvenliğin temini için Birleşmiş Milletler Askerlerinin görevlendirilmesini teklifinde bulunmuştur.²⁶³ ABD yönetimi ise konferansa dışişleri bakanı yardımcısı William Baffum'u özel temsilci olarak görevlendirirken Sovyetler Birliği’ne ait bir temsilci de konferansta hazır bulunmuştu.

²⁵⁸ Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s. 280.

²⁵⁹ Uslu, **a.g.e.**, s. 290.

²⁶⁰ Gürün, **Dış ilişkiler ve Türk Politikası**, s. 429.

²⁶¹ Fırat, **a.g.e.**, s. 744.

²⁶² **Milliyet**, 31 Temmuz 1974.

²⁶³ **Hürriyet**, 27 Temmuz 1974, s. 7.

Konferansta Baffum ile Sovyet temsilcisinin, taraflara belli çözümler önerdikleri ve bu çözümlerin kabulü için taraflara baskı yapmaktan kaçınmışlardır.²⁶⁴ Bu iki temsilci tarafların amaçları konusunda ilk elden bilgi elde etmek, konferans salonlarında ve lobilerinde neler konuşulduğunu izlemenin ötesinde bir amaç taşımamaktaydılar. Ancak görüşmeler esnasında taraflara yaklaşmaktan ve Kıbrıs meselesiyle ilgili kendi menfaatlerini korumak için girişimlerde bulunmaktan uzak durmayacaklardı.²⁶⁵

İlk barış harekâtının ardından Birleşmiş Milletlerin 353 sayılı kararı ile ateşkes çağrısında bulunması ile 25 Temmuz 1974'te Cenevre görüşmeleri başlamıştır. Nihai olarak tarafların ateşkese uyulması ve Yunan Kuvvetlerinin bölgeden çekilmesine karar verilmiştir.²⁶⁶ Fakat I. Cenevre Anlaşması'ndan sonra Rum tarafının samimiyetsizliği bir kez daha kendini göstermiş, nitekim anlaşmanın kesin hükümlerine rağmen, daha önce Rumlar tarafından işgal edilen Türk yerleşim yerleri boşaltılmamış, Birleşmiş Milletlere teslim edilmemiş, esirler serbest bırakılmamıştı. Bu arada karma köylerde yer alan Rum askerleri de bölgeden çekilmemiştir. Birinci Cenevre Konferansı sonrasında 30 Temmuz 1974 tarihi itibarıyla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin dışişleri bakanları tarafından yapılan müzakereler sonucunda ortak bir bildiri imzalandı.²⁶⁷ Türk tarafının düşüncesine göre bildiri kendi tezlerini ve fikirlerini benimsetmekle birlikte Cenevre'de ciddi bir taviz verilmemişti. Yunan Dışişleri, Türk tarafının taleplerine karşı pek direniş göstermemiş, ciddi bir muhalefette bulunmamıştır. Bu açıdan Cenevre Protokolü Türk diplomasisi açısından büyük bir başarı olarak değerlendirilmektedir. Türkiye, hem Kıbrıs'a yapmış olduğu askeri müdahalenin hukuksal ve meşruluğunu onaylatmış, hem de Kıbrıs'ın anayasal statüsünün geleceği açısından adada Kıbrıs Türklerinin özerk olduğu tezini kabul ettirmiştir.²⁶⁸

30 Temmuz 1974 tarihinde imzalanan Cenevre Deklarasyonuna göre;

1. 1960 Anayasasının yeniden tesisi hususunda üç dışişleri bakanı mutabıktırlar ve bundan önce alınması gereken bazı acil tedbirler vardır.

²⁶⁴ Güzel, **a.g.t.**, s. 67.

²⁶⁵ Uslu, **a.g.e.**, s. 290.

²⁶⁶ Ömer Ertuğrul Meral, “**Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs**”, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010, s. 17.

²⁶⁷ **Tercüman**, 1 Ağustos 1974, s. 7.

²⁶⁸ Fırat, **a.g.e.**, s. 746.

2. Kıbrıs'ta taraflar 31 Temmuz 1974 günü ve saat 24.00'te denetim altındaki alanları genişletmeyecek,
3. 30 Temmuz ateşkes çizgisinde sadece Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin denetiminde olacak,
4. Kıbrıs Rum ve Yunan kuvvetlerinin kuşatması altında bulunan bütün Türk bölgelerinden bu kuvvetler çekilecek ve bu Türk bölgeleri Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin denetimi altına girecek,
5. Kıbrıs'ta anayasal düzenin yeniden tesisi için üç dışişleri bakanı 8 Ağustos'ta yeniden bir araya gelecektir. Ancak anayasa düzeni yeniden tesis edilinceye kadar Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, 1960 Anayasası gereğince Cumhurbaşkanlık görevini yürütecek. Ancak bu durum Kıbrıs Geçici Türk yönetiminin devamına mani olmayacaktır.²⁶⁹ Birinci Cenevre Konferansı Türkiye'nin istekleri doğrultusunda neticelenmiş ve de dünya basını Türkiye'nin diplomasi alanında büyük bir zafer kazandığı yönünde haberler yapmıştır.²⁷⁰

1974'te resmi olarak kurulan ve Cenevre Deklarasyonu'nda varlığı tescil edilen Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi, Rumlar tarafından 11 yıl yönetimsiz bırakılan Kıbrıs Türk halkının ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli değildi.²⁷¹ Yeni oluşturulan bağımsızlık zemininde Kıbrıs Türk halkının siyasi, ekonomik, sosyal ve idari gereksinimlerini karşılamak ve Kıbrıs'ta ileride tesis edilecek iki kesimli federal bir Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ortam oluşturmak için Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti olarak yeniden revize edildi.²⁷² 1975'te kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti, 1963'te Kıbrıs Türk halkının yönetim dışında bırakılmaları ile başlayan bir sürecin neticesinde ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Birinci Cenevre Konferansı'nda imzalanan Protokol'de garantör devletlerle Türk ve Rum toplumlarının temsilcilerinin katılacağı II. Cenevre Konferansı'nın 8 Ağustos 1974 günü toplanması öngörüldü.²⁷³ Ayrıca ikinci konferansın toplanmasına kadar Rum ve Yunan askerlerin Türk bölgelerinden çekilmeleri gerekiyordu ancak bu gerçekleşmedi. Taraflar birbirini I. Cenevre Konferansı'nda belirlenen ilkelere

²⁶⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 961.

²⁷⁰ Milliyet, 1 Ağustos 1974.

²⁷¹ Milliyet, 29 Temmuz 1974.

²⁷² Alaysa, a.g.e., s. 383.

²⁷³ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 961.

uymamakla suçlamıştır. Bunda tarafların üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemeleri neden olmuştur.²⁷⁴

b. II. Cenevre Konferansı

30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Anlaşması'nda meselenin çözümü için 8 Ağustos 1974'te görüşmelerin devam edilmesi karara bağlanmıştı. Bu Protokol çerçevesinde taraflar 8 Ağustos'ta İsviçre'nin Cenevre kentinde tekrar toplanmıştır.²⁷⁵ Özellikle Rum-Yunan tarafının, Birinci Cenevre Konferansı sonrasında imzalanmış Protokolde alınan kararları reddeden bir tavır sergileyerek taahhütleri yerine getirmemeleri anayasa düzeni konusunda kesin bir tavır almaktan kaçınmaları²⁷⁶ nedeniyle olumlu bir diyalog içinde başlayan Konferans, daha başlangıçta başarısızlığa mahkûm edilmiştir. Rum ve Yunan temsilciler ikinci konferansta tamamen uzlaşmaz bir tutum takınmaktaydı.²⁷⁷ Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Konferansta Kıbrıs'ın %34'ünü içine alacak federe bir Türk Devleti tezini savunurken, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanları ise bu tezi kabule yanaşmadıkları gibi zaman kazanmak üzere birtakım politik oyunlara yöneldiler. Yunanistan Dışişleri Bakanı Mavros ile Rum Yönetimi Temsilcisi Klerides Türk tarafının tezini hükümetleri ile müzakere edebileceklerini dile getirerek 36 saat süre talep ettiler.²⁷⁸

Turan Güneş Yunan ve Rumların talep ettiği bu sürenin askeri hazırlıklar için zaman kazanmayı amaçladığını ve oyalama taktiği olduğunu açıkladı. İkinci Cenevre Konferansı sırasında bir kez daha açık bir biçimde anlaşıldı ki, Yunanistan, Kıbrıs'ı bir Yunan adası olarak görmeye devam etmekteydi.²⁷⁹ 14 Ağustos saat 02:20'de konferans herhangi bir sonuç alınmadan dağıldı. Görüşmelerden barışı sağlayacak bir sonuç çıkmayınca Ankara'dan ikinci hareketin başlayacağını belirten ve daha önce Ecevit ile Güneş arasında kararlaştırılan "Ayşe Tatile Çıktı" parolası ile hareket emri verildi.²⁸⁰

²⁷⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 106-107.

²⁷⁵ Tercüman, 11 Ağustos 1974.

²⁷⁶ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 961.

²⁷⁷ Eroğlu, Kıbrıs Uyuşmazlığı..., s. 88-91.

²⁷⁸ Fırat, a.g.e., s. 747.

²⁷⁹ Eroğlu, Kıbrıs Uyuşmazlığı..., s. 94-97.

²⁸⁰ Fırat, a.g.e., s. 747.

13. Türkiye'nin İkinci Harekâtı

II. Cenevre Konferansı'nın 14 Ağustos 1974 günü saat 02.20'de başarısızlıkla neticelenmesinden iki saat sonra Kıbrıs'taki Türk silahlı kuvvetleri sabah saat 05.00'de Lefkoşa ve Magosa'daki stratejik hedeflere taarruz etti.²⁸¹ Yaklaşık 300 tank ile kısa süre içinde Rum mevzileri ele geçirilerek Magosa'ya ulaşılmış, kuşatma altında bulunan Türk halkı kurtarılmıştır. 16 Ağustos'ta Lefke'nin ele geçirilmesinden sonra yeterince toprak alındığı düşünülerek İkinci Barış Harekâtına son verilmiştir.²⁸² Ayrıca ikinci harekâtın başlamasıyla birlikte Yunanistan ise NATO'nun askerî kanadından çekildiğini beyan etmiştir.²⁸³

Türkiye'nin ikinci askerî harekâtı birincisinden çok daha başarılı sonuçlar doğurmuştu. Bu durumun ortaya çıkmasında Türk silahlı kuvvetlerinin bu defa müdahaleyi tamamlamak için yeteri derecede tank ve askerle harekâtı gerçekleştirmesi büyük rol oynamıştır.²⁸⁴ Türk kuvvetleri 16 Ağustos gününe kadar günümüzdeki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin topraklarını oluşturan bölgeyi kontrol altına almış, 16 Ağustos 1974'te ilan edilen ateşkes önerisi taraflarca kabul edilmiş ve kısmen uyulmuştur.²⁸⁵ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 16 Ağustos 1974'te aldığı bir kararla yaşanan son krizle ilgili olarak 360 sayılı yasayı oybirliğiyle kabul etti.²⁸⁶

Güvenlik Konseyi konuya ilişkin aldığı kararda, doğu Akdeniz'de barış ve güvenliğe önemli bir tehdit meydana getiren yeni askerî müdahaleler sonrasında Kıbrıs'taki barış ortamının bozulmasından ciddi şekilde endişe duyduğunu belirterek ateşkes çağrısında bulundu.²⁸⁷ Ayrıca Güvenlik Konseyi, Kıbrıs Cumhuriyetine karşı tek taraflı askerî müdahaleler gerçekleştirilmesini onaylamadığını belirtmekle birlikte tarafları Güvenlik Konseyinin aldığı daha önceki kararlara uymaya davet ediyordu. Bu kararlar arasında uluslararası antlaşmalarla alınan kararların dışında Kıbrıs'ta bulunan tüm yabancı askerî personelin bir an önce Kıbrıs Cumhuriyeti'nden

²⁸¹ Gürün, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası*, s. 430.

²⁸² Mütercimler, *a.g.e.*, s. 345-350.

²⁸³ Gürün, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası*, s. 430.

²⁸⁴ Aydoğdu, *a.g.e.*, s. 143.

²⁸⁵ Gös. yer.

²⁸⁶ Eroğlu, *a.g.e.*, s.104.

²⁸⁷ Özersay, *a.g.e.*, s. 102.

çekilmesini öngören kararların da bulunduğu Güvenlik Konseyi kararında belirtilmekteydi.²⁸⁸

a. Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin Kuruluşu

1974 Kıbrıs Barış Harekatı akabinde Türk toplumunun kuzey, Rumların da güney kesime yerleşmesi devlet yapılanmasının adadaki iki toplum için eşitlik esası üzerinden yeniden oluşturulmasını zorunlu hale getiriyordu.²⁸⁹ Yürütülen milletlerarası görüşmelerden istenilen sonucun alınamaması sonrasında Türk toplumu Rauf Denktaş'ın liderliğinde 13 Şubat 1975'te "Kıbrıs Türk Federe Devleti"nin kuruluşunu ilan etti.²⁹⁰ Bu gelişmenin çeşitli ülkelerdeki ve tabiatıyla Yunanistan'daki tepkisi çok şiddetli olmuş, Makarios iki toplum arasındaki görüşmeleri askıya alarak Birleşmiş Milletlere müracaat edileceğini duyurdu.²⁹¹ Birleşmiş Milletler öncülüğünde Kıbrıs Türk ve Rum toplumları arasında ikili görüşmelere başlandı. Görüşmeler sonucunda Denktaş-Kipriano arasında On Nokta Anlaşması imzalandı. Ancak On Nokta Anlaşması da somut bir gelişme sağlayamadı.²⁹²

Şubat 1977'de Denktaş ile Makarios arasında yapılan görüşmede, dört maddelik bir anlaşma imzalanmış bu anlaşma gereği birbirinden tamamen ayrı iki toplumlu bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması kararlaştırıldı.²⁹³ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, 13 Mayıs 1983'te Kıbrıs Rumlarını "Kıbrıs Hükümeti" olarak tanıma kararı alması karşısında 15 Kasım 1983'te Kıbrıs Türk Federe Devleti parlamentosu da oy birliğiyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kuruluşunu bütün dünyaya ilan etti.²⁹⁴ KKTC'nin ilanı sırasında ABD başkanlık görevini Reagan yürütüyordu. Dünyada Soğuk Savaş dönemi bütün şiddeti ile devam ediyordu. ABD yönetimi KKTC'nin ilanını üzüntüyle karşıladığını dile getirmesine ve diğer ülkelerin tanımaması adına yönlendirmelerde bulunmasına rağmen Türk tarafını karardan vazgeçirmeye dönük zorlayıcı bir yaklaşımda bulunmamıştır.²⁹⁵ Kıbrıs'ın bölünmüşlüğüne son verecek federal bir devletin kurulmasını alternatif bir

²⁸⁸ Uslu, a.g.e., s. 301.

²⁸⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 972.

²⁹⁰ İsmail Soysal, Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993), İstanbul, 1993, s. 85.

²⁹¹ Gürün, Dış İlişkiler ve Türk Politikası, s. 431.

²⁹² Fırat, a.g.e., s. 767.

²⁹³ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 973.

²⁹⁴ Alaysa, a.g.e., s. 263.

²⁹⁵ Güzel, a.g.t., s. 101.

çözüm olarak gören ABD, 1984 yılında ekonomik bakımdan bütünleşmeyi kolaylaştırmak amacıyla 250 milyon dolar ayırmıştır.²⁹⁶

b. Nüfus Mübadelesi

20 Temmuz'da başarıyla gerçekleştirilen Barış Harekâtının en önemli neticelerinden biri nüfus mübadelesidir. Söz konusu değişim isteğe bağlı olmakla birlikte ailelerin birleşmesi ilkesine öncelik verilecekti.²⁹⁷ Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ilânını takip eden dönemlerde Rumların bütün kışkırtıcı eylemleri ve uluslararası alanda Kıbrıs Türklerine yönelik takip ettikleri bütün ambargolara rağmen milletlerarası görüşmeler devam ettirilmiştir. BM Genel Sekreteri Waldheim gözetiminde, Denktaş ile Klerides arasında yapılan görüşmeler üç gün sürmüştür.²⁹⁸ Türk ve Rum yönetiminin uzlaşmadığı çelişkilerle başlayan görüşmelerde Klerides, iki ayrı yönetim kabul edilse de kuvvetli bir merkezi hükûmetin kurulmasını isterken; Denktaş, yetkileri sınırlı sembolik bir iktidarla birbirleri ile bağlantılı iki ayrı hükûmet istemiştir.²⁹⁹ Viyana'da yapılan 30 Temmuz - 2 Ağustos 1975 tarihleri arasındaki üçüncü tur görüşmelerde taraflar arasında Nüfus Mübadelesi Anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma gereği Eylül 1975'te Birleşmiş Milletler denetiminde uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre Güney'de kalan 9 bine yakın Türk kendi isteğiyle Kuzey tarafına geçmiş,³⁰⁰ Kuzey'de kalmış Rumların birçoğu da kendi rızasıyla Güney'e nakledilmişlerdir. 1974 olayları ve akabinde Ada'nın kuzeyinden güneyine toplamda 120 bine yakın Rum, Güney'den Kuzey'e ise 65 bin kadar Türk nüfus geçmiştir.³⁰¹

c. 1977-1979 Zirve Anlaşmaları

Kıbrıs Türk toplumu askerî harekâtın ardından bünyelerinde yaşadıkları huzursuzlukları ve sorunları ortadan kaldıramamıştır. İkinci hareket Türkiye'yi dünya kamuoyunda da kabul görme konusunda güç duruma düşmüştü.³⁰² 1975 yılında Viyana'da yapılan 6 tur görüşmede federal bir statü konusu gündeme gelmiş ancak

²⁹⁶ Nasuh Uslu, "Kıbrıs Sorunu ve ABD", İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efeğil (Der.), **Avrupa Birliği Kışkırtıcılığı ve Kıbrıs Meselesi**, Ahsen Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 153-154.

²⁹⁷ Fırat, **a.g.e.**, s. 765.

²⁹⁸ **Milliyet**, 03.08.1975.

²⁹⁹ **Cumhuriyet**, 03.08.1975.

³⁰⁰ **Milliyet**, 03.08.1975.

³⁰¹ Koç, **a.g.t.**, s. 196.

³⁰² Gönübol, **a.g.e.**, s. 577.

çıkmaza giren görüşmelere rağmen anlaşmazlıkları çözme kararlığında bulunan Cumhurbaşkanı Denktaş, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Waldheim'a, Makarios ile bir araya gelme önerisinde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Denktaş'ın bu önerisi tarafların iyi niyet düşüncesi ile hareket etmeleri ve BM'in de devreye girmesi ile Denktaş ve Makarios, 27 Ocak 1977'de bir araya gelmişlerdir.³⁰³ 12 Şubat 1977 yılında Denktaş ile Makarios arasında 4 maddeden meydana gelen "İlk Zirve Antlaşması" kabul edilmiştir. Bu antlaşma ile bağımsız, bağlantısız iki toplumlu federal yapı üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Toplantı sonunda iki toplum liderince kabul edilen bir bildiri yayınlandı.³⁰⁴

Makarios'un ölümüyle birlikte yerine geçen Kiprianu, yine Denktaş'ın tavsiyesi sonrasında bir doruk anlaşması taraflar arasında imzalanmıştır. Daha önce yapılan 4 maddelik ilkeler anlaşması üzerinden Kıbrıs sorununda toprak, anayasa gibi konuların görüşülmesine devam edilmiş,³⁰⁵ 19 Mayıs 1979'da yapılan Denktaş-Kiprianu görüşmeleri sonucu 10 Nokta Antlaşması imzalanmıştır.³⁰⁶

Rum Toplumu Lideri Kiprianu ile Cumhurbaşkanı Denktaş arasında imzalanan 19 Mayıs 1979 tarihli 10 maddelik anlaşmaya göre:

1. Toplumlararası görüşmeler 15 Haziran 1979 tarihi itibariyle yeniden başlatılacaktır.
2. Denktaş-Makarios anlaşması ve Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs ile ilgili kararları görüşmelerin temelini oluşturacaktır.
3. Adadaki tüm yurttaşların temel hak ve özgürlükleri korunacak ve saygı gösterilecektir.
4. Görüşmelerde tüm toprak ve anayasa konularına yer verilecektir.
5. Maraş ile ilgili yapılacak bir anlaşma durumunda, diğer bölgelerle ilgili yapılacak anlaşma beklenmeden Maraş'ın açılması sağlanacaktır.
6. Görüşmelerin sonucunu olumsuz etkileyecek eylemlerden kaçınılması ve iyi niyet, karşılıklı güven ve olağan koşullara dönüşü kolaylaştırabilecek pratik önlemler alınmalıdır.³⁰⁷

³⁰³ Akay Cemal, "Bugün Başka Bir Gün", **Halkın Sesi**, 25.01.1977.

³⁰⁴ Seyit Yolak, **1571'den Günümüze Kıbrıs Türk Yönetimleri**, KKTC MEB Yayınları, Lefkoşa, 1989, s. 148.

³⁰⁵ **Milliyet**, 18.05.1979; **Halkın Sesi**, 18.05.1979.

³⁰⁶ Ömer Göksel İşyar, **Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler-Modeller-Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2009, s. 805.

³⁰⁷ Faruk Sönmezoglu, **Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, Der Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 129-130.

7. Kıbrıs Cumhuriyeti askeri personelden arındırılacak ve buna ilişkin sorun teşkil eden konular tartışmaya açılacaktır.
8. Cumhuriyetin siyasi bütünlüğü ve bağımsızlığını tehlikeye düşürecek veya ikinci bir ülkeyle kısmen veya tamamen birleşmesine karşı gereken tedbirler alınacaktır.
9. Görüşmeler herhangi bir gecikemeye izin verilmeden devamlı bir şekilde sürdürülmektedir.
10. Toplumlararası görüşmeler Lefkoşa'da yapılacaktır.³⁰⁸

Bu antlaşma, Kıbrıs'ın bağlantısız bir devlet olarak hiçbir siyasi güce kısmen veya tamamen birleşmesini ret ediyor ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünü güvence altına alıyordu. Antlaşmanın bir maddesi de adanın askerden arındırılmasını, öngörüyordu.³⁰⁹

14. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İlanı

Kıbrıs Rum tarafının, "Kıbrıs Hükümeti" olarak siyasi alanda tanınmaları sonrasında uzlaşmaz bir tavır sergilemelerine neden olmuştur. Yapılan ikili görüşmeler toprak konusunda Türk tarafından istenen tavizler sebebiyle sürekli çıkmaza girmiştir.³¹⁰ Kıbrıs Türkleri üzerinde baskı oluşturmak istikametinde eylemlerini artırmaları sonrasında, Kıbrıs Federe Türk Meclisi 15 Kasım 1983 tarihinde oybirliğiyle aldığı bir kararla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu bütün dünyaya duyurdu. Bu gelişmeyle 15 Kasım 1983'te Rauf Denktaş'ın bağımsızlık bildirisini okuması ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilân edilmiştir.³¹¹

Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğu gün tanıyan ilk ülke oldu. Ecevit, Demirel ve Erbakan kararı yerinde bir davranış olarak, sevinçle karşıladıklarını kamuoyu ile paylaşmışlardır.³¹² Buna mukabil, Yunanistan ve Kıbrıs Rum yönetimi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık kararını tanımadıklarını ve tanımayacaklarını açıkladı. Bununla birlikte başta ABD, Fransa,

³⁰⁸ Zehra Yalçınkaya Cerrahoğlu, **Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 57-58.

³⁰⁹ Eroğlu, **Kıbrıs Uyuşmazlığı...**, s. 35.

³¹⁰ **Halkın Sesi**, 19.02.1981.

³¹¹ Gönübol, **a.g.e.**, s. 604.

³¹² **Cumhuriyet**, 14.02.1975.

İngiltere ve SSCB olmak üzere çeşitli ülkeler, bağımsızlık kararına tepkiyle karşılık verdiler.³¹³ Bu arada İngiltere'nin teklifiyle, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi “Ada’da Kıbrıs Cumhuriyeti haricinde hiçbir hükümetin tanınmaması” kararını aldı. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi tepki olarak 541 sayılı karar ile Türk tarafının kararından vazgeçmesini istemiş, Türkiye ve KKTC ise BM’nin bu çağrısına uymamıştır.³¹⁴ Türkiye’de hiçbir iktidarın KKTC’nin ilânını tanıma kararından asla vazgeçemeyeceği tekrarlanmıştır.³¹⁵ Güvenlik Konseyinde, yukarıdaki kararların alınması neticesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni Türkiye haricinde hiç bir devlet tanıyamamıştır. Tanımaya yönelik adım atan devletler İngiltere ve ABD’nin tehditlerine maruz bırakılmışlardır. Bu durum da KKTC için siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan sıkıntı oluşturmuştur.³¹⁶

B. EGE ADALARI MESELESİ

Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan ve çözüme ulaştırılamayan önemli sorun teşkil eden konulardan biri de Ege denizi konusunda olmuştur. Ege Denizi’nin Türkiye için önemi sadece bir deniz yolu olması değil, aynı zamanda hava ulaşımı, millî, siyasî, askerî, ekonomik, coğrafi, jeopolitik ve stratejik açıdan da büyük öneme sahiptir.³¹⁷ Bu sorun, geçmişte olduğu gibi Türkiye’nin bundan sonraki dönemlerinde gündemde kalmaya devam edecek çözümsüzlükler içermektedir. Çözümsüzlüğü oluşturan anlaşmazlıkların nereden kaynaklandıklarını ve Türkiye’nin bu haklı davasındaki mücadelesinin temel dayanaklarını ortaya koymak gerekiyor. Sorun esasında Ege’yi bir “Yunan gölü”ne dönüştürmek isteyenlerle, bu denizi bir “dostluk ve yakınlaşma simgesi” olarak benimseme anlayışından kaynaklanmaktadır. Ege sorunları dönem itibariyle Türk-Yunan ilişkilerinin temelini teşkil etmektedir.³¹⁸

Bu iki komşu ülke arasında karasularının genişletilmesi ve Ege kıta sahanlığının belirlenmesi gibi anlaşmazlıkların temel dinamiğinde, Ege denizinin, coğrafi yapısı bakımından, uluslararası deniz hukukunun gerektirdiği genel kuralların

³¹³ **Hürriyet**, 16.11.1983; **Milliyet**, 16.11.1983.

³¹⁴ Süleyman Özmen, **Avrasya’nın Kırılma Noktası: Kıbrıs**, IQ Yayınları, İstanbul, 2005, s. 295.

³¹⁵ İlhan Selçuk, “Görünmez El”, **Cumhuriyet**, 22.11.1983.

³¹⁶ Hamza Eroğlu, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni Yaratın Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler**, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2003, s. 42.

³¹⁷ Mehmet Zeki Akın, **Karasuları, İç Sular, Gemilerin Bu Suldaki Rejimi ve Kıta Sahaneliği**, Öztuğ Matbaası, Ankara, 1978, s. 296.

³¹⁸ Akın, **a.g.e.**, s. 296.

dışında herhangi bir düzenlemeye dayanmayan bir yapıya sahip olması yer alıyor.³¹⁹ Bu kendine özgülük, Lozan Barış Antlaşması ile ana ilkeleri belirlenen fakat tam olarak coğrafi koordinatları kesinleştirilemeyen Türk-Yunan karasuları sınırlarının belirsizliğinin dahil edilmesi ile, Ege'deki statükoyu tartışmalı hale getiriyor. Nitekim Türk-Yunan münasebetlerindeki sorunlar karşılıklı çözümlenmeye çalışılırken taraflar arasındaki asimetrik güç bağının olumsuz tesiri bütünüyle ilişkilerin seyrini etkilemektedir.³²⁰ Yunanistan Osmanlı'dan koparak bağımsızlığını ilan ettikten sonra ise, bütün dış siyasetini, sınırlarını Osmanlı Devleti aleyhinde genişleterek büyümek şeklinde planlamıştır. Yunanistan'ın siyasetinin argümanları, Megali İdea (Büyük Yunanistan) düşüncesinden kaynaklanmıştır.³²¹

İtalya'nın Akdeniz'de deniz gücündeki avantajına bağlı olarak ve yayılcı politikasının bir neticesi olarak 12 Adalar'ı işgale başlaması, adalar sorununa yeni durumlar kazandırmış ve nihayetinde diğer adalarında Yunanistan'ın işgaline uğramasına zemin hazırlamıştır.³²² İtalya'nın 12 Adaları işgal eylemi sonuç olarak Yunanistan'ı yüreklendirmiştir. Böylece İtalya 12 Adaları işgal ederek Ege Denizi'nde etkin konuma gelmiş ve bu şekilde bölge üzerinde önemli etkisi bulunan bir ülke durumuna gelmiştir.³²³

İtalya adaları ele geçirebilmek adına Avrupa kamuoyunun desteği ile önce Trablusgarp'ı işgal etmiştir. İşgal öncesinde Avrupa devletlerinin desteğini alması diğer Avrupa devletlerinin itirazına engel olmuştur.³²⁴ Bu işgal sonrasında taraflar Uşi'de görüşmelere başlamış ve bir anlaşma zemini aramıştır. Anlaşmada Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı İtalya'ya terk ettiğine yönelik herhangi bir karar bulunmamasına rağmen, İtalya, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki askeri kuvvetlerini çekmesi mukabilinde adalardan çekilmeyi garantilemekteydi.³²⁵ Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti'nin 12 Ada üzerindeki egemenlik hakları sürmekteydi. İtalya, bölge

³¹⁹ Fuat Aksu, **Türk-Yunan İlişkilerinde Güvenlik ve Güven Arttırma Çabaları**, Ayraç Yay., Ankara, 2003, s. 246.

³²⁰ Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri...**, s. 246.

³²¹ Cevdet Küçük, **Ege'de Temel Sorunlar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 38.

³²² Hasret Çomak, **Ege Adaları**, Deniz Harp Okulu Yayınları, İstanbul, 1996, s. 3-8.

³²³ Göş. yer.

³²⁴ Necdet Hayta, **Ege Adaları Sorunu**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006, s. 45.

³²⁵ Şahin Karğın, **Ege Adaları'nın Hukuksal Statüsü Ege Sorunları**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 14.

halkın sürdürdüğü mücadeleyi, göç etmeyip bölge kalan birkaç Trabluslu askere bağlayarak, anlaşma yapılmasına mukabil 12 Adayı boşaltmamıştır.³²⁶

İtalya'nın Yunan tehlikesine karşılık el koyduğu 12 Ada İtalya tarafından teslim edilmediği gibi 1912'de çıkan Balkan Savaşları sırasında Ege'deki kalan adalar Yunan işgaline uğramıştır.³²⁷ Balkan Devletleri ile Osmanlı arasında 1914'te imzalanan Londra Antlaşması'na göre Yunanistan'ın işgaline uğrayan adaların geleceğini görüşmek üzere 13 Şubat 1914'te bir araya gelen Avrupalı altı büyük devlet, Meis adasının haricindeki 12 Adaları askerden arındırmak şartıyla Yunanistan'a bırakılmasına karar vermiştir.³²⁸ Sorun daha sonraki dönemlerde nihai çözüme kavuşturulmak üzere 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nda yeniden gündeme alınmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nda kararlaştırılan 6. ve 12. Maddeleri hükümlerinde "Anadolu kıyılarından 3 mile kadar olan tüm adaların", aksine karar alınmadıkça Türkiye'ye ait olacağı ifade edilmektedir.³²⁹ Ayrıca Türkiye'nin kontrolüne bırakılan Gökçeada ve Bozcaada ile İtalya'nın kontrolünde bulunan Meis ve Oniki Ada haricindeki kalan adalar Yunanistan'a devredilmişti. Türkiye'nin bu adalara dair herhangi bir egemenlik talebi olmayacaktır. Ancak, bu durumun Ege'deki tüm ada, adacık ve kayalıklar mevzusunda da dikkate alınıp alınmayacağı Türk hükümetince Kardak krizi esnasında kamuoyuna taşınmıştır.³³⁰

İtalya'nın egemenliği altında uzun süre yer alan 12 Adalar, İkinci Dünya Savaşı'nda yenilen İtalya ile müttefik ülkeler arasında 10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan Paris Barış Antlaşması gereğince Yunanistan'a kontrolüne bırakılmıştır.³³¹ Türkiye'nin taraf bulunmadığı bu anlaşmanın 14. hükmünde, askersizleştirilmenin tanımı yapılarak, söz konusu adaların askerden arındırılmış statüsünün sürdürüleceği ifade edilmiştir.³³²

³²⁶ Yaşar Ertürk, **Adalar (Ege) Denzinde Türk-Yunan Mücadelesi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 83.

³²⁷ Hüseyin Pazarcı, "Ege Adalarının Hukuksal Statüsü," A. Ü. SBF Dergisi, Cilt. LXIII, No. 3-4, Temmuz-Aralık 1988, s. 151.

³²⁸ Erdem Denk, **Egemenliği Tartışmalı Adalar Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 1999, s. 61.

³²⁹ Çomak, **a.g.e.**, s. 94.

³³⁰ Şule Kut, **Türk Dış Politikasında Ege Sorunu**, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 259.

³³¹ Fuat Aksu, **Türk Yunan İlişkileri, İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, SAMEK Yayınları Ankara, 2001, s. 109.

³³² Kut, **a.g.e.**, s. 256.

1950-1960 arası dönemde, Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs konusunda çıkan görüş ayrılıkları, Ege Denizi'nde iki ülke arasında saptanmış olan statü ve dengeyi tehlikeye düşürecek gerilimleri de beraberinde getirmiştir. İki ülke arasındaki mevcut sorunların soğukkanlılıkla çözüme kavuşturulamaması, tarafları birbirlerine karşı tam anlamıyla bir güvensizlik yaşamaya sevk etmiş ve Ege Denizi, bu güvensizlik ekseninde yeniden güç dengeleme mücadelesinin merkezi olmuştur.³³³

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin en temel özelliklerinden biri, iki ülke arasında yaşanan sorunların ideolojik nedenlerden çok, tarihsel ve iki tarafın güvenlik endişelerinden kaynaklanmış olmasıdır.³³⁴ Tarafların stratejik üstünlük elde etme çabaları, Ege Denizi'nin stratejik konumuyla Lozan ve sonraki antlaşmalarla belirlenmiş olan düzene aykırı eylemlerin sürdürülmesiyle kısır bir döngüyü ortaya çıkarmıştır. Yunanistan'ın Yumuşama döneminden itibaren Doğu Ege adalarının antlaşmalarla belirlenmiş statüsünü yeniden belirlemek ve bölgede fiili bir durum oluşturmak üzere büyük bir uğraş içine girmiştir.³³⁵ Ege'de oluşturulan yeni düzen ve dengelere bütünüyle zıt olan bu girişimlerin Türkiye tarafından onaylanması beklenemez. Yunan hükümeti bu uzlaşmaz tavrına NATO'yu da katma uğraşına girmiştir. Ege yapılan NATO tatbikatlarına Limni Adasını dahil ederek adanın silahlanmasına ortam hazırlamayı planlamıştır.³³⁶ 1974'ten itibaren bu amaçla giriştiği eylemler Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gerilmesine ve Ege Denizinde birçok sorunun meydana gelmesine neden olmuştur. Sözü edilen başlıca sorunlar Ege adalarının hukuka aykırı bir şekilde silahlandırılması, kara sularının 12 mile çıkarılması, kıta sahanlığının genişletilmesi ve Ege hava sahası konularında yaşanmıştır.³³⁷

1. Ege Adalarının Silahlandırılması

1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ve adalarla ilgili hükümlere yer verildiği 1947 Paris Antlaşması gereğince Yunanistan tarafından Limni, Semadirek ve Doğu

³³³ R. İlhan Birol, *Ege'de Mevcut Ada, Adacık ve Kayalıklara İlişkin Hukuki Gelişmelerin Tarihi Süreç İçinde Değerlendirilmesi*, Muğla Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2002, s. 104.

³³⁴ İhan Uzgel, "Doksanlarda Türkiye İçin Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar", Gencer Özcan ve Şule Kut (Der.), *En Uzun Onyıl-Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Buke Yay., İstanbul, 2000, s. 426.

³³⁵ Gürel, *a.g.e.*, s. 71.

³³⁶ Gös. yer.

³³⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, s. 833.

Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya) ile 12 Ada'da kolluk güçleri dışında her çeşit askeri üs, tesis ve denetim yasaklanmakla birlikte, askeri eğitimler ile silah üretiminin de yapılmaması karara bağlanmıştı.³³⁸ Ege Denizinde yer alan adalarda taraflar arasında egemenlik, denetim ve güvenliği tesis etmeye yönelik anlaşmazlıklar yaşanmaya başladı. Yunanistan, başta askeri amaçlarla olmak üzere havaalanı ve kullanılabilir diğer tesisleri ilk kez 1952'de Leros adasında kurmuştur. Yunanistan, Ege Denizi'nin doğusuna da hakimiyet kurduktan sonra Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki mevcut haklarını sonlandırarak bu denizin tamamına hakim olmak istemiştir.³³⁹

Ege adalarının silahlandırılmasına ilişkin sorunlar 1960'larda Kıbrıs bunalımının ilişkileri gerginleştirmesiyle birlikte yeniden yaşanmaya başladı. Türkiye ilk olarak 29 Haziran 1964'te Yunanistan'a verdiği nota da, antlaşmalara uymasını ve Rodos'la İstanköy'de yapıldığı tespit edilen tahkimatların sona erdirilmesi ile ilgili Yunanistan 1 Temmuz tarihli cevabı notasında böyle bir tahkimatın yapılmadığını ve uluslararası antlaşmalara uygun hareket edildiğini bildirdi.³⁴⁰ Türkiye Yunanistan'a Nisan 1969'da yine bir nota göndererek, Limni'deki silahlanma faaliyetlerinin durdurulmasını istemesine mukabil Yunanistan, Montreux Boğazlar Sözleşmesinin kendisine bu hakkı tanıdığını ilk kez ileri sürdü. Bu tez 1974'ten sonra, Yunanistan'ın Ege adalarını silahlandırma gerekçelerinin temelini oluşturacaktır.³⁴¹

1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra adaların hızlı bir şekilde silahlandırılmasına ivme kazandıran Yunanistan, Montrö Sözleşmesinin ilgili hükmüyle birlikte, "Ege'deki Türk tehdidi"ne karşı "meşru müdafaa" hakkını gerekçe olarak sunmuştur.³⁴² Yunanistan esasında durumu kendi anladığı şekilde yorumlayarak, Birleşmiş Milletler Yasası'nın 51. hükmünde ifade edilen "*meşru müdafaa hakkı*" anlayışına uygundur³⁴³ şeklinde temellendirmiştir. Bu şekilde meseleyi tek taraflı olarak değerlendirerek olayı farklı mecralara taşımaya çalışan Yunanistan kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Uluslararası anlaşmalarda belirlenen hükümlere rağmen Yunanistan, söz konusu adaları silahlandırmaya devam etmiştir.

³³⁸ Hayta, **a.g.e.**, s. 331.

³³⁹ Cemalettin Yavuz, **Menteşe Adaları (Oniki Ada)'nın Tarihi**, Deniz Harp Okulu Basımevi, İstanbul, 2003, s. 56.

³⁴⁰ Karğın, **a.g.t.**, s. 31.

³⁴¹ Fırat, **a.g.e.**, s. 762.

³⁴² Sönmezoglu, **a.g.e.**, s. 338.

³⁴³ Sönmezoglu, **a.g.e.**, s. 338.

Türkiye de 1975'te İzmir'de NATO'dan ayrı doğrudan doğruya Türkiye'nin emrinde Ege Ordusunu kurmuştur.³⁴⁴ Yunanistan aynı zamanda bu eylemlerini müttefik olduğu devletlerle organize ettiği askeri tatbikatlar bünyesine aldirmaya ve NATO planlarına dahil etme uğraşına girerek faaliyetlerine meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır. Yunanistan Ege adalarını silahlandırma faaliyetlerine karşı Türkiye'nin tepkilerini de dikkate almayarak, uluslararası antlaşmalara uyulduğunu ve bu antlaşmalardan kaynaklanan haklarını kullandığını bildirmiştir.³⁴⁵ Ancak Yunanistan'ın bu adaları silahlandırırken uluslararası anlaşmalarda belirtilen şartları dikkate almadığı tarihi bir gerçektir.³⁴⁶

Taraflar arasında sürdürülen karşılıklı notalar 1974 yılı süresince devam etmiş, bununla birlikte Yunanistan silahlanmayı açık bir uygulama haline getirmiştir. Yunanistan tezine göre, “geçmişte imzalanan anlaşmalar imzalandığı dönemin koşullarının değişmesi durumunda anlaşmaların da değişebileceği” ilkesi doğrultusunda, adalar üzerindeki kısıtlamaların sona ermesi gerekmektedir.³⁴⁷ Ayrıca, 1936'da yapılan sözleşmeye göre Boğazlar yeniden silahlandırıldı. Bu nedenle Boğazlar için geçerli olan koşul değişikliği Yunan adaları için de geçerli olacağı Yunanistan tarafından dile getirildi.³⁴⁸ Halbuki koşulların geçerli olup olamayacağı konusunun yargı veya uluslararası görüşmeler yoluyla tespiti gereklidir. Konuya salt uluslararası anlaşmalar açısından yaklaşılması durumunda, Türk tezinin daha haklı ve tutarlı olduğu görülmektedir.³⁴⁹ Yunanistan'ın konuya ilişkin farklı bir iddiası ise, Boğazların silahlandırılmasını kısıtlayan Lozan Antlaşması'nın yerine 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümlerinin dikkate alınarak Boğazların yeniden silahlandırılmasına izin verilmesidir. Yunanistan aynı değişikliğin Limni ve Semadirek adaları içinde geçerli sayılarak adaların yeniden silahlandırılabilceği yönünde karar alınmasını istemiştir.³⁵⁰

Yunanistan'ın bu iddialarına karşılık Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde, sözleşmenin iki amaca yönelik olduğu ve bu amaçların da, Boğazların geçiş rejimini

³⁴⁴ Gönlübol, *a.g.e.*, s. 586.

³⁴⁵ Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri*, s. 69.

³⁴⁶ Fırat, *a.g.e.*, s. 762.

³⁴⁷ Pazarıcı, “Ege Adalarının Hukuksal Statüsü”, s. 154.

³⁴⁸ Hami Başeren, *Ege Sorunları*, Tüdev Yayınları, Ankara, 2006, s.104-105.

³⁴⁹ Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, s. 444.

³⁵⁰ Fırat, *a.g.e.*, s. 761.

düzenlemek ve Türkiye'nin güvenliğini sağlamak olduğu dile getiriliyor. Türkiye'nin güvenliği amacı çerçevesinde bunu gerçekleştirmesi öngörülmektedir.³⁵¹ Oysa bahsi geçen Yunan adalarına silahlandırma yetkisinin tanınması Türkiye'nin milli varlığının doğrudan tehdidine imkan tanıdığı açıkça anlaşılmaktadır. Kaldı ki, sözleşmeye eklenen maddede, yalnızca Türkiye'nin Boğazlar bölgesini yeniden silahlandırabileceğini ifade ediliyor.³⁵² Bununla birlikte, Montrö Sözleşmesi, Lozan Antlaşması'nın Boğazlarla ilgili hükmünü tamamen ortadan kaldırmış olsa dahi yürürlükte bulunduğundan şüphe edilmeyen Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi geçerliliğini sürdürmektedir. Nitekim bahsi geçen madde, Yunanistan devletine Limni, Sakız, Midilli, Semadirek, Sisam ve Nikarya adalarına ilişkin daha önce yapılan anlaşmalar gereği askerden arındırılmasını zorunlu kılıyordu.³⁵³

Bununla birlikte Yunanistan bir başka açıklamayla da, Türkiye'nin 1947 Paris Antlaşması'nda yer alan taraf ülkelerden biri olmadığını belirterek ilgili anlaşmanın Türkiye'ye hiçbir hak ve yükümlülük kazandırmadığını, anılan antlaşmanın askerden arındırma hükümlerini ileri sürme hakkı bulunmadığını iddia etmiştir.³⁵⁴ Türkiye ise, iddia edilen durumun genel nitelikler taşıdığını bu niteliklerin de iki istisnası bulunduğunu ifade ederek itiraz etmiştir. Birinci istisna olarak "objektif statü" kapsamında milletlerarası su yolu kapsamında bulunduğundan, 12 Ada objektif statü kabul edilerek, imzacı olmayan tarafları da bağlar hükmüdür.³⁵⁵ Duruma ilişkin ikinci istisna ise herhangi bir antlaşmada kararlaştırılan hak ve yükümlülüklerin, üçüncü bir devleti de bağlanması durumudur. Nitekim 1947 tarihli Paris Antlaşması'ndan sonra Birleşmiş Milletler ve NATO oluşturularak devreye sokuldu, söz konusu iki taraf ülke de bu oluşumlar içerisinde yer aldığından, ortak savunma sistemine dahil olup üçüncü bir devlet kapsamında değerlendirildi.³⁵⁶

Yunanistan, silahlanma faaliyetlerine meşruluk kazandırmak amacıyla mevcut adaları NATO tatbikatları kapsamına aldirtmaya çalışmıştır. Hukuka aykırı olarak silahlandığı Limni adasındaki kuvvetlerini ve tesislerini NATO'ya tahsis ettiğini

³⁵¹ Pazarıcı, "Ege Adalarının Hukuksal Statüsü", s. 159.

³⁵² Şule Kut, "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", Der.: Sönmezoğlu, Faruk, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 512.

³⁵³ Serkan Bulut, *Türkiye Yunanistan Arasında Ege Sorunu ve AB Üyelik Sürecine Etkisi*, Sakarya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010, s. 93.

³⁵⁴ Pazarıcı, "Ege Adalarının Hukuksal Statüsü..", s. 160.

³⁵⁵ Bulut, *a.g.t.*, s. 93.

³⁵⁶ Bulut, *a.g.t.*, s. 91.

açıklayarak adalardaki tesisi ve askerlerini NATO'ya tescil ettirme eğilimine yöneldi.³⁵⁷ Yunan hükümeti 1983'te Limni Adası'nı NATO savunma sistemine dahil etmek niyetiyle Limni Adası'nın dâhil olmadığı hiçbir NATO tatbikatına iştirak etmeyeceğini duyurdu.³⁵⁸ Bu gelişme üzerine Türkiye Limni Adası'nın statüsünün değiştirilmesini kabullenmeyeceğini belirterek tepkisini dile getirdi. Sonuç olarak Yunanistan, sözü edilen adaları NATO uygulamalarına aldırmadı. Başkent Atina, farklı alanlardaki beklenti ve girişimlerinin aksine, Ege adalarının silahlandırılmasına ilişkin itirazlarını Uluslararası Adalet Divanı'na götürmekten kaçınmaktadır.³⁵⁹ Buna gerekçe olarak, Adalet Divanı'nın milli savunma ile uyumsuzlıklardan ayrı tutulması görüşünde olmasıdır. Yunanistan'ın bu yaklaşımlarına Türkiye, mevcut sağlam dayanaklar ekseninde sorunu başta NATO olmak üzere uluslararası platformlarda güncel tutarak sürekli aktif bir siyaset izlemektedir. Bugün Türkiye'nin itirazlarına rağmen Yunanistan adaları silahlandırmaya devam etmektedir. Bu soruna ek olarak, sonraki dönemlerde Ege'de yer alan adacık ve kayalıkların aidiyeti sorunu da ortaya çıkacaktır.³⁶⁰

C. KITA SAHANLIĞI SORUNU

Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlık konularından biri de “kıta sahanlığı”dır. Kıta sahanlığı kavramı; sahillere bitişik, ancak kara sularının dışında, 200 metre derinliğe kadar, ya da bu derinliğin ötesinde, üzerindeki suların derinliğinin doğal kaynakların işletilmesine olanak tanıdığı noktaya kadar uzanan deniz yatağı³⁶¹ ve adaların sahillere bitişik bu çeşit deniz altı bölgelerinin deniz yatağı ile toprak altını ifade eder. Devletler Hukuku bakımından, kıta sahanlığı “*kıyıya bağlı, 200 metre kadar derinliğe sahip sualtı alanlarının, deniz yatağı ve bu yatağın derinliğindeki toprak ile adaların kıyılarını takip eden benzer sualtı bölgeleri*” anlamına gelmektedir.³⁶²

³⁵⁷ Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde ...*, s. 71.

³⁵⁸ Bora Ünal, *Türkiye-Yunan İlişkilerinde Temel Sorunlar*, Atılım Üniversitesi, SBE., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 134.

³⁵⁹ Fırat, *a.g.e.*, s. 762.

³⁶⁰ Gös. yer.

³⁶¹ Hakan Cem Işıklar, *Ege'de Çözümlemeyen Türk-Yunan Sorunları ve Casus Belli Oldu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 98.

³⁶² Şafak Eren, *Ege Denizi Temelinde Türk Yunan İlişkileri*, Kadir Has Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 77-78.

Kıta Sahanlığı kavramı coğrafi bir terim olarak, ancak 19 ve 20. yüzyılda önem kazanmaya başlamıştır. Kıta sahanlığına ilişkin ilk yazılı metin ise Paris Körfezi anlaşmazlığı sırasında İngiltere ile Venezuela arasında 1942’de parafe edilmiştir. Uluslararası politikada bu terimi ilk kez kullanan kişi ABD Başkanı Harry Truman’dır.³⁶³ Bu konuya ilişkin imzalanan ilk uluslararası anlaşma ise 27 Nisan 1958’li Cenevre Sözleşmesi’dir. 1958 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi’ne göre Ege Denizi’ndeki adaların sahilden başlayarak kullanılabilir alanlara kadar olan deniz yüzeyleri, ilgili adaların kıta sahanlığı şeklinde değerlendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ise, Ege kıta sahanlığı kapsamında yer alan denizaltı kaynaklarından yararlanamayacağını ifade eden hükmü kabul etmemiştir.³⁶⁴

Ege’deki kıta sahanlığı anlaşmazlığı, Türkiye ve Yunanistan arasındaki komşuluk ilişkilerinin devamında önemli bir konuma sahiptir. Kıta sahanlığı ile ilgili olarak Yunanistan ilk adımını 1959 yılında atmış, kendine ait olarak nitelendirdiği bugünkü kıta sahanlığı üzerinde ruhsat dağıtmaya başlamıştır ve Türkiye bu dönemde duruma itiraz etmemiş, Taşoz Adası civarında ilk petrolün bulunmasının ardından Türkiye meseleyle ilgilenmeye başlamıştır.³⁶⁵ 1960’lardan itibaren Yunanistan’ın Ege Denizi’nde sismografik çalışmalar ve petrol arama girişimlerine mukabil Türkiye, 1973 yılından itibaren Ege Denizi’nin 30’a yakın bölgesinde TPAO’ya petrol araştırma yetkisi tanınması Türk-Yunan dış ilişkilerinde beklenmeyen sorunlara neden olmuştur.³⁶⁶

Yunan hükümeti TPAO’nun araştırma yapacağı alanların kendisine ait bulunan adaların batısında bulunan deniz yatakları olduğunu ve söz konusu alanlardaki egemenlik haklarının Yunan hükümetine ait olduğunu bir nota ile bildirdi. Yunanistan bu bölgeler üzerindeki egemenlik haklarını 1972 yılında kabul etmiş olduğu 1958 Cenevre Sözleşmesi’nin 1. maddesinin b fıkrası ve 2. maddesine dayandırmıştır.³⁶⁷ Yunanistan’ın bu notasına karşılık durumu değerlendiren başkent Ankara’nın 27 Şubat 1974’te verdiği karşı notada, TPAO’ya Ege’de araştırma yetkileri verilirken uluslararası hukuk kurallarıyla birlikte yasal şartların özenle

³⁶³ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler Örnek Kararlar**, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, s. 476.

³⁶⁴ Ertürk, **a.g.e.**, s. 112.

³⁶⁵ Birand, **a.g.e.**, s. 115.

³⁶⁶ Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri...**, s. 68.

³⁶⁷ Hayta, **a.g.e.**, s. 317.

araştırıldığı, 1958 Cenevre Sözleşmesi hükümlerinin dikkate alındığı, Ege’de kıta sahanlığının iki ülke arasında yapılacak görüşmeler yolu ile belirlenmesi gerektiği ifade edildi.³⁶⁸

Türkiye, Yunan hükümetine verdiği notasında, kıta sahanlığına ilişkin yaşanan anlaşmazlık konusundaki hukuksal ve siyasal yaklaşımını ifade etmekle birlikte savunduğu tezlerini de delillerle ilettili.³⁶⁹ Türkiye’nin savunduğu tezler ekseninde uluslararası anlaşma hükümlerine göre çözüm arandığında, Ege kıta sahanlığına ait alanda yapılacak bir jeolojik araştırma, Türkiye’nin batısından itibaren devam eden kıyılar ve adaların coğrafi olarak ülkeye ait olduğunu gösterecektir.³⁷⁰ Bu sebeple, Türkiye’nin batı kıyılarına yakın bulunan Yunan adalarının Anadolu’nun doğal uzantıları şeklinde bulunmalarından dolayı söz konusu adaların ayrı bir kıta sahanlıkları söz konusu edilemeyeceği gibi, kıta sahanlığının tek taraflı sınırlandırılması amacına yönelik alınacak herhangi bir kararın, eşit uzaklık ilkesi kabul edileceğini ve bunu kabullenmeyeceğini ilettili.³⁷¹ Türkiye’nin adalar konusunda savunduğu bu tez, aynı zamanda Uluslararası Adalet Divanı’nın almış bulunduğu kararlara ve Cenevre Sözleşmesi hükümlerine göre belirlenen sınırlandırma ilkeleriyle örtüşmektedir. Gerek adalar gerekse Ege denizinin bütünü, tamamen bir “özel durum” yaratmaktadır. Bu sebeple, uluslararası deniz hukuku hükümlerine başvurmak için olması gerektiği şekilde görüşmelerde bulunmak gerekmektedir.³⁷²

Yunanistan ise dile getirdiği iddialarda, iki ülke arasında yer alan adalara ilişkin kıta sahanlığının Türk sahiline en yakın noktanın baz alınarak eşit uzaklık kuralına göre gerçekleştirilmesini talep etmiştir. Yunanistan bu taleplerini 1958 Cenevre Kıta sahanlığı Sözleşmesi’nin 6. Maddesine göre temellendirmek istemiştir.³⁷³ İlgili madde de; “*Kıta sahanlığına ilişkin yapılacak sınırlandırmalar ancak anlaşma ile mümkündür. Anlaşma hükmünün bulunmadığı durumlarda eşit uzaklık ilkesi geçerlidir*” şeklinde konuya açıklık getirmektedir.³⁷⁴ Cenevre

³⁶⁸ Sönmezoglu, a.g.e., s. 182.

³⁶⁹ Göş. yer.

³⁷⁰ Ali Kurumahmut, *Ege’de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 24.

³⁷¹ Aksu, *Türk-Yunan İlişkileri...*, s. 69.

³⁷² Sönmezoglu, a.g.e., s. 182.

³⁷³ Harp Akademileri Komutanlığı, *Türk Yunan İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlığı, İstanbul, 1994, s. 106.

³⁷⁴ Birol, a.g.t., s. 75.

Sözleşmesi'ne ve Uluslararası Adalet Divanı'nın hükümleri doğrultusunda taraflarca eşit uzaklık kuralında uzlaşma sağlanamıyorsa ve özel şartlar farklı bir sınırlandırmayı öngörmüyorsa, alternatif bir üçüncü seçenek olarak gösteriliyor. Buna göre Yunanistan, Anadolu kıyısı ile arasında kalan Kıta Sahanlığını kendine ait adaların en uç noktasından başlamak üzere, genişletilmesini arzulamaktadır.³⁷⁵

Her iki ülkenin tek taraflı olarak Ege'de petrol arama izinleri çıkarmaları gerginliği artırmış, taraflar bu durumu karşılıklı olarak verdikleri notalarla ortaya koymaya çalışmışlardır. Yunanistan sorunun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi talebinde bulunmuştur.³⁷⁶ Türkiye ise sorunun barışçıl yollarla iki ülke arasında anlaşmayla çözülebileceğini belirtmiş, çözüm sağlanamaması durumunda ilke olarak birlikte Adalet Divanı'na gidilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur.³⁷⁷

Taraf ülkeler arasındaki karşılıklı nota değişimleri devam ederken, sorunun çözümüne ilişkin görüşmeler yapılmış ve bir anlaşma zemini aranmıştır. Dış İşleri Bakanları düzeyinde 17-19 Mayıs 1975 tarihinde yapılan ilk görüşme, İtalya'nın Roma şehrinde yapıldı.³⁷⁸ Bu görüşmelerinde akabinde Türk ve Yunan temsilcileri, 31 Mayıs 1975'te, Brüksel'de yeniden bir araya gelerek ortak bir bildiriye imza attılar.³⁷⁹ Yayınlanan Brüksel Bildirisi, sonraki dönemlerde iki ülke tarafından farklı değerlendirildi. Türkiye müzakereler yoluyla soruna çözüm talep ederken, Yunanistan ise kıta sahanlığı konusunu Uluslararası Adalet Divanı'na taşımak istemiştir.³⁸⁰

Yunanistan, Brüksel Bildirisiyle, tarafların sorununu Uluslararası Adalet Divanı'na taşımak üzere uzlaştıklarını dile getirirken Türkiye, meselenin diyalog yoluyla halledilmesi için sağlanan uzlaşma zeminine yanaşılmak istenmediğini belirtti. Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden nota değişimleri akabinde fikri uyuşmazlıklar giderek kesinleşti.³⁸¹ Gerek Yunanistan'da, gerekse Türkiye'de hükümetler diyalog için girişimlerde buldukları anda, iç politika oyunları

³⁷⁵ Şule Kut, **Türk Dış Politikasında Ege Sorunu**, Der Yayınları, Gözden Geçirilmiş İlaveli Üçüncü Basım, İstanbul, 2004, s. 520.

³⁷⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 995-996.

³⁷⁷ Nevin Toluner, **Milletlerarası Hukuk Dersleri: Devletin Yetkisi**, Beta Yayın Dağıtım, İstanbul, 1996, s. 248.

³⁷⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 996.

³⁷⁹ Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri...**, s. 72.

³⁸⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, s. 835.

³⁸¹ Fırat, **a.g.e.**, s. 755.

sertleşmeyi zorunlu kılıyor bu durumda görüşmelerden olumlu bir sonuç alınmasını engelliyordu.³⁸²

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ve Uluslararası Adalet Divanı kararları sonrasında iki ülke yetkilileri Bern'de bir araya geldi. Yapılan görüşmeler sonunda uzlaşma sağlanmış ve imzalanan "Bern Deklerasyonu" ile taraflar Ege Denizi'nde kıta sahanlığı ile ilgili hiçbir faaliyette bulunmamayı kararlaştırmıştır. Ayrıca sorunun giderilmesine yönelik taraf olan devletlerin uygulamaları ile uluslararası kuralları dikkate almayı kabullenmişlerdir.³⁸³

1. Ege Petrolü

Türkiye ve Yunanistan arasındaki Ege kıta sahanlığı anlaşmazlığı Yunanistan ilk adımını 1959 yılında attığı ve Resmi Gazete'de yayınlanan bir kanunla kendine ait olarak nitelendirdiği bugünkü kıta sahanlığı üzerinde ruhsat dağıtmasıyla başladı.³⁸⁴ Yunanistan, 1960'lı yılların başından itibaren, Ege Denizi'nde deniz zeminin jeolojik yapısını incelemeye yönelmiş, bu amaçla Ege'de kendisine ait olarak değerlendirdiği kıta sahanlığı üzerinde petrol arama faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır.³⁸⁵ 1960–1970 yılları arasında iki ülke arasında Ege Denizi'nde daha önceki anlaşmalar kapsamında herhangi bir kıta sahanlığı sınırlandırılması bulunmadan taraflarca birçok yabancı şirkete araştırma ve inceleme yapma lisansları verilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de 1968 yılından itibaren Ege'de aktif bir şekilde arama faaliyetlerine başlamıştır.³⁸⁶

1972'de Taşoz'da petrol olma ihtimalinin belirmesi üzerine Türkiye'de harekete geçti. Türkiye bu gelişmeler sonrasında, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na 18 Ekim 1973 tarihinde Ege Denizi'nde Türk karasuları alanı dışında 27 adet petrol arama ruhsatı verdi.³⁸⁷ 7 Şubat 1974 tarihinde ise Yunan hükümeti Türkiye'ye bir nota vermiş ve söz konusu arama ruhsatların Yunan kıta sahanlığına girmesinden dolayı geçersiz olduklarını bildirmiştir.³⁸⁸ Yunanistan'ın TPAO'ya

³⁸² Gös. yer.

³⁸³ Hüseyin Pazarcı, "Ege Denizi'ndeki Türk-Yunan Sorunlarının Hukuki Yönü", Semih Vaner (Der.), **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul, 1989, s. 112.

³⁸⁴ Kurumahmut, **a.g.e.**, s. 24.

³⁸⁵ Fırat, Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 752.

³⁸⁶ Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri...**, s. 61-61.

³⁸⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 994.

³⁸⁸ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 580.

verilen bu ruhsatı nota vererek protesto etmesi üzerine Türkiye, 27 Şubat 1974 tarihli notasıyla bu protestoyu reddetti. 29 Mayıs 1974 yılında Çandarlı Araştırma Gemisi'nin bu Ege sularında araştırma yapması sonrasında Yunanistan notasını tekrarlayarak protesto yoluna gitti.³⁸⁹ Aynı zamanda Yunanistan 27 Ocak 1975'teki notasıyla sorunun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi isteğinde bulundu. Türkiye ise sorunun uzlaşma zemininde dostça iki ülke arasında çözülebileceğini dile getirdi. Eğer bir çözüm sağlanamazsa ilke olarak birlikte Adalet Divanı'na gidilmesi gerektiğini bildirdi.³⁹⁰

1976 yılı boyunca, iki ülke yetkililerince gerçekleştirilen Bern Görüşmelerinden herhangi bir sonuç alınamaması ve Ege'deki sismik araştırmaları kısa bir süre sonra taraflar arasında yeni gerginliklere neden oldu.³⁹¹ Bu gerginliğin yaşandığı aynı yıl içerisinde, Türkiye'de yapılan "araştırma gemisi Hora (MTA Sismik I)'nın Ege Denizi'nde incelemeler yapmak üzere hazırlanmakta olduğu"na yönelik haberler, iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların daha da tırmanmasına neden oldu.³⁹² Yunan Basını konuya ilişkin 11 Haziran 1976 tarihinde yaptığı açıklamada "*Türk Gemisi Ege Denizi'nde petrol aramaya çıkarsa batırılacak*" şeklinde manşetler attı. Buna mukabil Türk gazetecileri ise Sismik araştırma yapmak üzere çalışmalar yapan bir Türk uçağının da Yunan jetleri tarafından engellendiği haberleri yapıldı. Tüm bu haberlerin etkisinde kalan Yunanistan Sismik çalışmalar yürüten Hora adlı geminin "*son 15 gün içinde Ege'deki çalışmaları ile taraf ülkeler arasında gerginliği savaşa dönüştürecek boyutlarda eriştiğini*" bir nota halinde Türkiye'ye bildirmiştir.³⁹³

Türkiye'nin, 6 Ağustos 1976 tarihinden itibaren MTA Sismik-I gemisini Ege Denizi'ne göndererek bölgede incelemelere başlaması, Yunanistan'ın büyük tepkisine yol açarken ayrıca Yunanistan tarafından konu BM Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Adalet Divanı'na taşındı.³⁹⁴ BM Güvenlik Konseyi konuya kalıcı bir çözüm bulma amacıyla iki ülkenin doğrudan görüşmelere başlaması yönündeki kararını taraflara bildirdi.³⁹⁵ Bununla birlikte Uluslararası Adalet Divanı Ocak 1979'da verdiği kararda,

³⁸⁹ Fırat, Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (ed.), a.g.e., s. 753.

³⁹⁰ Nevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk*, s. 248.

³⁹¹ Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, s. 449.

³⁹² Eren, a.g.t., s. 83.

³⁹³ Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu*, Harp Akademileri Basımevi, Ankara 1987, s.184.

³⁹⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 997.

³⁹⁵ Sönmezoglu, a.g.e., s. 183.

Yunanistan'ın Ege'de tanımlanan uluslararası sularda Türkiye'nin petrol arama faaliyetlerinin durdurulması talebini reddetti.³⁹⁶ Ayrıca Divan, Ege Denizi kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin Yunanistan'ın tek taraflı başvurusu ile açılan davada yargılama yetkisine sahip olmadığını gerekçe göstererek davayı reddetti.³⁹⁷

İki ülke arasında meydana gelen gerginlik 11 Kasım 1976 tarihinde Bern Bildirisi ile azda olsa yatıştırılmış ve iki ülke arasında olumlu atmosfer oluşturulmuştur. Bern Bildirisi iki ülke arasında sorunun çözümüne ilişkin yapılacak görüşmelerin müzakereler, iyi niyet ve samimiyet çerçevesinde gizlilik içinde yürütülmesini öngörmekteydi.³⁹⁸

Türk-Yunan ilişkileri bakımından, kıta sahanlığı sorununun tekrar gündemi meşgul ederek ilişkilerde gerginliğe neden olması, 1987'de Yunanistan'ın, Bern Anlaşması'nın getirdiği yükümlülükleri dikkate almayarak, Ege'de tekrar petrol aramaya başlayacağını ifade etmesiyle meydana geldi.³⁹⁹ Taraflar arasındaki gerginlik karşılıklı suçlamalarla yükselirken Türkiye, Yunanistan'ın bu adımına karşılık TPAO'ya petrol arama ruhsatı verme sürecini başlatmış, 19 Mart 1987 tarihinde Türk araştırma gemisi Piri Reis Ege Denizi'nde bilimsel araştırma yapmakta olduğu sırada Yunan uçakları tarafından taciz edilmesi gerginliği artırmıştır.⁴⁰⁰ İki ülke arasındaki bu gergin durum karşılıklı yapılan açıklamalardan sonra yumuşatılmış, gerçekleştirilen diplomatik münasebetler, ABD ve NATO'nun girişimleri ile iki ülke savaşın eşiğinden dönmüştür.⁴⁰¹

Karşılıklı sert açıklamaların akabinde taraflar arasında diplomatik adımlar hızlandırıldı. Ayrıca NATO Genel Sekreteri ve ABD dışişleri bakanlığı diplomatlarının girişimleri ile bunalım azaltıldı. Yunanistan krize neden olan tartışmalı sularda petrol aramaktan vazgeçtiğini diplomasi kanalıyla Türkiye'ye ilettili.⁴⁰² Bunu izleyen günlerde Kuzey Ege petrol şirketi Taşoz adası ve çevresinde petrol çıkarma amacına yönelik çalışmalarını bir süre ertelediğini duyurdu. Davos

³⁹⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 997.

³⁹⁷ Hayta, **a.g.e.**, s. 325.

³⁹⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 998.

³⁹⁹ Sönmezoglu, **a.g.e.**, s. 248.

⁴⁰⁰ Bulut, **a.g.t.**, s. 114..

⁴⁰¹ Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri...**, s. 83.

⁴⁰² Kut, "Türk Dış Politikasında Ege ...", s. 520.

süreci kapsamında başlayan ikili görüşmeler⁴⁰³ taraflar arasındaki güven ortamını ve barışı sağlayacak istikrara zemin hazırlanmayı amaçlıyordu. Görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamamasına rağmen taraflar, kısa bir süre önce savaşın esiğine gelen iki ülkenin bunu önlemeyi başarabildiğini, savaşın yerini diyalogların aldığını ve bunun da bir başarı olduğunu açıklamışlardır.⁴⁰⁴

Ege Sorunun çözümüne ilişkin, 1999 yılının Aralık ayında gerçekleşen AB Helsinki Zirvesi'nde kararlaştırılan mutabakat gereği, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların 2004 yılına kadar ikili görüşmelerle çözümlenmesi, sorunların çözümlenememesi durumunda Uluslararası Adalet Divanı'na taşınmasına yönelik sürecin başlatılması kararlaştırıldı.⁴⁰⁵ Ancak Türkiye Divan'a gidilmesi kararına olumlu bakmazken, bunun bir zorunluluktan kaynaklanmadığı, bir prosedür niteliği taşıdığı konusunda yapılan açıklamalar sonucunda ikna olmuştur.⁴⁰⁶

D. KARA SULARININ 12 MİLE ÇIKARILMASI SORUNU

Türkiye ile Yunanistan arasında Ege Denizi ile ilgili diğer bir anlaşmazlık da kara sularının sınırı konusu olmuştur. Karasuları, açık deniz ile kara ülkesi arasında kalan deniz parçası için kullanılan hukuki bir terimdir. Yani, denizin karaya yakın ve belli genişlikte olan kısmıdır. Karasuları, devletin ülkesine dahil olmakla birlikte, bu deniz kısımları üzerinde özel bir hukuki düzenleme mevcuttur.⁴⁰⁷

Ege Denizi'nde Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan anlaşmazlıkların çözümünü öngören Lozan Barış Antlaşması imzalandığı dönemde iki ülkenin de Geleneksel Deniz Hukuku ilkeleri doğrultusunda karasuları 3 mil olarak uygulanmaktaydı.⁴⁰⁸ Lozan Barış Antlaşması, karasularının genişliğini düzenleyen herhangi bir hüküm içermezken, ana metnin 6. ve 12. maddeleri, aksi hüküm bulunmadıkça Anadolu kıyısına 3 milden daha az bir mesafede yer alan adaların

⁴⁰³ Gös. yer.

⁴⁰⁴ Sönmezoglu, a.g.e., s. 249-250.

⁴⁰⁵ Aksu, *Türk-Yunan İlişkileri...*, s. 83.

⁴⁰⁶ Melek Fırat, *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 479.

⁴⁰⁷ Ferit Hakan Baykal, *Deniz Hukuku Çalışmaları*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s. 3.

⁴⁰⁸ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, I. Cilt, II. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 88-90.

egemenliklerinin Türkiye'ye ait olduğuna değinmektedir.⁴⁰⁹ Bu sorunun çözümüne ilişkin 1958'de Cenevre Sözleşmesi imzalanmış hemen akabinde 1960 yılında taraflar arasında İkinci Deniz Hukuku Konferansı gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁰ Taraf olan devletlerin konuya yaklaşımlarının farklı olması nedeniyle, 1958 ve 1960 Cenevre Deniz Hukuku Konferanslarında karasuları genişliğine dair kesin bir neticenin alınmasını engellemiştir.⁴¹¹

Yunanistan'ın 1936 yılında 6 mile çıkardığı kara suları 1964'te Türkiye tarafından da aynı şekilde karşılık verildi. Bu amaçla Türkiye 15 Mayıs 1964 tarihinde aldığı bir kararla, kara sularının genişliğini 6 mil olarak ilan etmiştir.⁴¹² 1964 yılından başlayarak iki komşu ülkenin kara suları sınırını 6 mil olarak belirlenmesiyle birlikte Ege'de paylaşım şu şekilde düzenlendi: Yunanistan, Ege'de yaklaşık 300 ada ve adacıkları bünyesinde bulundurmasıyla birlikte yaklaşık % 35, Türkiye ise bu avantajın çok gerisinde kalarak Ege'de % 8,8 oranında bir paya mecbur bırakıldı.⁴¹³

1973 yılı sonlarından itibaren, Türkiye'nin TPAO'ya, Ege kıta denizinde petrol arama izinleri için görevlendirmede bulunmasıyla birlikte Türk-Yunan ilişkilerinin gündeminde karasuları ve kıta sahanlığı tartışmaları yoğunluk kazandı. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nın gerçekleştirilmesiyle birlikte, taraflar sorunu ulusal güvenlik kaygıları kapsamında değerlendirmeye başladılar.⁴¹⁴ Uluslararası deniz hukuk konferanslarında karasularının 12 mile kadar genişletilebilmesi doğrultusunda belirlenen hüküm çerçevesinde Yunanistan, Ege Denizi'ndeki karasuları sınırını 6 milden 12 mile çıkaracağı yönünde açıklamalar yapmaya başlamış ancak, Türkiye bu açıklamalara tepki göstermiştir.⁴¹⁵ Türkiye, bu doğrultuda alınacak bir kararın ve atılacak bir adımın uluslararası hukuk çerçevesinde savaş nedeni (casus belli) sayılabileceğini ifade etti.⁴¹⁶

Sorunun çözümüne ilişkin 1974 yılında Caracas'da taraflar arasında yürütülen görüşmeler sonucunda yeni bir sözleşme metni hazırlanmış ve taraflarca

⁴⁰⁹ Gös. yer.

⁴¹⁰ Ertürk, **a.g.e.**, s. 103.

⁴¹¹ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s. 259.

⁴¹² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 1001.

⁴¹³ Sönmezoglu, **a.g.e.**, s. 76.

⁴¹⁴ Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri...**, s. 62.

⁴¹⁵ Gös. yer.

⁴¹⁶ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 583.

onaylanmıştır.⁴¹⁷ Ancak Yunan hükümeti bu metinde belirlenen uluslararası hukuk kurallarını da dikkate almamış, 12 mil genişliğinde ısrarcı davranmaya devam etmiştir. Yunanistan'ın bu yaklaşımı FIR Hattı konusunda olduğu gibi haksız ve tek taraflı bir anlayışa yöneliktir. Yunanistan haksızlığının bilincinde olduğu için NATO, BM ve ICAO gibi uluslararası teşkilatlara başvurmaya yanaşmamıştır.⁴¹⁸

Yunanistan 1974'ten itibaren farklı zamanlarda sahip olduğu kara sularını 12 mile genişleteceğini dile getirmesine rağmen Türkiye tarafından her defasında tepkiyle karşılık buldu. Yunanistan'ın Ege Denizi'nde ulusal karasularını 12 mile çıkarması bu denizin bir "Yunan Gölüne" dönüşmesi anlamına gelecekti.⁴¹⁹ Böylece Yunanistan, Ege Denizi sularında büyük oranda egemenlik hakkına kavuşarak üstünlüğünü artıracak, Ege'nin yarıdan fazlası Yunan karasularına dahil olacaktı.⁴²⁰ Bu değişiklik, Türk gemi ve uçaklarının Ege'den Akdeniz'e açılmalarına ve hareketlerine büyük kısıtlamalar getirecek, Anadolu'nun batısının ve Boğazlar bölgesinin savunmasına büyük zararlar vermeye birlikte Ege denizi adeta Türkiye'ye kapatılmış olacaktı.⁴²¹

6'den 12 mile çıkarılmasının Yunanistan'a çok büyük menfaat sağlamasına mukabil Türk karasuları sınırlarının fazla değişime uğramamasının nedeni, Türk sahillerine çok yakın Ege adasının fazla olması ve bu adalar ile Türk sahili arasındaki sınırın orta hat olmasındandır.⁴²² Yunanistan'ın Ege'de uluslararası karasularını 12 mile genişletmesi halinde Türkiye, uluslararası hukukun kendisine tanıdığı yetki ile bu değişikliği ve dolayısıyla Yunanistan'ın bu doğrultuda alacağı bir kararı kabul etmesi beklenemez.⁴²³

Türkiye, Yunanistan'ın kara sularını 6 milin üzerine çıkarması uygulamasını hiçbir koşulda kabullenmeyeceğini ve bu girişiminin Türk-Yunan ilişkilerine onarılamaz hasarlar vereceğini açıkladı. Türkiye'nin, Yunanistan tarafından alınacak bu yönde bir kararı savaş sebebi şeklinde değerlendirmesi, iki ülkenin de birbirlerini

⁴¹⁷ Ertürk, **a.g.e.**, s. 103.

⁴¹⁸ Hamza Eroğlu, **Devletler Umumi Hukuku El Kitabı**, 2. Baskı, İstanbul, Turhan Kitabevi, 1984, s. 241.

⁴¹⁹ İNAF, **Türk Yunan ilişkilerinde Ege Sorunu**, İstanbul, 1991. s. 43.

⁴²⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 1002.

⁴²¹ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 581.

⁴²² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 1002.

⁴²³ Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri...**, s. 64.

her açıdan potansiyel bir tehlike ve tehdit kaynağı şeklinde görmelerine neden olmaktadır.⁴²⁴

1. Hukuksal ve Siyasal Gereçler

Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan uyuşmazlıkların taraflarca ifade edilen bir çok hukuki ve siyasi dayanakları bulunmaktadır. Lozan Antlaşması'nda Ege'deki karasuları 3 mil olarak belirlenmiştir.⁴²⁵ Yunanistan bununla yetinmeyerek 17 Eylül 1936 tarihinde bir yasa ile karasularını 6 mile çıkarmıştır.⁴²⁶ O dönemde iyi olan Türk-Yunan ilişkileri nedeniyle, Türkiye buna ses çıkartmamıştır. Böylece Yunanistan'ın Ege'deki payı %35'e çıkmıştır. Ancak Yunanistan bu değişiklikleri sadece kendi iç hukukuna dayandırmış, uluslararası hukuk kurallarını çiğnemiştir.⁴²⁷

Ege Denizi'ne kıyısı bulunan bir ülkenin ulusal karasuları sınırını belirleme hakkı, Birleşmiş Milletler III. Deniz Hukuku Konferansında görüşülmüş, 100 üzerinde devlet, 12 mil karasuları genişliği konusunda ortak fikirde bulduklarını gösteren önerilerde bulunarak, konuya ilişkin açıklamalar yapmışlardır. Konuya ilişkin hüküm BM III. Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesinde⁴²⁸ ele alınmıştır: *“Her devlet karasularının genişliğini belirleme yetkisine sahiptir. Bu genişlik, sözleşmeyle tespit edilen temel hatlardan başlamak şartıyla 12 deniz milini geçemez.”* denilmiştir. Yunanistan, bu maddeden hareketle, kendi iç hukukunu ve bağımsız devlet iradesini kullandığını ileri sürerek karasuları sınırlarını 6 milden 12 mile genişletebileceğini defaten ileri sürmüş ve bu doğrultuda bir yol izlemiştir.⁴²⁹

Türkiye ise, BM'nin ilgili sözleşmede 12 mil genişliği olarak aldığı kararın “üst sınır” olarak belirlendiğini ifade etmiştir. Bu nedenle, belirtilen hükümden hareketle karasuları genişliğini belirleme yetkisini tayin eden bir ülkenin bu girişimi,

⁴²⁴ Hayta, a.g.e., s. 316.

⁴²⁵ Adnan Önder, *Türk Yunan İlişkileri (Kıta Sahahlığı Meselesi)*, Trakya Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008, s. 16.

⁴²⁶ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 1001.

⁴²⁷ Hüseyin Fazla, *Ege'de Hava Sahası, Fır ve Komuta Kontrol Sorunları*, Dicle Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2006, s. 32.

⁴²⁸ Aydoğan Özman, *“Deniz Hukukunda Yeni Gelişmeler”*, Ege'de Deniz Sorunları Semineri, A.Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksekokulu Yay., Ankara, 1986, s. 19.

⁴²⁹ Deniz Kutluk, *Deniz Hukukunda Zararsız Geçiş ve Transit Geçiş Hakları*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 20.

bir anlamda uluslararası bir niteliğe sahiptir.⁴³⁰ Yunanistan'a göre, ifade edilen bu 12 millik genişlik, her devlet tarafından kabul gören uluslararası bir kurala dönüşmüştür. Yunanistan'da bu sözleşmeyi imzaladığına göre, bu hakka sahiptir.⁴³¹ Türkiye'ye göre bu hüküm, karasuların genişliğini mutlak olarak 12 mil olarak değerlendirmez, duruma göre karasularının 12 milin altında olması gereken durumlarında olabileceğini mümkün kılmaktadır. Zira genel hükümler içeren kurallar, Ege gibi kapalı ve yarı kapalı denizlerde uygulanması mümkün değildir.⁴³²

Yunanistan Ege Denizi'nde ulusal karasuları sınırlarını Türkiye aleyhinde genişletmesi durumunda, Türkiye'nin uluslararası hukuka dayanarak bu uygulamayı tanımama hakkı bulunmaktadır. Türkiye, III. Deniz Hukuku Konferansına katılmış ve katkılarda bulunmasına rağmen, Sözleşmeye taraf olmamıştır.⁴³³ Bu sebeple, Sözleşmenin Türkiye'yi bağladığı söylenemez. Yunanistan ise imzalayıp ve onayladığı bu Sözleşmeye taraf olmuştur. Bu şekliyle, Sözleşmenin Türk-Yunan uyumsuzluğuna uygulanabilmesi mümkün değildir.⁴³⁴

Yunanistan'ın ileri sürdüğü görüşe göre, BM III. Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesinde kararlaştırılan 12 mil sınırı, zamanla tüm devletlerce benimsenen bir "teamül"ü meydana getiriyordu. Yunanistan'ın BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin yürürlüğe sokulduğu 16 Kasım 1994'te, kendi Meclisinde aldığı kararla uygulamaya koymak istemesi⁴³⁵ sonrasında gerginliğin yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi de 8 Haziran 1995'te Yunanistan'ın ortaya koyduğu tavrına mukabil olası gelişmelerde ani müdahalelerin yapılabilmesi için hükümete askeri güç başta olmak üzere gerekli tedbirleri almak noktasında tam yetki vermiştir.⁴³⁶

⁴³⁰ Pazarcı, **Ege Denizi'ndeki Türk-Yunan...**, s. 106-127.

⁴³¹ Gürel, **Tarihsel Boyut İçinde ...**, s. 76.

⁴³² Gös. yer.

⁴³³ Önder, **a.g.t.**, s. 19.

⁴³⁴ Tefik Odman, **Karasularının Genişliği Sorunu**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 126.

⁴³⁵ İsmet Binark, **Türk-Yunan Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1998, s. 40.

⁴³⁶ Reşat Özkan, **Dış Kapının Dış Mandalı Dış Politika**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996, s. 119.

E. EGE HAVA SAHASI (FIR HATTI - UÇUŞ BİLGİ BÖLGESİ)

SORUNU

Türk-Yunan ilişkilerinde ulusal hava sahasının genişliği konusundaki tartışmalar 1974 Kıbrıs Barış Harekatı akabinde gündemini sıklıkla meşgul etmiştir.⁴³⁷ Bu tartışmaların temelini, özellikle, Yunan ulusal karasularının genişliğiyle hava sahasının genişliği arasındaki farklılık oluşturmuştur. 1919 yılında imzalanan Paris Hava Ulaşım Sözleşmesi, “*bir ülkenin hava sahası; onun kara sahası ve karasuları üzerinde yer alan hava sahasıdır.*” şeklinde durumu belirtmektedir.⁴³⁸ Buna göre bir devletin karasuları sınırı ile ulusal hava sahasının sınırı aynı genişlikte olmak mecburiyetinde ve devletin bu alanlarda mutlak egemenlik haklarının bulunduğu kabul edilmektedir.⁴³⁹ Bu sözleşme gereği Lozan Antlaşması’nda belirlenip kabul edilen 3 mil karasuları hükmü taraflar arasında hava kontrol sahası olarak da 3 mil kararlaştırılmıştır. Ancak Yunanistan 1919 tarihli sözleşmeye rağmen aykırı bir biçimde 1931 yılında çıkardığı bir kararname ile hava sahasını, sivil havacılık ve hava polisi alanlarında 10 mile genişletmiştir.⁴⁴⁰

Yunanistan'ın 1931 yılına kadar 3 mil olan hava kontrol sahasını 10 mile çıkarma kararı almıştır. Yunanistan'ın hava sahasını 10 mile genişletmesinin uluslararası hukuk çerçevesindeki karşılığı bulunmamaktadır.⁴⁴¹ Türkiye, bu değişikliğe iki ülke arasında devam eden iyi komşuluk ilişkilerinden dolayı pek tepki göstermedi. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO)'nün 1952 yılındaki toplantısında, Türkiye'nin Ege kara suları sınırını FIR hattı olarak ilan etmesiyle birlikte, Ege Denizi üzerindeki hava sahasının merkezi denetimini büyük oranda Yunanistan'a devretmiş oldu.⁴⁴² Ege denizine ilişkin uygulamalarda 1974 Kıbrıs Barış Harekatı esnasında Türkiye'nin ulusal güvenliğinin tehlikeye girmeye başlamasıyla birlikte savunma bakımından yeni bir FIR Hattı belirlenmiştir. Bu durumu 6 Ağustos 1974'te yayınladığı 714 sayılı NATOM'la dünyaya duyurmuş ve Türkiye'ye yönünde

⁴³⁷ Gönlübol, a.g.e., s. 583.

⁴³⁸ Suat Bilge, **Büyük Düş Türk Yunan Siyasi İlişkileri 1919-2000**, 21.Yüzyıl Yayınları, Bilişim Araştırma Serisi 2, Ankara, 2000, s. 232.

⁴³⁹ Gürün, **Dış ilişkiler ve Türk Politikası**, s. 450.

⁴⁴⁰ Bilge, a.g.e., s. 232.

⁴⁴¹ Gürün, **Dış ilişkiler ve Türk Politikası**, s. 451.

⁴⁴² Uçarol, a.g.e., s. 781.

uçuş yapan uçakların sahillere 50 mil bir mesafede kimlikleri konusunda kendisini bilgilendirilmesini kararlaştırmıştır.⁴⁴³

Türkiye, FIR Hattı düzenlemesinin sadece sivil uçakları kapsadığını, Yunanistan'ın talep ettiği uygulamanın kabul edilemeyeceğini, kabulü durumunda Türkiye'nin açık alanda hukuki haklarının kısıtlanacağını dile getirmektedir.⁴⁴⁴ Türkiye, sadece sivil uçakların FIR düzenlemesi koşuluyla bilgi vermekle sorumlu tutulduklarını, askeri uçakların uçuşuna ilişkin durumların ancak yapılacak ikili anlaşmalarla belirlenebileceğini ifade etmiştir.⁴⁴⁵

Yunanistan ise Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra, 16 Ağustosta Ege Denizi'nin tümünü "tehlikeli bölge" ilan ederek ve bölgede FIR hizmetlerini durdurarak Ege semalarını uluslararası hava trafiğine, tabiatıyla Türk askerî ve sivil uçaklarına kapattığını ilan etti.⁴⁴⁶ Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki mevcut haklarını çiğneyen bu girişim, özellikle sivil havacılık açısından bazı güçlüklerle karşılaşılmasına ve iki ülke arasında da yeni sorunların yaşanmasına yol açtı. Bu sorunların çözümüne yönelik 1944 yılında Chicago Sözleşmesi'yle Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) oluşturuldu. İmzalanan bu sözleşme kapsamında, sivil havacılık faaliyetlerinin güven içerisinde yürütülmesi için, "uçuş bildirim bölgeleri", "FIR" olarak nitelendirilen "denetim alanları"nın oluşturulmasına karar verildi.⁴⁴⁷ Buna bağlı olarak Ege Denizi üzerindeki FIR sorumluluğu, ICAO'nun 1950 yılında, İstanbul'da düzenlenen görüşmede kararlaştırıldı. Buna göre, Ege hava sahasında sefer düzenleyen uçakların uçuşları esnasında gerekli bilgileri istenildiğinde Atina'ya vermeleri ve bunun yanında Türk karasularına girdikten sonra da uçuş bilgilerini İstanbul'la paylaşmaları kararlaştırıldı.⁴⁴⁸ Bu kararlar 23 Mayıs 1952'de Paris'te yapılan Uluslararası Sivil Havacılık Konseyi'nde onaylanarak Egedeki hava koridorları Atina'nın sorumluluğuna bırakılmıştır.⁴⁴⁹ FIR Hattı anlaşmazlığının ortaya çıkışı esnasında Yunanistan'ın FIR alanını kendi ulusal hava sahası gibi kabullenerek askeri uçuşların uluslararası alana girişlerinde dahi Yunanistan'dan izin almalarını talep etmesinden

⁴⁴³ Ertürk, **a.g.e.**, s. 125.

⁴⁴⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 1000.

⁴⁴⁵ Gürel, **a.g.e.**, s. 78.

⁴⁴⁶ Sedat İlhan, **Türk Yunan İlişkileri El Kitabı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1989, s. 45.

⁴⁴⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s.781.

⁴⁴⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 1000.

⁴⁴⁹ <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>.

kaynaklanmıştır. Halbuki FIR sadece Sivil Havacılık çerçevesinde kullanılan bir görev bölgesidir, bu bölge ulusal hava sahası şeklinde nitelendirilemez.⁴⁵⁰

Türkiye, Yunanistan'ın, karasuları sınırlarını aşan bir ulusal hava sahası belirleyemeyeceğini ve bunun 1944 Chicago Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu savunmuştur. Zira bu sözleşmede bir devletin egemenliği ancak karasularının üzerindeki hava sahasının genişliğine bağlı olarak belirlenmesi şeklinde kararlaştırılmıştır.⁴⁵¹ Buna göre Yunanistan'a tanınan 6 mil olan karasuları, kendisine ancak 6 millik bir hava sahası kullanma hakkını tanır ve bu alanın dışındaki bölge tamamıyla uluslararası hava sahasını oluşturur.⁴⁵²

NATO'nun 1980 yılında taraflarla gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda her iki ülkenin de daha evvelden belirlemiş olduğu Ege hava sahasına ilişkin hükümlerin iptali ile sorun dönemselsel olarak çözülmüş, deniz yeniden sivil hava trafiğine açılmış ve sivil uçuşlar gerçekleştirilmiştir.⁴⁵³ Soruna yönelik 1980 yılına kadar yapılan görüşmelerden nihai bir sonuca ulaşılamamış, 1980 yılında Türkiye ile Yunanistan'ın karşılıklı NATOM'larını geri çekmeleriyle bölgede uçuş trafiği yeniden sağlanmıştır.⁴⁵⁴

Bugün iki arasında yaşanan temel anlaşmazlık askeri uçuşlar konusunda ortaya çıkmaktadır. Yunanistan FIR düzenlemesinin askeri sivil tüm uçuşları kapsadığını ileri sürerken Türkiye ise sadece sivil uçuşların FIR düzenlemesi gereği bilgi verme yükümlülüğü bulunduğunu askeri uçuşların ikili anlaşmalarla düzenlenmesi gerektiğini dile getirmektedir.⁴⁵⁵ Nihayetinde Türkiye'nin Avrupa ile olan hava yolu bağlantıları da düşünülerek, sivil havacılığa yönelik uçuşlar konusunda gözle görülür bir yakınlaşma sağlandı. Ancak bu yakınlaşma ve iyi niyet adımları, askeri uçuşlar ve tatbikatlar sırasında gerginliklere dönüşebilmesine rağmen FIR Hattı hiçbir zaman tarafları ayıran bir sınır gibi değerlendirilmemeli, Türkiye'nin açık denizler üzerindeki uçuş hakkı eşit ve serbest olarak tanınmalıdır.⁴⁵⁶

⁴⁵⁰ Gürün, **Dış ilişkiler ve Türk Politikası**, s. 450.

⁴⁵¹ Fazla, **a.g.t.**, s. 48.

⁴⁵² İNAF, **Türk Yunan ilişkilerinde ...**, s. 48-51.

⁴⁵³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 1001.

⁴⁵⁴ Gürel, **a.g.e.**, s. 80.

⁴⁵⁵ Melek Fırat, Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 760.

⁴⁵⁶ İNAF, **Türk Yunan ilişkilerinde ...**, s. 50-51.

İKİNCİ BÖLÜM

YUMUŞAMA DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'NİN BATI İLE OLAN İLİŞKİLERİ, ORTA DOĞU POLİTİKASI VE ERMENİ SORUNU

1. TÜRKİYE'NİN AB, SSCB VE ABD İLE OLAN İLİŞKİLERİ

A. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Bugün Avrupa Birliği olarak bilinen yapıyı oluşturan ve üç topluluktan ilki olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulması yönündeki ilk girişim, 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schumann'dan geldi. Avrupa ülkelerine yapılan çağrıda, savaş sanayisinin ana maddeleri olan kömür ve çeliğin üretim ve kullanımının uluslararası bir yönetim organının sorumluluğunda yönetilmesi öngörülüyordu.⁴⁵⁷ Avrupa Ekonomik Topluluğu, 25 Mart 1957 tarihinde altı Batı Avrupa Devleti (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya) arasında imzalanan “Roma Antlaşması” ile kurulmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na hukuken ve fiilen uluslar üstü bir kuruluş olma özelliğini kazandıran Antlaşma, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁵⁸ Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun nihai amacı, Avrupa'nın siyasal bütünlüğüne ulaşmasıdır. Bu amaca ulaşmak için öngörülen ekonomik dengeyi sağlamak üzere, ilk araç olarak üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve iş gücünün serbestçe dolaştığı bir ortak pazar ve Gümrük Birliği kurulması öngörülmüştür.⁴⁵⁹

Batıcılık ilkesi gereği Batı dünyası kurumlarına üye olabilme düşüncesi her zaman dış politikasının en önemli öncelikleri arasında yer almasına rağmen, Türkiye 1950'lerde oluşmaya başlayan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) temelini oluşturan Avrupa ekonomik bütünleşmesine ilk dönemlerde kayıtsız kalmıştır.⁴⁶⁰ Bunun temel sebepleri; Türkiye'nin o dönemde uluslararası örgütlenmelere daha çok

⁴⁵⁷ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, “AET'yle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dışı Politikası**, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 809.

⁴⁵⁸ Ceren Uysal, “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 1, Antalya, 2001, s. 140-153.

⁴⁵⁹ Haydar Çakmak, **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri**, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s. 20.

⁴⁶⁰ Erhan, Arat, **AET'yle İlişkiler**, s. 811.

güvenlik odaklı yaklaşması, ekonomik yardımlarını ABD'den karşılaması ve Avrupa'daki örgütlenmenin başarı şansını düşük görmesiydi. Bu doğrultuda, Türkiye 1957 Roma Antlaşması'yla kurulan AET'ye üyelik konusunda herhangi adım atmadı.⁴⁶¹ Fakat 1950'lerin sonlarına doğru ABD'den ekonomik yardım alınmasında karşılaşılan güçlükler ve Kıbrıs sorunu nedeniyle ilişkilerde problemler yaşadığı Yunanistan'ın AET'ye üyelik başvurusunda bulunması, Türkiye'nin henüz bir hazırlık yapılmadan AET'nin kapısını çalması sonucunu ortaya çıkardı. Bu durumun ortaya çıkmasında Yunanistan'ın AET'ye başvurusu önemli etken olmuştur.⁴⁶² Çünkü Yunanistan'ın başvurusu, Türkiye'nin AET dışında kalması durumunda Batıdaki konumunu kaybedeceği açıkça belli etmiş, olası bir üyeliğin bu ülkeye sağlayacağı avantajlardan yoksun kalma kaygısını yaratmıştır.⁴⁶³ Yapılan değerlendirmeler sonucu, Türkiye'nin ortaklık için AET'ye başvurusunun mutlak gerekliliği düşüncesinde birleşilmiş ve Yunanistan'ın başvurusundan iki hafta sonra Ağustos 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunda bulunulmuştur. Türkiye ile üyelik müzakerelerinin 28 Eylül 1959'da başlamasıyla resmîlik kazanmıştır.⁴⁶⁴

Türkiye'nin müracaatı AET tarafından memnuniyetle karşılandı. Fakat Eylül 1959'da başlayan görüşmeler sırasında Türk tarafının ekonomik yardımlar konusunda oldukça talepkâr olması ve hazırlıksızlığı sürecin yavaşlamasına neden oldu. Gereken incelemeleri yaptıktan sonra Topluluk Konseyi başvuruyla ilgili olarak, 11 Eylül 1959'da Komisyon'a Türkiye ile görüşmeleri yürütmesi için yetki verilmesini kararlaştırmıştır.⁴⁶⁵ AET'nin Yunanistan'la ön görüşme aşamasından görüşme aşamasına geçilme kararı alması, Türk tarafında tepkiye neden oldu. Türkiye'nin girişimleri neticesinde AET, Mayıs 1960'da Türkiye ve Yunanistan'la aynı anda görüşmelere başlanması kararını aldı. Ancak 27 Mayıs askerî darbesi bu kararın uygulanmasını geciktirmiş ilişkileri olumsuz etkilemiştir.⁴⁶⁶ Nitekim Türkiye ve Yunanistan ile yapılan ön hazırlık görüşmelerini değerlendiren AET, üyeliğe daha hazırlıklı olan Yunanistan'la daha ciddi seviyede ilişkiler kurarken, Türkiye'ye karşı daha mesafeli ve tedirgin bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır.⁴⁶⁷

⁴⁶¹ Erhan, Arat, **AET'yle İlişkiler**, s. 811-812.

⁴⁶² Şaban Halis Çalış, **Türkiye –Avrupa Birliği ilişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, 4. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, 2008, s. 77-106.

⁴⁶³ Uysal, **a.g.m.**, s. 141.

⁴⁶⁴ Suavi Kemal Yazgaç, **Avrupa Birliği**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, s. 65.

⁴⁶⁵ Aysel Ceyhan, **Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü**, Afa Yayınları, İstanbul, 1991, s. 23.

⁴⁶⁶ Uysal, **a.g.m.**, s. 142.

⁴⁶⁷ Erhan, Arat, **AET'yle İlişkiler**, s. 822.

27 Mayıs askeri darbesini gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi (MBK) yayımladığı bildiriye dış politikada hiçbir değişiklik olmayacağını, Türkiye'nin uluslararası alanda bütün yükümlülüklerini yerine getireceğini, bütün ittifaklara ve taahhütlere sadık kalacağını ilan etmiştir. Nitekim AET ile ilişkilerin geliştirilmesi ve ortaklığın oluşturulması doğrultusunda Türkiye'nin kararlı olduğu, yeni yönetim tarafından Avrupa başkentlerine iletildi.⁴⁶⁸ Avrupa ülkelerinin Türkiye'deki askerî yönetimden rahatsızlık duymaları ilişkilerin devam ettirilmesinde olumsuz etkide bulunduysa da 1961-1963 döneminde görüşmelere devam edildi. Nihayetinde iki taraf arasında 12 Eylül 1963'te Ankara'da bir Ortaklık Anlaşması imzalandı. Anlaşma 12 Eylül 1963'te İnönü Hükümeti ve Topluluk yetkilileri arasında Ankara'da imzalanıp 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiş ve Türkiye-AB ortaklık ilişkisi başlamıştır.⁴⁶⁹

1964 yılında yürürlüğe giren ve Türkiye ile AET / AB arasındaki ilişkilerin temel belgesi olma niteliğini taşıyan Ankara Anlaşması'yla Türkiye'nin hazırlık, geçiş ve son dönem olarak nitelendirilen süreçlerden sonra AET'yle gümrük birliğine girmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁷⁰ Türkiye'nin AET'ye tam üyeliği ise tarafların görüşlerinin alınacağı bir konu olarak düzenlenmiş, AET tarafı tam üyelik yolunda Türkiye'ye açık kapı bırakmıştır. Tam üyelik öncesinde kurulan ortaklık ilişkisi kapsamında Türkiye ve AET karşılıklı yükümlülükleri yerine getirme taahhüdünde bulunmuşlardır.⁴⁷¹ Fakat 1970'li yıllarda meydana gelen küresel gelişmeler, AET'nin kendisini yenilemeye başlaması ve Türkiye'de yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar, tarafların karşılıklı olarak bazı yükümlülüklerini yerine getirmelerini zorlaştırmıştır.⁴⁷² Toplulukla Türkiye arasında yaşanan en ciddi siyasal sorun 12 Mart askeri müdahalesi nedeniyle yaşandı.⁴⁷³

Bu süreçte Türkiye, Ankara Anlaşması'na ek olarak imzalanan ve 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol'den kaynaklanan, AET ülkelerinin ticari ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin belli bir süre zarfında sıfırlanması yükümlülüğünü yerine getiremeyecek, Katma Protokolü 1978'de bir süre ertelemiştir.⁴⁷⁴ Eylül 1979'da

⁴⁶⁸ Erhan, Arat, **AET'yle İlişkiler**, s. 825.

⁴⁶⁹ Emel Poyraz, **Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye**, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 126.

⁴⁷⁰ Ceyhan, **a.g.e.**, s. 24.

⁴⁷¹ Uysal, **a.g.m.**, s. 142-143.

⁴⁷² Poyraz, **a.g.t.**, s. 126.

⁴⁷³ Erhan, Arat, **AET'yle İlişkiler**, s. 847.

⁴⁷⁴ Erhan, Arat, **AET'yle İlişkiler**, s. 850-851.

Ankara’da Dışişleri ve Maliye bürokratlarının katılımıyla yapılan toplantıda taleplerde ısrarcı olunması kararlaştırıldı. Ancak nihai kararında alınacağı bir Ortaklık Konseyi toplanamadan Türkiye’de yaşanan hükümet değişikliği yeni bir belirsizliğin yaşanmasına neden oldu.⁴⁷⁵

Türkiye, Şubat ve Haziran 1980’de yapılan Ortaklık Konseyi toplantılarında tam üyelik için başvuruda bulunmadı. Aynı zamanda bu alandaki en büyük rakibi komunda bulunan Yunanistan ise 1981’de AET’ye tam üyelik başvurusu yaptı.⁴⁷⁶ Davet edildiği hâlde Türkiye tarafından resmi başvurunun yapılmaması Türkiye’nin bundan vazgeçtiği anlamına gelmiyordu. Ancak 12 Eylül 1980 Darbesi tam üyelik başvurusunun bir süre daha ertelenmesine neden oldu.⁴⁷⁷

B. TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Yeni dış politika anlayışının etkisini en hızlı hissettirdiği alanlardan biri SSCB ile ilişkilerin seyridir. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki gergin atmosfer 1953’te Rus lider Stalin’in ölümüne kadar sürmüştür. 30 Mayıs 1953 tarihi iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecinin başlangıcı olmuştur.⁴⁷⁸ Stalin’in ölümünden sonra yeni Sovyet yönetimi eski politikalarının aksine 30 Mayıs 1953 tarihinde yaptığı açıklamada Türkiye’den toprak talebinde bulunmaktan vazgeçtiğini dile getirmiş, böylece yeni yönetim Türkiye ile dostluk ilişkileri geliştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmaya başlamıştır.⁴⁷⁹

Sovyetler Birliği’nin bu girişimlerini yeni bir manevra şeklinde değerlendiren Türkiye, bu teşebbüslere hemen karşılık vermemiştir. İki ülke arasındaki politik ilişkiler bir süre daha stabil devam etmiştir. Küba bunalımının ardından Türkiye’den Jüpiter Füzelерinin kaldırılması iki ülke arasındaki ilişkilerin önünü açmıştır.⁴⁸⁰ Yine 1964 Kıbrıs buhranına bağlı olarak ABD’yle olan gergin atmosfer tarafların yakınlaşmasını kolaylaştırmıştır. 5 Haziran 1964 tarihli Johnson mektubu Türk-ABD

⁴⁷⁵ Erhan, Arat, **AET’yle İlişkiler**, s. 851.

⁴⁷⁶ Poyraz, **a.g.t.**, s. 127.

⁴⁷⁷ Erhan, Arat, **AET’yle İlişkiler**, s. 852.

⁴⁷⁸ Erel Tellal, “SSCB’yle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dışı Politikası**, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 511.

⁴⁷⁹ Ali Gevgili, **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam yayınevi, İstanbul, 1987, s. 93.

⁴⁸⁰ Tellal, SSCB’yle ilişkiler, Baskın Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 775.

ilişkilerinde yeni bir süreci başlatmış, taraflar arasında ilk kez şüpheye dayalı bir güven bunalımı yaşanmış, bu bunalıma bağlı olarak Türkiye'nin batı bloku dışındaki ülkelerle olan ilişkilerini de gözden geçirmesine neden olmuştur.⁴⁸¹ Johnson Mektubunun yarattığı ABD'ne karşı olumsuz hava ve Türkiye'nin yalnız kalması, Moskova'yı yanına çekecek tutumlar aramasına yol açmış, Türk Sovyet ilişkilerini yeni bir oluşum sürecine sokmuştur.⁴⁸² Türkiye'ye kuzey komşusu stratejik önemi olan çıkarları kesişen bir ülkeyle sürekli bunalım yaşamamanın radikal olmadığı gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, 1960'lı yıllardan başlayarak öncelikle Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu bloğu ülkeleriyle ilişkilerini gözden geçirerek yeniden geliştirmeye başlamış, sosyalist ülkeler ile önemli ekonomik ilişkiler kurmuştur.⁴⁸³

1965 ve bunu takip eden 1966 yılında yapılan karşılıklı üst düzey ziyaretlerle iki komşu ülke arasındaki ilişkiler hızla geliştirilmiştir. Bu doğrultuda Sovyet yönetiminin daveti üzerine önce Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, sonraki süreçte de Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Sovyetler Birliği'ne çeşitli ziyaretler gerçekleştirmişlerdir.⁴⁸⁴ Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko'da buna karşılık Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko Ankara'dan ayrılırken verdiği demeçte görüşmelerin çok yararlı geçtiğini ve gelecek konusunda iyimser olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁵

İki ülke arasında seyreden siyasi ilişkiler ticari alanda olumlu girişimlerle devam ettirilmiştir. Türkiye'yi ABD'den uzaklaştırarak, kendi safına çekmeye çalışan SSCB, Türkiye'nin ekonomik gereksinimlerini karşılayan önemli anlaşmaların imzalanmasında hayli istekli davranmıştır. Türkiye ile SSCB arasındaki ticari ilişkiler ikili anlaşmalar çerçevesinde "kliring" yöntemiyle yürütülmüştü.⁴⁸⁶ Batı ülkelerinden sağlanamayan imkânlarla Seydişehir Alüminyum İşletmesi ve İskenderun Demir Çelik Fabrikası gibi önemli tesisler Sovyet ekonomik ve teknik yardımlarıyla inşa edilmiştir.⁴⁸⁷ Türkiye'nin SSCB ile ekonomik yaklaşması 1970'lerde de hız

⁴⁸¹ Semih Vaner, **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, s. 186.

⁴⁸² Sander, **Türk- Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 241.

⁴⁸³ Mim Kemal Öke, **Unutulan Savaşın Kronolojisi: Kore 1950-53**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 187.

⁴⁸⁴ Tellal, SSCB'yle ilişkiler, Baskın Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 775.

⁴⁸⁵ "Gromiko: Gelecek Konusunda İyimserim", **Milliyet**, 23 Mayıs 1965.

⁴⁸⁶ Tellal, SSCB'yle ilişkiler, Baskın Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 781.

⁴⁸⁷ "Türkiye'nin En Büyük Demir-Çelik Fabrikası Dün Açıldı", **Tercüman**, 29 Aralık 1975.

kesmeden artarak sürmüştür. Özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başlaması SSCB ile yakınlaşma sürecine hız kazandırmıştır. SSCB'nin Türkiye'ye verdiği ekonomik destek zaman içinde hızla artmış, 1972'de imzalanan İyi Komşuluk İlkeleri Bildirisi⁴⁸⁸ ve 1978'de imzalanan İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği Bildirisi ile Türkiye-SSCB ilişkilerinin ulaştığı seviye net bir şekilde ortaya konmuştur. Ortak Bildiri'de ayrıca görüşmeler sonunda imzalanan anlaşmalara, Siyasi Belge, Karadeniz Kıta Sahaneliği Anlaşması, Kültür Protokolü ile ticari ve ekonomik alanlarda işbirliğini öngören anlaşmaya geniş yer verilmiştir. Bütün bu girişimlerin Türk-Sovyet ilişkilerini geliştireceği belirtilmiştir.⁴⁸⁹

Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerin beklenmedik bir şekilde yoğunlaştırılması, Türkiye'de sol bir siyasi partinin değil 27 Mayıs Askeri Darbesiyle kapatılan Demokrat Parti'nin yerine kurulan Adalet Partisinin iktidar döneminde başlamıştır. Komünizme karşı sağ anlayışa sahip bulunan Adalet Partisi'nin SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesindeki politik kararlılığı hiç değiştirilmeden devam etmiştir.⁴⁹⁰ Anlaşıldığı kadarıyla ülkede yaşanan gelişmelere rağmen Türkiye'nin dış politikasında kısa vadede bir değişiklik yaşanmamış, ancak orta vadede meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle iki devlet arasındaki ilişkilerin normalleşmesine ortam hazırladı.⁴⁹¹

1960-1980 yılları arasında Türk dış politikasında çok yönlü bir dış politika stratejisi izlenmesi sonucunda Türkiye, başta SSCB olmak üzere diğer Doğu bloğu ülkeleriyle ve Doğu bloğu dışındaki sosyalist ülkelerle de ekonomik ve siyasi ilişkilerini hızla geliştirmiştir.⁴⁹² Özellikle, Kıbrıs sorunu sebebiyle BM'de yapılan oylamalarda üçüncü dünya ülkelerinin desteğini kazanmak için yoğun bir uğraş gösterilmiştir. Çok yönlü ve tutarlı dış politikaya geçme uğraşları, ister istemez Türk-Amerikan ilişkilerinin yoğunluğunun kısmen azalmasına, daha da önemlisi iki ülke arasında daha önceki dönemlerde görülmeyen biçimde gerilimler yaşanmasına da yol

⁴⁸⁸ Tellal, *SSCB'yle İlişkiler*, s. 778.

⁴⁸⁹ "Ortak Bildiri: Kıbrıs Sorunu, Toplumlar Arasında Süratle Çözümlemelidir", *Milliyet*, 26 Haziran 1978.

⁴⁹⁰ Tellal, *a.g.e.*, s. 744.

⁴⁹¹ Gös. yer.

⁴⁹² Ebru Gençalp, "Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 29, İzmir, 2014, s. 321.

açmıştır.⁴⁹³ Ankara-Washington hattında ortaya çıkan dalgalanmalar, 1960'larda Türkiye'nin geçirdiği sosyo-ekonomik dönüşümün ve 1961 Anayasası'nın ortaya çıkardığı siyasal atmosferin etkisinden söz edilebilir. Bunun sonucunda özellikle radikal sol fikirlerle tanışan üniversite gençliği Türkiye'nin Batı bağlantısını açık bir biçimde eleştirmeye başlamıştır.⁴⁹⁴

C. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

Yumuşama döneminin başından itibaren Türkiye'nin güvenlik çıkarlarıyla ABD'nin bölgesel çıkarları büyük oranda örtüştüğünden iki devlet arasındaki siyasi ve politik ilişkilerin yoğunlaştığı görülür. Bu doğrultuda 1959 yılı bir yönüyle Türk-Amerikan ilişkilerinin en iyi yılı oldu.⁴⁹⁵ Özellikle Başkan Eisenhower'ın ve diğer Amerikan üst düzey yetkililerinin Ankara'yı ziyaret etmesi bu doğrultuda büyük önem arz etti. Yine aynı yıl ABD'nin oyuyla Türkiye ilk kez BM Güvenlik Konseyi'ne seçildi.⁴⁹⁶

1961 yılında yapılan seçimlerde parlamentoya ilk defa bir sosyalist partinin (Türkiye İşçi Partisi/TİP) girmesi sonucunda TBMM'de Türk-Amerikan ilişkileri ve NATO üyeliği sorgulanmaya başlanmıştır. Aynı yıllarda, Türkiye'deki Amerikan askerî varlığı ve bu varlığın hukuksal dayanağı olan ikili anlaşmalar kamuoyunda yoğun bir biçimde tartışılmıştır.⁴⁹⁷ Büyük bir hızla örgütlenen Amerikan karşıtları, Türkiye'deki Amerikan varlığını hedef alan şiddet hareketlerine de başvurmuştur. 1964 yılı boyunca kesintisiz süren Kıbrıs gerginliği ve Johnson Mektubu Türk-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. 1964 Johnson Mektubunun ABD'ye karşı oluşturduğu olumsuz atmosfer ve Türkiye'nin yalnızlığı, Moskova'yı yanına çekecek tutumlar aramasına neden olmuştur.⁴⁹⁸

Türkiye'nin Johnson Mektubundan sonra ABD ile ilişkilerinde ortaya çıkan açıklık kolayca kapanmamış, aksine Türkiye bu devlete karşı daha temkinli bir dış politika sürdürmeye devam etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye 1964 yılında ABD'nin

⁴⁹³ Erhan, *ABD ve NATO'la İlişkiler*, s. 689-690.

⁴⁹⁴ Tellal, *a.g.e.*, s. 772.

⁴⁹⁵ Zeki Kunalp, *Sadece Diplomat (Anılar, Hatıralar)*, İsis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 76.

⁴⁹⁶ Gös. yer.

⁴⁹⁷ Sander, *Türk- Amerikan İlişkileri*, s. 241.

⁴⁹⁸ Gös. yer.

önerdiği “Çok Taraflı Kuvvet”e katılım önerisini reddetmiştir.⁴⁹⁹ NATO’nun Türk ordusunda yapmayı düşündüğü asker sayısını artırmayı kabul etmemiştir. Ayrıca nükleer enerji donanımlı bir Amerikan ticaret gemisinin Türkiye’yi ziyaretine izin vermediği gibi bu ülkeyle yapılmış bütün ikili antlaşmaların yeniden gözden geçirilmesini talep etmiştir. Özellikle 1965 yılından itibaren sergilenen katı tutumlar, gösterilen sert tepkiler hükümeti ABD ile imzalanmış ikili antlaşmaları tartışmaya açmıştır.⁵⁰⁰ Buna bağlı olarak ABD Türkiye’deki askerî, kültürel ve siyasi görünümünü azaltma yoluna gitmiştir. Kamuoyunun baskısıyla çoğunluğunu TBMM onayı alınmadan gizli biçimde yapılmış Türk-Amerikan ikili anlaşmalarının tek bir anlaşma biçiminde yeniden revize edilmesi çalışmaları başlamıştır.⁵⁰¹

21 Ocak 1967 tarihinde Türkiye tarafından yapılan açıklamada; dönem itibarıyla Türkiye ile ABD arasında 54 ikili antlaşmanın imzalandığı, 3’ünün 1950’den önce, 31’inin 1950 ile 1960 arası dönemde, 20’sinin de 1960-1965 yılları arasında karşılıklı menfaatler doğrultusunda parafe edildiği belirtilmiştir.⁵⁰² Bu kadar önemli işbirliği antlaşmalarına rağmen Türkiye, ABD’ye verdiği bir muhtıra ile bu antlaşmaların yeniden gözden geçirileceğini ifade etmiştir. Buna bağlı olarak 3 Temmuz 1969’da ABD ile “Ortak Savunma ile İlgili İşbirliği Antlaşması” (OSIA) imzalanarak, daha önce yapılan antlaşmalardan kaynaklanan sakıncaların ortadan kaldırıldığı açıklanmıştır.⁵⁰³ O döneme kadar yapılmış ikili anlaşmaları tek çatı altında birleştiren ve dönemselsel olarak iki devlet arasında gerginliklere neden olan anlaşmazlıkları da ortadan kaldırmayı amaçlayan bu anlaşma uzun ömürlü olmayacaktır.⁵⁰⁴

1960’lı yılların sonuna doğru, Türk-Amerikan ilişkilerinin gündemini "Haşhaş/Afyon Sorunu" meşgul etmeye başlamıştır. Bu dönemde ABD’de artan uyuşturucu kullanımı nedeniyle ABD Başkanı Richard Nixon uyuşturucuyla mücadeleyi en öncelikli hedeflerinden biri hâline getirmişti.⁵⁰⁵ ABD yönetimi Türkiye’nin ülkeye giren uyuşturucunun en önemli kaynaklarından biri olduğunu

⁴⁹⁹ Gönlübol, a.g.e., s. 501.

⁵⁰⁰ Gönlübol, a.g.e., s. 502.

⁵⁰¹ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 674.

⁵⁰² *Milliyet*, 8 Şubat 1970.

⁵⁰³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 983.

⁵⁰⁴ Erhan, *ABD ve NATO’la İlişkiler*, s. 699.

⁵⁰⁵ Uslu, a.g.e., s. 227.

düşünmekteydi. Bu doğrultuda Türkiye'deki haşhaş ekiminin tamamen durdurulması ayrıca ülkedeki haşhaş üretiminin tamamen yasaklanması istenmekteydi.⁵⁰⁶

Türkiye’de haşhaş üretiminden geçimini temin eden yüzbinlerce insan olduğundan, Başbakan Süleyman Demirel bu talebi görmezden geldi. ABD'den gelen baskının artması sonucunda Demirel Hükümeti 1970'te üretimi dört il ile sınırlandırmayı kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Bu dört il; Afyon, Burdur, Isparta ve Kütahya’dır.⁵⁰⁷ ABD yönetimi ise üretimin ülkede tamamen yasaklanmasını direktmekteydi. 12 Mart 1971'deki askerî müdahale sonrasında kurulan ara hükümetin başbakanı olan Nihat Erim, iktidarının ilk yıllarında ABD baskılarına daha fazla direnemeyerek, Türkiye’de haşhaş ekimini 1972’den itibaren tamamen yasakladı.⁵⁰⁸ Bu kararın alınmasında Erim Hükümeti'nin dışarıdaki ve içteki meşruiyetini ABD'nin desteğiyle sağlama arzusunun da büyük etkisi bulunmaktaydı. Yasaklama kararı, Türk kamuoyunda büyük tepkilere neden olmakla birlikte Amerikan karşıtı bir kamuoyunu daha da artırdı. Ara dönemi sona erdiren 1973 genel seçimlerinden sonra kurulan CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin⁵⁰⁹ önemli icraatlarından biri seçim vaatlerinde yer alan yasağı 1 Temmuz 1974'te kaldırmak oldu. Yasağın kaldırılması ABD Kongresi'nde büyük bir tepkiye neden oldu. Bu tepkinin etkisiyle Türkiye'ye yönelik bir ambargo kararı alındı. Bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmesi ABD’yi yeni bir ambargo kararı almaya sevk etti.⁵¹⁰ ABD Kongresi üst üste ambargo kararları alırken, iç politika konularında anlaşmazlığa düşen CHP-MSP koalisyon hükümeti 19 Eylül 1974’te istifa etti. İç politikadaki bu karışıklık Türkiye’nin ambargo kararı alınması sürecine gerektiği kadar müdahale edememesi neticesini ortaya çıkardı.⁵¹¹

Türkiye’nin 1974 yılında Kıbrıs’a yaptığı askeri müdahale Batının büyük tepkisini çekmekle birlikte Türkiye-ABD ilişkilerini de derinden etkilemiştir. ABD, Kıbrıs müdahalesi nedeniyle Türkiye’ye 1975-1978 arası dönemde ekonomik ve

⁵⁰⁶ Çetin Yetkin, *Türkiye’de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 139.

⁵⁰⁷ *Milliyet*, 22 Temmuz 1970.

⁵⁰⁸ Elif Akyasan, *Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri (1970-1980)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 49.

⁵⁰⁹ *Milliyet*, 8 Şubat 1974.

⁵¹⁰ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 968.

⁵¹¹ Erhan, *ABD ve NATO’la İlişkiler*, s. 707.

askeri ambargo kararı almıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki Savunma İşbirliği Anlaşması askıya alınmıştır.⁵¹²

ABD'nin Ocak 1975'te uygulamaya koyduğu ambargo kararı Türk-Amerikan ilişkilerinde en bunalımlı yılların başlamasına neden olmuştur. Türkiye'nin askeri ve ekonomik bakımdan zor durumda kalmasıyla Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı daha güçlenmiştir. 1975'deki ambargo kararıyla Amerikan Kongresi'nin ana hedefi, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda geri adım atmasını sağlamaktı.⁵¹³ Ancak ambargo bu hedefe ulaşılmasında yetersiz kaldı. Türkiye ambargo kararına, OSİA'yı feshederek ABD'ye yönelik karşı hamlelerde bulundu. Bu karar, aralarında İncirlik'in de bulunduğu 21 Amerikan üssü ve tesisini olumsuz etkiledi. Amerikalı personelin gümrük vergisi ödemedi yurt dışından mal getirme ayrıcalığı kaldırıldı. Askeri uçakların üsler arasında serbestçe hareket etmesi yasaklandı.⁵¹⁴

ABD ambargosu, Türk ordusunun operasyonel hareketliliğine de çok büyük etkide bulunmuş, Yunanistan'la Ege sorunları nedeniyle ortaya çıkan krizlerde Türkiye'nin durumunu zorlaştırmıştır.⁵¹⁵ Bununla birlikte ABD'nin, Orta Doğu'da çok kritik bir süreçte çok önemli bir müttefikini kaybedip SSCB karşısında zor duruma düşeceği endişesinden sonra 1978'de ambargoyu kaldırması, sakıncalı olmadığı gibi Amerikan çıkarları açısından da artık bir gerekliliktir.⁵¹⁶

1978'de ambargonun kaldırılmasına rağmen Kongre'de özellikle Rum ve Ermeni lobilerinin faaliyetleri sonunda, ABD'nin Türkiye'ye ve Yunanistan'a yapacağı yardımlarda 7/10 oranını uygulama kararı alındı. Bu kararla Türkiye'ye yapılacak her 10 birim yardım için Yunanistan'a da 7 birim yardım yapılmasının düşünülmesi, Ankara'da memnuniyetsizlikle karşılanmıştır.⁵¹⁷ Bu arada, 1976'da imzalanan SEİA'nın yürürlüğe girmemesi nedeniyle, iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin temelini oluşturacak bir düzenlemenin, yeni bir SEİA'nın imzalanması çalışmaları

⁵¹² Uslu, a.g.e., s. 178.

⁵¹³ Erhan, **ABD ve NATO'la İlişkiler**, s. 707.

⁵¹⁴ Gös. yer.

⁵¹⁵ Ayhan Bağlan, **1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, Ufuk Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s. 90.

⁵¹⁶ Nasuh Uslu, **1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi**, Avrasya Dosyası, C. 6, Sayı 2, Ankara, 2000, s. 217.

⁵¹⁷ Erhan, **ABD ve NATO'la İlişkiler**, s. 709.

hızlandırıldı.⁵¹⁸ Görüşmelerde ortaya çıkan sorunların aşılmasından sonra SEİA, 29 Mart 1980'de imzalandı. SEİA Türkiye ile ABD arasında yapılmış en kapsamlı antlaşma özelliği taşımaktadır.⁵¹⁹

26 Temmuz 1978 yılına kadar süren Amerikan ambargosu Türkiye'de milli silah sanayinin kurulması yönündeki çalışmalarını da artırmıştır.⁵²⁰ 1979 yılının uluslararası alandaki gelişmeleri ABD'yi Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölge konusunda son derece duyarlı hale getirmiştir. Ortadoğu'da ortaya çıkabilecek gelişmelere karşı müdahale kapasitesi sınırlı bulunan ABD, Bağdat Paktı ve CENTO gibi oluşumlara da kayıtsız kalmamış bu ittifaklar 1979 İran Devrimi'ne kadar ayakta kalabilmiştir.⁵²¹ Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran'da Humeyni yönetiminin 1979 yılında gerçekleştirdiği İran İslam Devrimi ile iktidara gelmesi sonrasında ABD, bölgedeki önemli müttefiklerinden birini kaybetmiş, NATO'nun sorumluluk alanını genişleterek Orta Doğu'yu da içine alan bir ittifak haline getirmeye uğraşmıştır. Bu konjonktürde ABD, Türkiye'ye ayrı bir önem atfederek, en kısa sürede Türkiye'deki varlığını yeniden rayına oturtmak istemiştir.⁵²²

Eylül 1980'de İran-Irak savaşının yaşanması Türkiye'nin ABD için stratejik önemini daha da arttırmıştır. Türkiye'nin ABD'nin bölgedeki faaliyetleri açısından sahip olduğu stratejik önemini daha da derinleştirdiğinin bilincinde olan ABD, Türkiye'de darbeye kurulan askeri rejimi anlayışla karşıladığını ifade ettiği gibi, ilişkilerini de artırmıştır.⁵²³ ABD, diğer darbelerde olduğu gibi 12 Eylül 1980 askerî darbesini gerçekleştirenlere karşı da herhangi bir olumsuz tutum takınmamış ve Türkiye aleyhinde herhangi bir girişimde bulunmamıştır.⁵²⁴ Bu çerçevede Türkiye'nin siyasal ve ekonomik açıdan içinde bulunduğu istikrarsızlıktan kurtarılması Batı için yeniden büyük önem kazanacaktı. Bu süreçte Türkiye ile ABD arasında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalanmış, ardından ABD önerisiyle Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına yeniden geri dönmesi konusunda Türkiye vetosunu geri

⁵¹⁸ Erhan, *ABD ve NATO'la İlişkiler*, s. 710.

⁵¹⁹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 301-320.

⁵²⁰ Erhan, *ABD ve NATO'la İlişkiler*, s. 711.

⁵²¹ Murat Çınar, *Uluslararası İlişkilerde Müttefiklik Kavramı ve Bu Çerçeve de Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkisinin Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi, SBE., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014, s. 81.

⁵²² Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 150.

⁵²³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 984.

⁵²⁴ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s. 260.

çekmiştir. Ancak, Türkiye Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına yeniden dönmesini onaylamasına rağmen, 1981'de iktidara gelen PASOK hükümeti komuta kontrol konusunu görüşmeyi reddetmiştir.⁵²⁵

1983 yılında Türkiye'de yeniden demokratik düzene geçilmesiyle iktidara gelen Özal hükümetleri ABD ile ilişkileri geliştirmeye devam etmiştir. Bu dönemde dış politikada “ekonomik pragmatizmi” önceliğe alan Başbakan Özal'ın Amerika eksenli bir politika izlemesi önceki dönemlere göre sürpriz bir gelişme olmuştur.⁵²⁶ Ancak Türkiye'nin bu tutumuna karşılık Amerika tarafından eski alışkanlıkların bir sonucu olarak sömürme eğilimlerinden de geri kalınmamıştır. Bu nedenle 1983-1990 dönemi Türk-ABD ilişkileri görünüşte bir yakınlaşma sağlanmışsa da esas itibariyle iki taraf arasında bir takım anlaşmazlık konuları çerçevesinde cereyan etmiştir. Dolayısıyla genelde Batı dünyasının, özelde ABD'nin direttiği rolleri kısa vadede kabullenmek zorunda kalmıştır.⁵²⁷

⁵²⁵ Fırat, Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (ed.), a.g.e., s. 763.

⁵²⁶ Mürsel Bayram, “Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü”, Ahi Evran Üniversitesi, SBE. Dergisi, C.2, S.1, Kırşehir, 2015, s. 31-43.

⁵²⁷ Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 175.

2. TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI VE ERMENİ SORUNU

A. TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

Ortadoğu her şeyden önce yalnızca bir bölgenin değil, aynı zamanda o bölgede süre giden düzenin de ismidir. Bu isim ona dışarıdan bakan birileri tarafından konulmuş ve bu coğrafya, bölgedeki müesses nizamın ana referans noktası olan Avrupa'ya belirli bir mesafede konumlandırılmıştır.⁵²⁸ Ortadoğu bölgesi ve Ortadoğu düzeni Batılı olmadığı gibi, tam Doğulu olarak da kabul edilmemektedir. Aralarda bir yerde, sanki Batı'nın kıyısına doğru üretilmiş bir "münhasır bölge" statüsündedir. Kendi hukuku ve özgün işleyiş mekanizmalarına sahiptir. Bu düzenin genel hatları 20. yüzyılda çizilmiş ve içi o dönemin koşullarında doldurulmuştur.⁵²⁹

Türkiye I. Dünya Savaşı'ndan sonra kendi iç meselelerine rağmen Ortadoğu'ya yönelik ilgisiz kalmamıştır. Bu politika II. Dünya Savaşı ve sonrasında da kısmen devam etmiş, ancak bölgede yaşanan gerilimler Türkiye'yi bölge üzerinde yeniden düşünmeye sevk etmiştir.⁵³⁰ Batı emperyalizminin yeni bir paylaşım anlaşmazlığı sonrasında ortaya çıkan ikinci büyük savaşın önemli bir bölümü de, daha öncekinde olduğu gibi, yine Ortadoğu'da geçmiş ve bu savaş bölgenin tarihinde çok önemli değişimlere sebep olmuştur.⁵³¹

Türkiye'nin, Ortadoğu'yla mevcut köklü tarihi, kültürel ve sosyal ilişkileri ile coğrafi yakınlığı, Ortadoğu coğrafyasına karşı 'yumuşak güç' avantajını elinde bulundurması, bölgedeki olumlu veya olumsuz her gelişmeden doğrudan etkilenmesi sonucunu yaratmakta, bu durum da Ortadoğu'yla yakından ilgilenmemizi zorunlu kılmaktadır.⁵³² Soğuk Savaş sonrasında değişen dengelerin seyrine bağlı olarak, bölge ülkeleri Orta Doğu'da stratejik hedeflerini ve bu hedeflere ulaşmak için kullanacakları argümanları yeniden tanımlamak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu stratejik zenginlik, Ortadoğu'yu büyük devletler arasında bir rekabet alanı haline getirmiş

⁵²⁸ Deniz Ülke Arıboğan, **Büyük Resmi Görmek**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 81.

⁵²⁹ Gös. yer.

⁵³⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarih**, s. 1006.

⁵³¹ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 250-330.

⁵³² Çınar, **a.g.t.**, s. 228.

bulunmaktadır.⁵³³ Soğuk Savaş'ın getirmiş olduğu zamansal istikrar ortamı, bölge ülkelerini strateji belirleme konusunda fazlaca zorlamayarak yer aldıkları bloğun yönelimleri doğrultusunda politikalar izlemeye yönlendirmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde bölgesel aktörler giderek artan aktif hareketlerine uygun stratejiler belirleme durumunda kalmışlardır.⁵³⁴ ABD ve SSCB arasında siyasi ve askeri çekişmelerin Ortadoğu'ya yansımaları sonucu bu ülkelerin çıkarlarını korumak istemeleri adına Türkiye'yi bölgeye sürmeleri, İsrail'in kurulması ve Arap devletleri ile olan yoğun savaşlar Türkiye'nin bölgede aktif rol oynamasını sağlamıştır.⁵³⁵

Türkiye, Orta Doğu'yu bir çıkar coğrafyası olarak görmekten çok birçok riski bünyesinde barındıran bir alan olarak değerlendirmiştir. Batı'nın Orta Doğu'daki sözcüsü rolünü üstlenmekten kaynaklanan aktif ama sonuçları açısından başarısız bir politikadan, Arap devletleriyle eşitlik ve karşılıklı saygı çerçevesinde ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik bir politika izlemeye yöneldi.⁵³⁶

Türkiye 1950'li yıllarda izlediği politikanın Araplar nezdinde yarattığı olumsuz atmosferi sona erdirmek üzere bir on yıl çaba sarf etmek mecburiyetinde kaldı. Bölgeye dönük olumlu ya da olumsuz bakış açılarının gelişmesinde, ilginin artıp azalmasında bazen Türkiye'nin kendi iç politika süreci bazen de Orta Doğu bölgesinde ve uluslararası konjonktürde oluşan talep, baskı, gelişme ve değişimler önemli rol oynamıştır.⁵³⁷ Özellikle 1955'te Batının teşviki ile oluşturulan Bağdat Paketi projesi içinde Türkiye'nin İngiltere ile birlikte yer alması, Türkiye ile bölge devletleri arasındaki politik farkları derinleştirmiştir. Bu nedenle Bağdat Paketi her ne kadar Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisini artırma düşüncesiyle yapılmış bir girişimse de Ortadoğu'dan biraz daha uzaklaşmasına neden olmuştur.⁵³⁸

⁵³³ Ali Kocamanoğlu, *Türkiye Açısından Doğu Akdeniz'in Stratejik Önemi*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2005, s. 159.

⁵³⁴ Gös. yer.

⁵³⁵ Ramazan Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 178.

⁵³⁶ Ömer Kürkçüoğlu, Melek Fırat, "Arap Devletleri'yle İlişkiler", Baskın Oran (ed.); *Türk Dış Politikası*, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 784.

⁵³⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 1005.

⁵³⁸ Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa yayınları, İstanbul, 2004, s. 306.

Türkiye'nin Orta Doğu ile olan ilişkilerinde NATO üyeliği, Kıbrıs sorunu, petrol krizleri ve İsrail konuları gündemin ana unsurları olmuştur. Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri üç dönem halinde değerlendirilmelidir.

1. 1950-1960 arası dönem
2. 1964-1973 arası dönem
3. 1973 ve sonrası dönem⁵³⁹

1. 1950-1960 Arası Dönem

Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkilerinde 1950-1960 yılları arasında olumlu bir süreç yaşanmamıştır. Bu dönemde Türkiye Ortadoğu ülkeleri ile sınırlı bir çatışma içinde olmuştur.⁵⁴⁰ Türkiye bu dönemde, Sovyet tehdidine karşı NATO'ya girmiş ve Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'da birçok Arap ülkesini etkisi altına alması Türkiye'yi ciddi biçimde endişelendirmiştir. Türkiye'nin NATO'ya katılması söz konusu olduğunda ortaya çıkan en önemli güçlük yine Orta Doğu'nun güvenlik sorunu olmuştur.⁵⁴¹

Arap ülkelerinin Sovyet Rusya'ya yakın bir siyaset izlemelerine karşılık Türkiye, NATO üyesi olması nedeniyle Orta Doğu'da Batı'ya yönelik bir dış politika takip etmişti. 1960'lara gelindiğinde Türkiye'nin "soğuk savaş savaşçısı" rolünün pek olumlu sonuçlar doğurmadığını ortaya koydu. Nitekim bu rol Türkiye'yi bölgede yabancı bir aktör konumuna düşürmüştü, dahası ülkeye "Batının Ajanı" görünümü vermişti.⁵⁴² 1963 yılından itibaren Türkiye ile ABD arasında yaşanan değişken siyaset, Kıbrıs meselesinde aradığı dış desteği bulmaya çalışan Türkiye'nin Orta Doğu politikasını da yakından etkiledi. Türkiye dış politikada temkinli davranarak Arap komşularının iç işlerine karışmama yönünde bir politika takip etti. Böylece Kıbrıs sorunu Türkiye'nin dikkatini başka yönlere çevirmiş oldu.⁵⁴³

⁵³⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 1006.

⁵⁴⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 1005.

⁵⁴¹ Gönlübol, a.g.e., s. 251.

⁵⁴² Ramazan Gözen, Amerikan Kışkırtıcılığı Dış Politikada Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 11.

⁵⁴³ Kürkçüoğlu, Fırat, a.g.e., s. 788.

2. 1964-1973 Arası Dönem

Türkiye'nin 1960'lı yıllarda dış politika çıkarları dönem dönem Batı'nın politikaları ile farklılaşmaya başlamıştır. Özellikle Kıbrıs Sorununda Batılı müttefikleri Türkiye'nin tezlerine destek vermemiştir.⁵⁴⁴ 1964 Kıbrıs buhranından 1973 petrol krizine kadar olan dönemde ise Türkiye Orta Doğu'ya ve Arap ülkelerine yakınlaşma politikasına yöneldi. 1963'te Kıbrıs krizinin ortaya çıkmasından itibaren 1973 Petrol Krizi'ne kadar olan dönemde Arap ülkeleriyle yakınlaşma sürecine girerken, 1973 Petrol Krizi'nden sonra ise Ortadoğu ile Batı ülkeleri arasında bir denge gözetmeye çalışmıştır.⁵⁴⁵

Türkiye Batı'ya yönelik olan yakınlaşmasının yanında gelişen şartlara bağlı olarak dış politikada Orta Doğu Ülkeleri'yle de bir iyi diyaloglar geliştirmeye önem vermiş, 1967 Savaşı'nda ve sonrasında bu tutumunu somut gelişmelerle ortaya koymuştur.⁵⁴⁶ Türkiye, 1967 Savaşı sırasında önceki gelişmelere oranla daha kararlı bir tutum sergileyerek kriz sırasında Arap ülkelerinin yanında yer alarak sınırlarında yer alan Amerikan askeri üslerinin Araplara yönelik bir müdahalede kullanılmasına müsaade etmeyeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte İsrail'e karşı savaşan Mısır, Ürdün ve Suriye'ye yiyecek ve giyecek yardımında bulunmuştur.⁵⁴⁷ Türkiye, BM seviyesindeki görüşmelerde Arap tezlerine ve aynı zamanda işgal altında bulunan toprakların boşaltılması yönündeki çabaları desteklemiştir. Böylece Türkiye dinsel ve kültürel bağları olan bu ülkelerle sıcak ilişkiler geliştirdi. Öte yandan Türkiye'nin bu tutumu ABD aleyhtarı olan sol partiler ve kamuoyu tarafından da büyük destek gördü.⁵⁴⁸

BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı Türkiye'nin İsrail-Filistin politikasının temelini oluşturdu. Bu çerçevede Türkiye İsrail'in varlığını meşru kabul etmekle birlikte, 1967 Savaşı öncesi sınırlarına geri dönmesini istemiştir. Aynı zamanda Filistinlilerin meşru haklarını ve bağımsız bir devlet kurma taleplerini kabul

⁵⁴⁴ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 225-26.

⁵⁴⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, s. 783-845.

⁵⁴⁶ Baskın Oran, "(1923-1939) Dönemin Bilançosu", (Ed.) Baskın Oral, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 790.

⁵⁴⁷ Gös. yer.

⁵⁴⁸ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, "İsrail'le İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası*, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 797.

etmiştir.⁵⁴⁹ Türkiye'nin bölgeye yönelik izlediği bu siyaset Arap ülkeleri tarafından takdir edilmiştir. Türkiye, 1969 Ağustos'unda Mescid-i Aksa'nın İsrail tarafından kundaklanması eylemine büyük tepki göstermiş, bu doğrultuda Kahire Zirvesi'ne ve İslam Konferansı Örgütü'nün oluşturulması için Fas'ın başkenti Rabat'ta toplanan zirveye Dışişleri Bakanı düzeyinde katılım göstermiştir.⁵⁵⁰ Ancak Türkiye'nin Batılı ve laik kimliği konusunda kamuoyundaki tartışmalar nedeniyle Türkiye İslam Konferanslarına uzun bir dönem üst düzeyde katılmamıştır. Aynı zamanda Türkiye konunun ele alması amacıyla 25 ülkenin katılımıyla 28 Ağustos 1969'da BM Güvenlik Konseyi'nin acilen toplanmasını sağladı. Konsey'in 15 Eylül 1969 tarihli, 271 sayılı, İsrail'in Kudüs'ün statüsünü değiştirici nitelikteki eylemlerini derhal geri çekmesi yönündeki kararında büyük rol üstlendi.⁵⁵¹

3. 1973 Sonrası Dönem

1973 Petrol Krizi sonrasında Türkiye Ortadoğu ülkelerine biraz daha yaklaşmıştır. Zira döviz sıkıntısı içerisinde yer alan Türkiye artan petrol fiyatlarını karşılayamaz duruma gelmiştir. Bunda petrol fiyatlarının hızla yükselmesi, Türkiye'nin kredili petrol alımı sorunuyla karşı karşıya kalması etkili oldu. Türkiye petrol ihtiyacını karşılamak için petrol üreticisi Arap ülkelerinden kredili petrol almaya çalışmıştır.⁵⁵²

Türkiye daha önceki dönemlerde olduğu gibi 1973 Savaşı esnasında da Arapları destekleyici yönde bir siyaset takip etmiştir. Türkiye, savaş devam ederken İsrail'in Arap topraklarını işgal etmesini kabullenmeyeceğini ve bölgede nihai bir barış ortamının ancak Arap halkının da dahil olduğu bir anlaşma ile sağlanabileceğini açıklamıştır.⁵⁵³ Türkiye ayrıca savaşa katılan Arap ülkelere askeri malzeme taşıyan SSCB uçaklarının Türk hava sahasını kullanmalarına izin verirken, İsrail'e yardım etmek isteyen ABD'nin İncirlik üssünü kullanılmasına izin vermemiştir.⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ Erhan, Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 798.

⁵⁵⁰ Oran, (1923-1939) Dönemin Bilançosu, s. 792.

⁵⁵¹ Erhan, Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 798.

⁵⁵² Sander, Türk- Amerikan İlişkileri, s. 227-229.

⁵⁵³ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 1011.

⁵⁵⁴ Erhan, Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 799.

Türkiye, Filistin meselesine de büyük destek vermiş bu doğrultuda BM Genel Kurulu'nun 1975'teki oylamasında Siyonizmi ırkçılıkla eş değer gören kararı desteklerken, alınan kararlar ekseninde Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) Filistin'in tek meşru temsilcisi olarak tanıdığını ilan etmiştir.⁵⁵⁵ İKÖ'nün 1975'te Cidde'deki 6. dışişleri bakanları toplantısına bakanlık düzeyinde katılım gösterirken, 1976'da İKÖ'nün 7. dışişleri bakanları toplantısına da ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca 7. İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı, Türk dış politikası açısından bir dönüm noktası olmuş ve önemli sonuçlar doğurmuştur.⁵⁵⁶ Bu aktif siyasetine karşılık İKÖ 1977 yılında Trablus'ta yapılan zirve konferansında Kıbrıs sorununa desteğini en açık şekilde dile getirmiştir. Türkiye, 25 Ocak 1981'de Taif'te gerçekleştirilen İslam Ülkeleri Devlet Başkanları Zirvesi ile birlikte İKÖ'nün bundan sonraki konferanslarına cumhurbaşkanı düzeyinde katılım göstermeye başlamıştır.⁵⁵⁷

B. ERMENİ SORUNU VE ASALA TERÖRÜ

1. ERMENİ SORUNU

Anadolu'daki Ermeni Sorunu, XIX. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa'nın milliyetçi oyunları doğrultusunda organize edilmiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı toplumu içinde etkili olan ayrılıkçı hareketlerin tamamı dış tahriklerin sonucu şekillenmiştir. Bu tahrikçi aktörlerin başında da Türk toprakları üzerinde büyük emellere sahip olan Rusya gelmektedir.⁵⁵⁸ Rusların Berlin Antlaşması'na kadar Ermenilerle ilişkileri genel itibarıyla, Doğu cephesindeki savaşlarda Ermenilerden yararlanmaktan ibaretti. Rusya bu ilişkilerin yönünü değiştirmek, Ermenileri etkileyebilmek ve onları kendi menfaatleri için harekete geçirmek amacıyla eğitim, propaganda, göç, terör ve basın yolunu kullandı.⁵⁵⁹

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları sırasında uğradığı büyük kayıpları ve Osmanlı'nın savaştaki zafiyetini fark eden İngiltere, Fransa ve Rusya harekete geçip, I. Dünya Savaşı içinde Ermenileri maşa olarak kullanmaya devam ettiler.⁵⁶⁰ Savaş

⁵⁵⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, 4. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008, s. 402.

⁵⁵⁶ Gönlübol, *a.g.e.*, s. 595.

⁵⁵⁷ Gös. yer.

⁵⁵⁸ Hakkı Kemal Türköz, *Türkiye'de Sosyalist Ermenilerin Faaliyetleri ve Gerçekler 1890-1918*, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, 1983, s. 17.

⁵⁵⁹ Mehmet Saray, *Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 125.

⁵⁶⁰ Ömer Karayumak, *Ermeniler ve Ermeni Meseleleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 1999, s. 305.

sırasında kuzey ve doğu illerimizde Ruslarla, güney illerimizde ise Fransızlarla iş birliği yapan Ermeniler, Müslüman halka saldırılarını yoğunlaştırmışlardır. Bu açıdan I. Dünya Savaşı bölgedeki Türk halkı için büyük yıkımlara sebep olmuştur.⁵⁶¹

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'nda dolaylı, 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması'nda ise doğrudan bir devlet kurma arzusuna dönüştürülerek devlet kurma taleplerinde bulunulmuştur. Devam eden yıllarda başlatılan Milli Mücadelede Doğu Cephesinde Ermeniler Gümrü'de mağlup edilmiş, Ermeni direnişi kırılarak imzalanan 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Barış Antlaşması ile Ermenilerin hayali plan ve projelerine dayanan talepleri sona erdirilmiştir.⁵⁶² Ermeni sorununu tamamen ortadan kaldıran Lozan Antlaşması'nda İtilaf Devletleri yüz üstü bırakılan ve Türkiye'deki taleplerini gerçekleştirme şanslarını yitiren Ermeniler, yeniden Batı'ya yönelmişlerdir.⁵⁶³

Gümrü ve Lozan Antlaşmalarına rağmen Osmanlı Devleti'nin Ermenilere yönelik iddia edilen kötü muamelelerinin ve sözde Ermeni soykırım yalanının intikamının alınması ve de bu iddiaların propagandası yapılarak tüm dünyada kabulünün sağlanması amacıyla da vazgeçmemişlerdir.⁵⁶⁴ Bu amaçla merkezi İsviçre'de olup Paris'te ve İstanbul'da şubeleri bulunan bir Ermeni komitesi, Yunanlılarla işbirliği yapmak suretiyle, Türk ileri gelenlerine suikastlar tertip etmek üzere, teşkilatlanmıştır. Cumhuriyet devrinde Ermeni komiteciler, ilki 1925 Nisanında Manok Manokyan ve ikincisi 14 Eylül 1927'de Mercan Altunyan adlı terörist ve arkadaşları tarafından olmak üzere Atatürk'e suikast düzenleme cüretini dahi göstermişlerdir. Ermeni militanlar etkisiz hale getirilerek bu girişimler sonuçsuz bırakılmıştır.⁵⁶⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrası Erivan merkezli Ermenistan Devleti ve dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan Ermeniler yeniden büyük Ermenistan hayalini kurmaya başladılar. Jeopolitik ve jeostratejik konumunun önemi doğrultusunda Türkiye'nin güçlenmesinden çekinen yakın komşuları ve Avrupa devletleri, Ermeni iddialarını

⁵⁶¹ Barçın Kodaman, *Sevr ve Lozan'da Ermeni Sorunu*, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2002, s. 7.

⁵⁶² Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 388.

⁵⁶³ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1976, s. 746.

⁵⁶⁴ Mim Kemal Öke, *Ermeni Meselesi*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1986, s. 298.

⁵⁶⁵ Göş. yer.

çıkarları için II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden gündeme getirdiler.⁵⁶⁶ 1965'ten sonra Fransa ve ABD'de faaliyet gösteren Ermeni diasporası adı altında bir kısım Ermenilerin kurduğu örgütler kendi maddi menfaatleri için asılsız iddialarla dünya kamuoyunu yanıltmaya başladılar.⁵⁶⁷ Bu örgütler arasında zamanla Türkiye'ye en çok zarar veren grubun Ermeni davasına en çok hizmet eden grup olduğu inancı yerleşmiştir.⁵⁶⁸ Ermeniler özellikle bütün dünyada Türk ve Türkiye düşmanlığını tırmandıran faaliyetlere girişmişler, gösteri ve mitingler düzenlemişler, anıtlar dikmişlerdir. Böylelikle sözde Ermeni meselesini tüm dünyaya terör yoluyla tanıtmaya çalışmışlardır.⁵⁶⁹

1975 yılından sonra Ermeni terörünün yoğunluk kazanmasında Türkiye ile Yunanistan, Suriye, Rusya, Bulgaristan ve Kıbrıs Rum Kesimi arasındaki ilişkilerin bozulması da önemli bir etken olmuştur.⁵⁷⁰ Aynı zamanda Türkiye ile Batı dünyası arasındaki ilişkilerin bahsedilen dönemlerde zaafa uğraması, Türkiye'nin Batı yanlısı bir siyaset izlemesinden rahatsız olan Sovyet Rusya'nın tavrı, ABD ile haşhaş ekimi ve Kıbrıs nedeniyle patlak veren kriz, Türkiye'yi Ermeni terörünün hedef tahtası konumuna oturtmuştur.⁵⁷¹ Ermeni terörü tarihsel süreç içerisinde üç aşama göstermektedir:

- 1) Gücünü uluslararası alanda artırmak ve dünya kamuoyunda ilgiyi sağlamak,
- 2) Terörle Ermeni topluluklarını kendi yanlarına çekerek nihayetinde Ermeni birliğini gerçekleştirmek,
- 3) Siyasi gelişmelere bağlı olarak Türkiye ve Türklük aleyhinde kullanılabilecek düşmanlık argümanlarını oluşturmaktır.⁵⁷²

Türk milletinden intikam alma duygusuyla hareket eden Ermeniler bunun için 1973-1984 yılları arasında "Dört T" planlarını koymuşlardır. Uygulamaya koydukları "Dört T" olarak adlandırılan planları şu dört kavrama dayanmaktadır: "Tanıtım,

⁵⁶⁶ Mithat Kadri Vural, **Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Kamuoyunda Ermeni Sorunu**, Dokuz Eylül Üniversitesi, AİTE., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2011, s. 24.

⁵⁶⁷ Sedat Laçiner, **Türkler ve Ermeniler. Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması**, Ankara, USAK Yayınları, 2005, s. 318-319.

⁵⁶⁸ Gös. yer.

⁵⁶⁹ Zeynep Kardeş, **Ermeni Terör Örgütü: Asala**, Atılım Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, s. 46.

⁵⁷⁰ A. Alper Gazigiray, **Ermeni Tarihinin Kaynakları**, Gözen Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 645.

⁵⁷¹ Zafer Özkan, **Tarihsel Akışı İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi**, Er Ofset, İstanbul, 2001, s. 177-183.

⁵⁷² Özkan, **a.g.e.**, s. 177-183.

Tanınma, Tazminat ve Toprak".⁵⁷³ Yani sözde iddialarını terör yoluyla tanıtacaklar, sözde iddiaları dünya kamuoyunda kabul edilip Türkiye tarafından tanınacak, ardından Türkiye'den tazminat alınacak ve sonuçta büyük Ermenistan hayalini gerçekleştireceklerdir. Bunu gerçekleştirmek üzere de çeşitli isimlerde örgütler kurmuşlardır. Bunlardan en çok bilineni ve en şiddetli kanlı eylem gerçekleştiren örgüt ise ASALA olmuştur.⁵⁷⁴

2. ASALA

2.1. Kuruluşu ve Örgüt Yapısı

Ermenistan'ın kurtuluşu için Ermeni gizli ordusunun kısaltılmış ismi olan ASALA (Armenian Secret Army For the Liberation of Armenia) Ermenice ise Hayastani Azatagrutyun Hay Gaghtni Banak şeklinde telaffuz edilir. Uluslararası terör hareketinin bir enstrümanı olarak eylemlerini ve amaçlarını daha çok silahlı bir şekilde gerçekleştireceğini duyuran bir örgüttür.⁵⁷⁵ ASALA'nın kurucusu ve aynı zamanda liderliğini yapan kişi, çevresinde Agop Agopyan olarak bilinmesine rağmen, asıl ismi örgütün üst kademesinin dahi bilmediği, Vahram Vahramian, Mihran Mihrian, İran İrmian gibi kod isimleri ile bilinen; çok yakın çevresinde Mücahit şeklinde adlandırılan ve Lübnan Ermenisi olarak tahmin edilen bir teröristtir. Örgütün genel yapısı ve işleyişi, daha önceki Ermeni terör örgütleri modeliyle uyumaktadır. Lübnan Merkez Komitesi, örgütün üst kademesini oluşturmuştur.⁵⁷⁶

Örgüt, merkez komiteye bağlı komuta grupları şeklinde örgütlenmektedir. Komuta merkezleri ise askeri ve siyasi merkezler olmak üzere iki ana bölüme ayrılmakta, siyasi merkezlerde çalışanlar ülke ve bölge sorumluları olarak görevlendirilmektedirler.⁵⁷⁷ Bölgeler kendi içinde komuta bölümlerine ayrılmakta, her bölümün lideri bölge sorumlusuna, bölge sorumlusu da piramidin en üst noktasında bulunan ülke sorumlusuna, ülke sorumlusu ise doğrudan merkez komiteye bağlı

⁵⁷³ Meltem Uluada, **Geçmişten Günümüze Ermeni Meselesi ve Sözde Soykırımın Uluslararası Kriterler Açısından Değerlendirilmesi**, Atılım Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 72.

⁵⁷⁴ Reyhan İşeri, **Türkiye'de Etnik Terör: Asala ve PKK Örneği**, Atılım Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 56.

⁵⁷⁵ Yücel Atıla Şehirli, **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 646.

⁵⁷⁶ Ali Özoğlu, **Şifre Çözüldü, Masonlardan Türkiye'ye Kanlı Hediye ASALA-PKK**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2007, s. 416

⁵⁷⁷ İşeri, **a.g.t.**, s. 49.

çalışmaktadır.⁵⁷⁸ Siyasi merkezlerde görev alanların, ASALA'nın örgütsel yapılanması içinde merkez ve askeri kanatla doğrudan bağlantısı bulunmamaktadır. Askeri merkezler de tekrar komuta gruplarına bölünmüşler ve doğrudan merkez komiteye bağlı hücreler şeklinde örgütlenmişlerdir.⁵⁷⁹ Hücreler genellikle iki veya dört kişiden meydana gelmektedir. Hücreler, merkez komitenin bilgi ve talebi doğrultusunda bir ülkeye sızmakta; siyasi merkezlerle, merkez komitenin bilgi ve talebi doğrultusunda ilişki kurabilmektedirler. Bazen, aynı ülkeye birbirinden habersiz ve aynı eylem gerçekleştirmek üzere birden fazla hücre de sevk edilebilmekte; fakat siyasi merkez eylemler konusunda önceden bilgilendirilmemektedir.⁵⁸⁰

Siyasi merkezler, propaganda çalışmalarında açık ve kapalı olmak üzere iki farklı yöntem izlemekte; açık uygulamalarda siyasi merkez, yasal sınırları içinde ve genellikle öğrencileri kullanarak, broşür, dergi, gazeteler yayınlamakta, toplantı, seminer, konferans ve yürüyüşler organize etmektedirler.⁵⁸¹ Aynı zamanda siyasi merkezler, kendi buldukları ülkelerde, ideolojik yakınlığı bulunan örgütlerle açık veya kapalı olarak diyalog kurarak işbirliği içinde çalışmışlardır.⁵⁸² Bu merkezler buldukları ülkede kamuoyu oluşturmada yararlı olabilecek kişilerle (gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, tarihçiler, öğretim üyeleri, milletvekilleri), meslek kuruluşu temsilcileri, sendikacılar vb. ile birlik çalışması yapmaktadırlar. Siyasi merkezin bir başka görevi ise önemli eylem ve çalışmalarını gerçekleştirebilmek için ekonomik finans kaynakları temin etmektir.⁵⁸³

Askeri kanat, merkez komitenin planladığı eylemleri gerçekleştirmek için, ya eylemden hemen önce eylemin gerçekleştirileceği ülkeye gitmekte ya da yeterli ve güvenli gizlenme ve barınma yerleri varsa, daha önceden o ülkede eyleme hazır beklemektedirler.⁵⁸⁴ Bu tür güvenilir ülkelerin başında Fransa ve Yunanistan gelmektedir. Zira buralarda örgüte ait sürekli hücre evleri bulunmakta ve bu yerlerde yapılacak eylemlerde, eylemin liderleri genellikle örgüt merkezinden gelmektedir.

⁵⁷⁸ Ercan Çitlioğlu, **Ölümcül Tahterevalli Ermeni ve Kürt Sorunu**, Destek Yayınları, Ankara, 2007, s. 47-48.

⁵⁷⁹ Karaş, **a.g.t.**, s. 46.

⁵⁸⁰ Çitlioğlu, **a.g.e.**, s. 48.

⁵⁸¹ Ali Haydar Savranlı, **Ermeni Terör Örgütleri ve Faaliyetleri**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2009, s. 85.

⁵⁸² Karaş, **a.g.t.**, s. 46.

⁵⁸³ Savranlı **a.g.t.**, s. 85.

⁵⁸⁴ İdris Bal ve Mustafa Çufalı, **Dünden Bugüne Ermeni İlişkileri**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s. 655.

Barınma ve gizlenme olanağı bulunmayan ülkelerde ise, vurucu timler, eylemi yaparak hemen geri dönmektedirler.⁵⁸⁵

ASALA, sadece kendi adı altında değil; Orly, 9 Haziran, 3 Ekim, 28 Mayıs, Yeni Ermeni Direnişi, Fransa Eylül Örgütü, 15 İsviçre Grubu, Kızıl Ermeni Ordusu, Ermeni Halk İhtilal Harekatı, Kıbrıs Ermeni Rum Teşkilatı, Ermeni Milli Komitesi, Dünya Cezalandırma Teşkilatı, Ermenistan Gizli Ordusu, Kıbrıs Ermenilerini Mücadeleye Çağırıyor gibi başka veya asıl ada eklenen ek adlar kullanarak da faaliyet göstermiştir.⁵⁸⁶

2.2. ASALA'nın Faaliyetleri

ASALA sözde Ermeni topraklarının kurtarılması için temel yolun, devrimci şiddet eylemlerinden geçtiğini kabul ediyordu. Programlarında, üstün sınıfların hegemonyasını reddedenlere destek verecek ve uluslararası devrimci hareket bünyesinde koalisyonlar kurulup güçlenmesine çalışacaktı.⁵⁸⁷ ASALA emellerini gerçekleştirme yolunda yurtiçi ve yurtdışından gördüğü desteklerle ve diğer terör örgütleri ile yaptığı işbirliği sonucu sayısız kanlı eyleme imza atmıştır. İlk kez 20 Ocak 1975'te, Dünya Kiliseleri Konseyi bürosuna yapılan saldırı eylemiyle ismini duyurdu.⁵⁸⁸ Marksist-Leninist ideolojiyi kendine ilke olarak kabul etmiş, Türkiye ve müttefiklerini hayati düşman olarak ilan etmiştir. Bu düşmanlığını 1975 yılında Türkiye'nin Avusturya büyükelçisi Daniş Tunalıgil'in Viyana'da şehit edilmesi ile Türkiye'ye karşı olan saldırı eylemlerini başlattı ve daha sonraki dönemlerde bu saldırılarına aralıksız devam etti.⁵⁸⁹

1973-1984 arası dönemde ise örgüte ait Ermeni teröristleri 34 Türk diplomatını yakınları ile birlikte şehit etmiş, olayla ilgisi bulunmayan sadece ateş hattında yer alan 300'e yakın kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. ASALA tarafından yurtiçinde gerçekleştirilen eylemler ve sonuçları şu şekilde olmuştur.⁵⁹⁰

⁵⁸⁵ Çitlioglu, **a.g.e.**, s. 49.

⁵⁸⁶ Şenol Kantarcı vd., **Ermeni Sorunu El Kitabı**, ASAM, Ankara, 2003, s. 111.

⁵⁸⁷ Uras, **a.g.e.**, s. 798.

⁵⁸⁸ Ali Güler, Suat Akgül, **Sorun Olan Ermeniler**, Berikan Yayınları, Ankara, 2003, s. 361.

⁵⁸⁹ İşeri, **a.g.t.**, s. 48.

⁵⁹⁰ Savranlı, **a.g.t.**, s. 88.

29 Mayıs 1977’de İstanbul Yeşilköy Havaalanı’na ve Sirkeci garına patlayıcı madde atılmış sonuçta 4 kişi hayatını kaybederken 31 kişi yaralanmıştır. Yapılan eylemi Aşırı Ermeni Hareketleri Örgütü üstlendiğini açıklamıştır.⁵⁹¹ 7 Ağustos 1982’de 3 Ermeni teröristin, Ankara Esenboğa Havaalanına otomatik silahlarla, bombalarla yaptıkları saldırı ve gerçekleştirdikleri katliamlar sonucunda 3’ü güvenlik görevlisi olmak üzere toplam 9 kişi şehit edilmiş ve 72 kişi yaralanmıştır. Bu olayı gerçekleştiren 3 ASALA mensubundan biri ölü olarak ele geçirilirken Levon Ekmekçiyan adıyla bilinen terörist de ele geçirilmiştir.⁵⁹² 16 Haziran 1983’de gerçekleştirilen Kapalı Çarşı’daki bombalama eylemleri sonucunda 2 kişi hayatını kaybetmiş, 21 kişi de yaralanmıştır. 3 Eylül 1984’de Topkapı Sarayı civarında bir araca saatli bombanın yerleştirilmesi esnasında meydana gelen patlama sonucunda İstanbul’u kana bulamak isteyen ASALA militanı iki Lübnanlı Ermeni terörist ölmüştür. Bu eylemlerden bir kısmı⁵⁹³ ve yapılan eylemler sonucunda teröre verilen kayıplar⁵⁹⁴ aşağıdaki tablolarda sunulmuştur (Detaylı bilgiler Tablo 2.2.1 ve Tablo 2.2.2’de verilmiştir).

Tablo 2.2.1. ASALA Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler⁵⁹⁵

Eylem Tarihi	Eylem Yeri
22 Ekim 1975	Viyana
24 Ekim 1975	Paris
16 Şubat 1975	Beyrut
29 Mayıs 1977	İstanbul
9 Haziran 1977	Roma
2 Haziran 1978	Madrid
12 Ekim 1979	Lahey
22 Aralık 1979	Paris
31 Temmuz 1980	Atina
17 Aralık 1980	Sidney
4 Mart 1981	Paris

⁵⁹¹ Karaş, a.g.t., s. 53.

⁵⁹² “Bu Defa Yanlarına Kalmadı”, **Tercüman**, 8 Ağustos 1982.

⁵⁹³ Bal, Çufalı, a.g.e., s. 695.

⁵⁹⁴ <http://www.ermenisorumu.gen.tr>, erişim tarihi 10.08.2016.

⁵⁹⁵ Karaş, a.g.t., s. 54.

9 Haziran 1981	Cenevre
24 Eylül 1981	Paris
28 Ocak 1982	Los Angeles
8 Nisan 1982	Ottowa
4 Mayıs 1982	Boston
7 Haziran 1982	Lizbon
7 Ağustos 1982	Esenboğa Havaalanı
27 Ağustos 1982	Ottowa
9 Eylül 1982	Burgaz
9 Mart 1983	Belgrat
16 Haziran 1983	İstanbul
14 Temmuz 1983	Brüksel
15 Temmuz 1983	Paris
27 Temmuz 1983	Lizbon
30 Nisan 1984	Tahran
21 Haziran 1984	Viyana

ASALA terör örgütünün tüm bu saldırıları ve katliamlarına rağmen özgür dünya ve insan haklarına saygılı olarak tanınan ülkelerde, o ülkenin güvencesi altındaki diplomatlarımızın ve işadamlarımızın can güvenlikleri korunamamıştır. Gerçekleştirilen saldırılara karşı Batı dünyasının sessizliğini korumuş olması, Ermeni terör faaliyetlerinin daha da cesaretlenmesine sebebiyet vermiştir.⁵⁹⁶

Tablo 2.2.2. Ermeni Terörüne Verilen Kayıplarımız⁵⁹⁷

Tarih	ADI-SOYADI	Şehir / Görev
27.01.1973	Mehmet BAYDAR	Santa Barbara / Başkonsolos
	Bahadır DEMİR	Konsolos
22.10.1975	Daniş TUNALIGİL	Viyana/ Büyükelçi

⁵⁹⁶ Hüsamettin Yıldırım, **Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2001, s. 48.

⁵⁹⁷ İşeri, **a.g.t.**, s. 103.

24.10.1975	İsmail EREZ	Paris / Büyükelçi
	Talip YENER	Şoför
16.02.1976	Oktar CİRİT	Beyrut / Başkâtip
09.06.1977	Taha CARIM	Vatikan/ Büyükelçi
02.06.1978	Necla KUNERALP	Madrid / Büyükelçi
	Beşir BALCIOGLU	Emekli Büyükelçi
12.10.1979	Ahmet BENLER	Lahey / Büyükelçi Oğlu
22.12.1979	Yılmaz ÇOLPAN	Paris / Turizm Müşaviri
31.07.1980	Galip ÖZMEN	Atina / İdari Ataşe
	Neslihan ÖZMEN	Atina / İdari Ataşe Kızı
17.12.1980	Sarık ARIYAK	Sydney / Başkonsolos
	Engin SEVER	Güvenlik Ataşesi
04.03.1981	Reşat MORALİ	Paris / Çalışma Ataşesi
	Tecelli ARI	Din Görevlisi
09.06.1981	M. Savaş YERGÜZ	Cenevre / Sözleşmeli Sekreter
24.09.1981	Cemal ÖZEN	Paris / Güvenlik Ataşesi
28.01.1982	Kemal ARIKAN	Los Angeles / Başkonsolos
08.04.1982	Kani GUNGOR	Ottava / Ticaret Müşaviri
04.05.1982	Orhan GÜNDÜZ	Boston / Fahri Başkonsolos
07.06.1982	Erkut AKBAY	Lizbon / İdari Ataşe
27.08.1982	Atilla ALTIKAT	Ottawa / Askeri Ataşe Albay
09.09.1982	Bora SÜELKAN	Burgaz / İdari Ataşe

08.01.1983	Nadide AKBAY	Lizbon / İdari Ataşesi
09.03.1983	Galip BALKAR	Belgrat / Büyükelçi
14.07.1983	Dursun AKSOY	Brüksel / İdari Ataşesi
27.07.1983	Cahide MIHÇIOĞLU	Lizbon / Müsteşar Elçi
28.04.1984	Işık YÖNDER	Tahran / Sözleş.Sek. Elçi
20.06.1984	Erdoğan ÖZEN	Viyana / Çalışma Ataşesi
19.11.1984	Enver ERGUN	Viyana / Uluslararası Memur
07.10.1991	Çetin GÖRGÜ	Atina / Basın Ataşesi
11.12.1993	Çağlar YÜCEL	Bağdat / İdari Ataşesi
04.07.1994	Haluk SİPAHİOĞLU	Atina / Müsteşar

2.3. Türkiye Ermenilerinin ASALA'ya Tepkileri

Türkiye’de yaşayan Ermenilerin birçoğu ASALA tarafından organize edilen terör olaylarına karşı çıkararak destek vermemişlerdir. Hatta bazı Ermeniler bu tepkilerini protesto şeklinde ortaya koymuşlardır.⁵⁹⁸ Bu durumun en somut örneği Ermeni asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Artin Penik’in Esenboğa’da gerçekleştirilen katliam sonrasında ASALA’yı protesto etmek amacıyla üstüne benzin dökerek yakmasıdır. Türkiye Ermeni’sinden ASALA’yı protesto eden açıklamalar gelmiştir.⁵⁹⁹

ASALA terör örgütünün gerçekleştirdiği kanlı eylemlerine karşı, Türkiye Ermeni cemaatini temsilen dönemin Ermeni Patriği Sinork Kalutsyan büyük tepki göstermiştir. ASALA terörü ile Türkiye Ermenilerinin ilişkilendirilme çalışmalarının Kalutsyan’ın yurtdışı gezileri ile ASALA bağlantısı kurulmak istenmiştir.⁶⁰⁰ Bu girişimler nedeniyle, Patrik Kalutsyan, 1984 yılının Eylül ayında Amerika ve

⁵⁹⁸ Karaş, a.g.t., s. 97.

⁵⁹⁹ Laçiner, a.g.e., s. 329.

⁶⁰⁰ Karaş, a.g.t., s. 97.

Kanada'ya yapacağı seyahatte Amerika'daki Türk-Amerikan derneğini de ziyaret edeceğini ve Türkiye'ye yönelik yanlış, haksız, olumsuz düşünce ve yorumları düzeltmeye uğraşacağını açıklamıştır.⁶⁰¹

Ermeni Patriği Kalutsyan, 17 Kasım 1984 tarihinde B.B.C. muhabiri Nuri Çolakoğlu ile yaptığı bir röportajda, gerçekleştirdiği yurt dışı gezilerinde, yurtdışındaki Ermenilerin büyük bir bölümünün de, ASALA teröründen rahatsız olduklarını ve eylemleri kınadıklarını, fakat sahip oldukları makam itibariyle teröre karşı sessiz kalmak zorunda kaldıklarını dile getirmiştir.⁶⁰² Bununla yetinmeyen Patrik Kalutsyan, İngiltere'de Canterbury Başpiskoposu ve tüm İngiliz Kiliseleri lideri Robert Rancy ile ortak bir bildiri yayınlarak Ermeni terörünü en üst düzeyde lanetlemiştir.⁶⁰³

⁶⁰¹ Laçiner, **a.g.e.**, s. 329.

⁶⁰² Karaş, **a.g.t.**, s. 98.

⁶⁰³ Gös. yer.

SONUÇ

1960-1980 yılları Türkiye'nin dış politikası açısından oldukça dinamik ve yoğun geçmiştir. Özellikle Kıbrıs sorunu, Ege sorunları, ABD ve Yunanistan'la olan ilişkilerin bozulması, silah ambargosu ve kıta sahanlığı sorunu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni derinden etkilemiş ve dış politikasında önemli girişimlerde bulunmaya zorlamıştır. Yine bu dönemde Orta Doğu'da Arap-İsrail Savaşları ve Ermeni terörü Türk dış politikasının eksenini yeniden biçimlendirilmesinde belirleyici etken olmuştur.

1960 yılları öncesinde Türk dış politikası genelde Soğuk Savaş'ın küresel sorunları ve bu sorunlara ilişkin takip edilmekte zorlanan politikalar ekseninde yürütülmüştür. Soğuk savaş döneminde Türkiye, dış politikada belli dönemlerin haricinde durağan kalmış, dış politika-ekonomi bağı ve bütünlüğü yeterince kurulamamış, dış politika hareket alanı sınırlı tutulmuş, uluslararası dış siyaset mevcut ve tarihi imkanların altında seyretmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu stratejik önem ve jeopolitik konum dikkate alınarak bütün sorunların uzun vadede çözüleceği ve Türkiye'nin netice itibarıyla Batıya entegre ayrılmaz bir parçası haline geleceği düşünülmesine mukabil dış politikada gelecek için uzun vadeli projeler ve siyasi planlamaya gerekli hassasiyet gösterilmemiştir. Bu temelsiz siyasi planlamalar Türkiye'nin sonraki dönemlerde Doğu blokunun yıkılması ile dünyada meydana gelen hızlı ve köklü değişmelere hazırlıksız yakalanmasına neden olmuştur.

1960'lı yıllardan itibaren uluslararası sistemde, üçüncü dünya ülkeleri denilen bağlantısızlar hareketinin oluşmasıyla birlikte iki kutuplu bir düzenden çok merkezli bir sisteme geçilmeye başlanmıştır. Bu durum soğuk savaşın getirdiği gerginliklerin azalmasına ve çatışmaların yerini yumuşama dönemine bırakmasında etkili olmuştur. Soğuk savaşın sona ermesi Türkiye açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde Batı dünyası nazarında stratejik önemi azalan Türkiye, entegre olmaya çalıştığı Avrupa Birliği'nin dışında bırakılma riski ile karşı karşıya kalmıştır. Bu risk aynı zamanda Balkanlardan Orta Asya'ya uzanan geniş Avrasya bölgesinde Türkiye için daha etkili bir rol oynama imkanı da doğurmuştur. Böylece Soğuk Savaş yıllarındaki tek boyutlu Türk dış politikası çok yönlü bir boyut kazanmaya

başlamıştır. Diğer taraftan Yumuşama Dönemi ile birlikte dünyada yaşanan işbirliği ve uzlaşma eğilimine rağmen, Türkiye kendini Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya gibi yoğun problemleri bulunan bir üçgenin tam merkezinde bulmuştur. Türkiye esasında kendisinden kaynaklanmayan ancak karşı karşıya kaldığı bu problemlere ve tehditlere karşı güvenliğini ve üniter yapısının her şeyin üstünde tutmuştur. Soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte ortaya çıkan bu yeni dünya düzeni Türk dış politikasının amaçları konusunda değilse bile davranış biçimi açısından önemli değişikliklere yol açmıştır.

Türk dış politikasının siyasi aktörleri değişen dünya şartlarında Batı ittifakına sıkı sıkıya bağlı kalmanın Türkiye'yi dünyada nasıl yalnız bıraktığını başta Kıbrıs meselesi olmak üzere birçok sorunda açık bir şekilde fark etmişlerdir. Özellikle Türkiye'nin kendisini haklı hissettiği Kıbrıs Meselesinde ABD tarafından yalnız bırakılması ve hatta yaptırıma maruz bırakılması kamuoyunda büyük bir şaşkınlığa neden olmuştur. ABD'nin bu tavrı uluslararası ilişkilerin değişen dünya şartlarına göre şekillendiği tezini güçlendirmiştir. Türkiye için stratejik bir mesele olan Kıbrıs, 1960'ların ortalarından 1974'e kadar Türk dış politikasını en çok meşgul eden konuların başında gelmiştir.

1954-1959 yılları arasındaki Kıbrıs Meselesi, Türk-Yunan ilişkilerini bir hayli zorlamış olsa da NATO'nun aracılığı ile gerçekleştirilen 1959'daki Londra ve Zürih Anlaşmaları ve Kıbrıs'ın bağımsız bir cumhuriyet olarak ortaya çıkışı, atmosferi tekrar yumuşatmış, ancak Yunanistan'ın Ada'yı kendisine bağlama kararlılığı ve yaptığı katliamlar tarafları bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar karşısında müttefiki olduğu Batı Bloğundan beklediği ilgiyi ve desteği göremeyen ve Yunanistan'la yürüttüğü görüşmelerden de bir sonuç alamayan Türkiye, 1960 Antlaşmalarından doğan garantörlük hakkını kullanmış, Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenlikleri ile Ada'da kalıcı barış ortamı sağlanmak amacıyla Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmuştur. Bu olay Türkiye'nin dönem itibariyle gerçekleştirdiği en başarılı dış politika hareketi olmakla birlikte, milli meselelerinde gerekli olduğu durumlarda bağlı olduğu müttefiklerinin dışında tek başına inisiyatif kullanabileceğini bütün dünyaya göstermiştir.

1974 yılına kadar Kıbrıs meselesi etrafında yoğunlaşan Türk-Yunan ilişkileri 1974 sonrasında Kıbrıs'tan uzaklaşmış ve esas itibariyle Ege Denizi üzerinde

yoğunlaşmıştır. Fır çizgisi, kıt'a sahanlığı, karasularının genişliği, hava kontrol sahası gibi meseleler dış politika gündemini oldukça meşgul etmiştir. Türkiye, bu sorunların çözümünde yalnızlığından dolayı istenilen politik ve siyasi kazanımları elde edememiştir.

Türkiye, Yumuşamanın getirdiği reel koşullar çerçevesinde Batı bloğundaki yükümlülüklerinden ve dış politikadaki ana çizgisinden sapmadan Doğu bloku ile ilişkilerini geliştirmeyi hedeflenmiş, diğer yandan tüm üçüncü dünya ile özelde ise bunun içindeki İslam ülkeleri ile ilişkilerini artırma siyaseti takip etmiştir. Türkiye ile İslam ülkelerinin ilişkileri, Türkiye'nin 1967 Arap-İsrail savaşında Arap dünyasına destek vermesi olumlu sonuçlar doğururken, Sovyetler Birliği'nin desteğinde yer alan komşu Arap ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmede de sorunlar yaşamıştır. Bu durum 1973 petrol krizinden sonra değişime uğramış, İslam dünyası Türkiye'yi siyasi ve ekonomik alanda yalnız bırakmamıştır. Bu strateji değişikliğinde Batı'nın dönem itibarıyla Türkiye'ye olan mesafeli duruşu neden olmuştur. Bu gelişmeler Türkiye'nin İslam ülkeleri ile ekonomik ve siyasi işbirliği isteklerini kuvvetlendirmiş, bu çerçevede ilk somut adım 1969 yılında İslam Konferansı Örgütü'nün kurulması ve Türkiye'nin kurucu üye olarak yer alması ile atılmıştır. Türkiye, örgütün her kademesinde etkin bir şekilde yer alarak bu teşkilat vasıtasıyla gittikçe büyük oranda Orta Doğu, Asya ve Afrika ülkeleriyle dış ticaretini geliştirmede büyük avantajlar elde etmiştir. Bütün bunlara rağmen Körfez krizi sırasında Türkiye'nin tekrar Batı'nın yanında yer alması bir kısım bölge ülkeleri ile ilişkilerinin zaafa uğramasına neden olmuştur.

Türkiye'nin 1960-1980 arası dönemde dış politikasını etkileyen olaylardan biri de Ermeni meselesi olmuştur. Türklerden intikam alma duygusuyla hareket eden Ermeniler bunun için 1973-1984 yılları arasında "Dört T" planını uygulamaya koymayı amaçlamışlardır. Bu plan şu dört kavrama dayanmaktadır: "Tanıtım, Tanınma, Tazminat ve Toprak". Yani sözde iddialarını terör yoluyla tanıtacaklar, sözde iddiaları dünya kamuoyunda kabul edilip Türkiye tarafından tanınacak, ardından Türkiye'den tazminat alınacak ve sonuçta da sözde büyük Ermenistan hayalini gerçekleştirmiş olacaklardır. Bunları gerçekleştirmek üzere çeşitli isimlerde örgütler kurmuşlardır. Kurulan bu örgütler içerisinde en bilineni ve en çok kanlı eylem gerçekleştireni ASALA olmuştur.

KAYNAKLAR

RESMİ YAYINLAR

Harp Akademileri Komutanlığı, **Türk Yunan İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlığı, İstanbul, 1994.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **İsrail-Arap Harpleri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979.

KAYNAK ESERLER

AHMAD, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Hil Yayın, İstanbul, 2007.

AKIN, Mehmet Zeki; **Karasuları, İç Sular, Gemilerin Bu Sulardaki Rejimi ve Kıta Sahaneliği**, Öztuğ Matbaası, Ankara, 1978.

AKSU, Fuat; **Türk-Yunan İlişkilerinde Güvenlik ve Güven Arttırma Çabaları**, Ayraç Yayınları, Ankara, 2003.

; **Türk Yunan İlişkileri, İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, SAEMK Yayınları, Ankara, 2001.

ALASYA, Halil Fikret; **Kıbrıs Tarihi**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Lefkoşa, 1988.

; **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Lefkoşa, 1988.

; **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1977.

ARI, Tayyar; **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, 4. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008.

; **Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, Alfa yayınları, İstanbul, 2004.

ARIBOĞAN, Deniz Ülke; **Büyük Resmi Görmek**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)**, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005.

; **20. Yüzyıl Siyasi Tarih I**, Türk İşbankası Yayınları, Ankara, 1992.

; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları**, Kültür Yayınları, Ankara, 1994.

; **Kıbrıs Meselesi 1954-1959**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963.

ARTUÇ, İbrahim; **Kıbrıs'ta Savaş ve Barış**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1989.

AYDOĞDU, Ahmet; **Kıbrıs Sorunu-Çözüm Arayışları**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.

BALCI, Ali; **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.

BAHADIR, Mehmet; **Kıbrıs'ta Katliamlar**, C. I., Lefkoşa, 2001.

BAŞEREN, Hami; **Ege Sorunları**, Tüdev Yayınları, Ankara, 2006.

BAYKAL, Ferit Hakan; **Deniz Hukuku Çalışmaları**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.

BEG, Rauf; **Adı Afganistan'dı Taliban'ın Eline Nasıl Düştü**, Turan Kültür Vakfı Yay., İstanbul, 2001.

BİLGE, Suat; **Büyük Düş Türk Yunan Siyasi İlişkileri 1919-2000**, 21.Yüzyıl Yayınları, Bilişim Araştırma Serisi:2, Ankara, 2000.

BİNARK, İsmet; **Türk-Yunan Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1998.

BOSTANOĞLU, Burcu; **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008.

BOZKURT, Enver; **Birleşmiş Milletler ve AB Kapsamında Kıbrıs sorunu**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004.

BOZKURT, İsmail; **Avrupa Birliği Kışkırcısında Kıbrıs Meselesi**, HD Yayıncılık, Ankara, 2001.

CERRAHOĞLU, Zehra Yalçınkaya; **Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

CEYHAN, Ayşe; **Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü**, Afa Yayınları, İstanbul, 1991.

ÇAKMAK, Haydar; **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri**, Platin Yayınları, Ankara, 2005.

ÇALIŞ, Şaban Halis; **Türkiye –Avrupa Birliği ilişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, 4. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.

ÇAY, Abdülhaluk; **Kıbrıs'ta Kanlı Noel 1963**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı: A13, Ankara, 1989.

ÇİTLİOĞLU, Ercan; **Ölümcül Tahterevalli Ermeni ve Kürt Sorunu**, Destek Yayınları, Ankara, 2007.

ÇOMAK, Hasret; **Ege Adaları**, Deniz Harp Okulu Yayınları, İstanbul, 1996.

ÇUBUKÇU, Mete; **Bizim Filistin: Bir Direnişin Tarihçesi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

DAĞI, Zeynep; **Rusya'nın Dönüşümü (Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika)**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002.

DENK, Erdem; **Egemenliği Tartışmalı Adalar Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 1999.

DENKER, Mehmet Sami; **Bir Millet ve Devletin Yaşama Hakkı Kıbrıs Sorunu**, Türkan Yayınları, Ankara, 2001.

DENKTAŞ, Rauf; **Rauf Denktaş'ın Hatıraları**, C.2, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997.

ERDOĞDU, Hikmet; **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

ERHAN, Çağrı; “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dışı Politikası**, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002.

ERHAN, Çağrı, KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; “İsrail’le İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dışı Politikası**, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002.

EROĞLU, Hamza; **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı**, Emel Matbaacılık, Ankara, 1975.

; **Devletler Umumi Hukuku El Kitabı**, İstanbul, Turhan Kitabevi, 1984.

; **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni Yaratın Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler**, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2003.

ERTÜRK, Yaşar; **Adalar (Ege) Denizinde Türk-Yunan Mücadelesi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

ESMER, Ahmet Şükrü; **Kıbrıs, Dün-Bugün, Yarın**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1975.

FIRAT, Melek; **1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

FIRAT, Melek; “Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (ed.); **Türk Dışı Politikası**, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002.

GAZİGİRAY, A. Alper; **Ermeni Tarihinin Kaynakları**, Gözen Kitabevi, İstanbul, 1982.

GAZİOĞLU, Ahmet; **Enosis’e Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 1998.

; **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960)**, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960.

GEVGİLİ, Ali; **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam yayınevi, İstanbul, 1987.

GÖZEN, Ramazan; **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009.

; **Amerikan Kışkacında Dış Politika Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası**, Liberte Yayınları, Ankara 2000.

GÖNLÜBOL, Mehmet; **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

GRAVES, P.Philip; **İngilizler ve Türkler**, çev. Yılmaz Tezkan, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1999.

GÜLER, Ali, AKGÜL Suat; **Sorun Olan Ermeniler**, Berikan Yayınları, Ankara, 2003.

GÜNDÜZ, Aslan; **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler Örnek Kararlar**, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

GÜRÜN, Kamuran; **Ermeni Dosyası**, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

; **Dışişikiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.

GÜREL, Şükrü Sina; **Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.

; **Kıbrıs Tarihi (1878-1960)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.

HAKERİ, Bener Hakkı; **Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.

HATIPOĞLU, Murat; **Yunanistan'daki Gelişmelerinin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

HAYTA, Necdet; **Ege Adaları Sorunu**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.

IŞIKLAR, Hakan Cem; **Ege'de Çözümlemeyen Türk-Yunan Sorunları ve Casus Belli Oldu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.

İLHAN, Sedat; **Türk Yunan İlişkileri El Kitabı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1989.

İNAF (Uluslararası İlişkiler Ajansı), **Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri**, Promet Yayınları, İstanbul, 1992.

; **Türk Yunan ilişkilerinde Ege Sorunu**, İstanbul, 1991.

İSMAİL, Sabahattin; **Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Kıbrıs, 2000.

; **100 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Dilhan Ofset, Lefkoşe, 1992.

; **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1992.

İŞYAR, Ömer Göksel; **Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler-Modeller-Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2009.

KANTARCI, Şenol; **Kıbrıs Laboratuvarı**, Aktüel Kitabevi, İstanbul, 2005.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, V.cilt, TTK Yayını, Ankara, 1983.

KARAYUMAK, Ömer; **Ermeniler ve Ermeni Meseleleri**, Belge Yayınları, İstanbul, 1999.

KESER, Ulvi; (a), **Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

; **Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940-1950-1960-1970)**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1970.

KESKİN, Funda; "ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

KILINÇER, Berna; **Savaş ve Uyum Çatışma İçindeki İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi**, Everest Yay, İstanbul, 2008.

KIZILYÜREK, Niyazi; **Tarihten Güncelliği Bir Kıbrıs Yolculuğu**, İletişim yay, İstanbul, 2007.

KOCABAŞ, Süleyman; **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 1984.

KOCAMANOĞLU, Ali; **Türkiye Açısından Doğu Akdeniz'in Stratejik Önemi**, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2005.

KUNERALP, Zeki; **Sadece Diplomat (Anılar, Hatıralar)**, İsis Yayınları, İstanbul, 1999.

KURUMAHMUT, Ali; **Ege'de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

KUT, Şule; **Türk Dış Politikasında Ege Sorunu**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

KUT, Şule; "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", (Der.) Faruk Sönmezoğlu, , **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, Gözden Geçirilmiş İlaveli Üçüncü Basım, İstanbul, 2004.

KUTLUK, Deniz; **Deniz Hukukunda Zararsız Geçiş ve Transit Geçiş Hakları**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara 1987.

KÜÇÜK, Cevdet; **Ege'de Temel Sorunlar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; **Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, FIRAT, Melek; "Arap Devletleri'yle İlişkiler", Baskın Oran (ed.); **Türk Dışı Politikası**, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002.

LAÇİNER, Sedat; **Türkler ve Ermeniler**, USAK Yayınları, Ankara, 2005.

MANİSALI, Erol; **Dünden Bugüne Kıbrıs**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000.

MANİZADE, Derviş; **Kıbrıs Dün Bugün Yarım**, KTKD İstanbul Bölgesi Yayınları, İstanbul, 1975.

MENDELSON, Maurice; **Kıbrıs'ın Avrupa Birliğine Girişi Neden Hukuka Aykırı Olacaktır? (Hukuki Mütalaa)**, Londra, 2001.

MÜTERCİMLER, Erol; **Kıbrıs Barış Harekâtının Bilinmeyen Yönleri-Satılık Ada Kıbrıs**, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

; **Satılık Ada Kıbrıs**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003.

; **Bilinmeyen Yönleri ile Kıbrıs Barış Harekatı**, Abraya Yayınları, İstanbul, 1998.

ODMAN, Tevfik; **Karalarının Genişliği Sorunu**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yay., Ankara, 1990.

OLGUN, Aydın; **Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999.

; **Kıbrıs Gerçeği 1931-1990**, Demiroğlu Matbaacılık, Ankara, 1991.

ORAN, Baskın (ed.); **Türk Dış Politikası**, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002.

; **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ORAN; Baskın: “(1923-1939) Dönemin Bilançosu”, Baskın Oral, (Ed.); **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ORKUNT, Sezai; **Türkiye- ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978.

OSMANOĞLU, Mahmud; **Afganistan'da Cihadın 10 Yılı**, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1990.

ÖKE, Mim Kemal; **Unutulan Savaşın Kronolojisi: Kore 1950-53**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.

; **Ermeni Meselesi**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1986.

ÖZERSAY, Kudret; **Kıbrıs Sorunu: Hukuksal Bir İnceleme**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

ÖZKAN, Reşat; **Dış Kapının Dış Mandalı Dış Politika**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996.

ÖZKAN, Zafer; **Tarihsel Akışı İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi**, Er Ofset San. Ve Tic. Aş., İstanbul, 2001.

ÖZMEN, Süleyman; **Avrasya'nın Kırılma Noktası: Kıbrıs**, IQ Yayınları, İstanbul, 2005.

ÖZMAN, Aydoğan; **“Deniz Hukukunda Yeni Gelişmeler”**, Ege'de Deniz Sorunları Semineri, A.Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksekokulu Yay., Ankara, 1986.

ÖZOĞLU, Ali; **Şifre Çözüldü, Masonlardan Türkiye'ye Kanlı Hediye ASALA-PKK**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2007.

PAZARCI, Hüseyin; **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.

PAZARCI, Hüseyin; “Ege Denizi'ndeki Türk-Yunan Sorunlarının Hukuki Yönü”, Semih Vaner (Der.), **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul, 1989.

QUATAERT, Donald; **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

SANDER, Oral; **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 1989.

; **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

; **Türk - Amerikan İlişkileri 1947-1964**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1979.

SARAY, Mehmet; **Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985.

SERTER, Vehbi Zeki; **Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım**, Ankara Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.

SOMUNCUOĞLU, Sadi; **Sorularla Belgelerle Kıbrıs-Çözüm mü? Çözülme mi?**, Zembil Yayınları, Ankara, 2003.

SOYSAL, Mümtaz; **Aklını Kıbrıs'la Bozmak**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995.

SOYSAL, İsmail; **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, İstanbul, 1993.

; **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, I. Cilt, II. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

SÖNMEZOĞLU, Faruk; **Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.

; **Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006.

SÜER, Berna; ATMACA, Ayşe Ömür; **Arap İsrail Uyuşmazlığı**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006.

ŞEHİRLİ, Yücel Atila, **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

ŞİMŞEK, Erdal; **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005.

TELLAL, Erel; "SSCB'yle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dışı Politikası**, Cilt I, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002.

; **Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye ilişkileri (1953-1964)**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.

TOLUNER, Nevin; **Milletlerarası Hukuk Dersleri: Devletin Yetkisi**, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1996.

TOLUNER, Sevin; **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul, 1977.

TÜRSAN, Nurettin; **Yunan Sorunu**, Harp Akademileri Basımevi, Ankara 1987.

TÜRKÖZÜ, Hakkı Kemal; **Türkiye'de Sosyalist Ermenilerin Faaliyetleri ve Gerçekler 1890-1918**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, 1983.

UÇAROL, Rıfat; **Siyasi Tarih**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995.

; **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması**, İ.Ü.E. Fakültesi Yay., İstanbul, 1978.

URAS, Esat; **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1976.

USLU, Nasuh; **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 21.Yüzyıl Yayınları. Ankara, 2000.

UZGEL, İhan; “Doksanlarda Türkiye İçin Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar”, **En Uzun Onyıl-Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Gencer Özcan ve Şule Kut (Der.), Büke Yay., İstanbul, 2000.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, Cilt III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

ÜLGER, İrfan Kaya; **Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi**, HD Yayınları, Ankara 2001.

VANER, Semih; **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul, 1990.

VOLKAN, Vamık D.; **Kıbrıs: Savaş ve Uyum Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi**, Everest Yayınları, İstanbul, 2008.

YAVUZ, Cemalettin; **Menteşe Adaları (Oniki Ada)'nın Tarihi**, Deniz Harp Okulu Basımevi, İstanbul, 2003.

YAZGAÇ, Suavi Kemal; **Avrupa Birliği**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005.

YETKİN, Çetin; **Türkiye’de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.

YILDIRIM, Hüsametdin; **Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2001.

YOLAK, Seyit; **1571’den Günümüze Kıbrıs Türk Yönetimleri**, KKTC MEB Yayınları, Lefkoşa, 1989.

MAKALELER

BAYRAM, Mürsel; “Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü”, Ahi Evran Üniversitesi, SBE. Dergisi, C.2, S.1, Kırşehir, 2015, s. 31-43.

DEMİR, Nesrin; “Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, Elazığ, 2005, s. 347-367.

DERMAN, Giray Saynur, KURBAN, Vefa; “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 16, S. 33, İzmir, 2016, s. 465-468.

GENÇALP, Ebru; “Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980)”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı 29, İzmir, 2014, s. 321-324.

ÖZERENKULU, Ali; “Kıbrıs Sorunu ve Darbe Yorgunu İki Ülke: Türkiye ve Yunanistan”, Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II. Cilt. 3, No. 16, 1997, s. 1370-1375.

PAZARCI, Hüseyin; “Ege Adalarının Hukuksal Statüsü,” A. Ü. SBF Dergisi, Cilt. LXIII, No. 3-4, Temmuz-Aralık 1988, s. 159-165.

SONYEL, Salahi Ramadan; “Türk Yunan Anlaşmazlığı”, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1985, s. 8-49.

TOSUN, Ramazan; “Kıbrıs Meselesi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 10, Kayseri, 2001, s. 95-107.

USLU, Nasuh; “Kıbrıs Sorunu ve ABD, Avrupa Birliği Kışkırtıcılığında Kıbrıs Meselesi”, İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efeğil (Der.), Ahsen Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 152-155.

; “1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi”, Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 2, Ankara, 2000, s. 217-221.

UYSAL, Ceren; “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 1, Antalya, 2001, s. 140-153.

TEZLER

AKTAŞ, Altan; **1964 ve 1967 Kıbrıs Krizleri Sırasında ABD'nin Kıbrıs Politikaları**, Ankara Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

AKYASAN, Elif; **Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri (1970-1980)**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

BAĞLAN, Ayhan; **1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, Ufuk Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

BİROL, R. İlhan; **“Ege’de Mevcut Ada, Adacık ve Kayalıklara İlişkin Hukuki Gelişmelerin Tarihi Süreç İçinde Değerlendirilmesi**, Muğla Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2002.

BULUT, Serkan; **Türkiye Yunanistan Arasında Ege Sorunu ve AB Üyelik Sürecine Etkisi**, Sakarya Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010.

ÇAKIR, Güzide; **Soğuk Savaş Sonrası Kıbrıs Sorunu**, Trakya Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2016.

ÇINAR, Murat; **Uluslararası İlişkilerde Müttefiklik Kavramı ve Bu Çerçeve de Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkisinin Değerlendirilmesi**, Gazi Üniversitesi, SBE., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014.

EREN, Şafak; **Ege Denizi Temelinde Türk Yunan İlişkileri**, Kadir Has Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

FAZLA, Hüseyin; **Ege’de Hava Sahası, Fır ve Komuta Kontrol Sorunları**, Dicle Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2006.

GÜZEL, Halil İbrahim; **1960-1983 Yılları Arasında Kıbrıs Meselesi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, K. Maraş, 2009.

İŞERİ, Reyhan, **Türkiye’de Etnik Terör: Asala ve PKK Örneği**, Atılım Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

KARAŞ, Zeynep; **Ermeni Terör Örgütü: Asala**, Atılım Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

KARĞIN, Şahin; **Ege Adaları'nın Hukuksal Statüsü Ege Sorunları**, İstanbul Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

KOÇ, Süleyman; **Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türk Yunan İlişkilerine Stratejik Yaklaşımlar**, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2004.

KODAMAN, Barçın; **Sevr ve Lozan'da Ermeni Sorunu**, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2002.

MERAL, Ömer Ertuğrul; **Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs**, Erciyes Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010.

ÖNDER, Adnan; **Türk Yunan İlişkileri (Kıta Sahaneliği Meselesi)**, Trakya Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008.

Poyraz, Emel; **Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye**, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

SAVRANLI, Ali Haydar; **Ermeni Terör Örgütleri ve Faaliyetleri**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2009.

SİVRİSERVİ, Nazmiye; **1963–1964, 1967, 1974 Buhranları Çerçevesinde Kıbrıs Meselesi ve Türkiye**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, K. Maraş, 2011.

TORLAK, Mustafa; **Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları**, Kadir Has Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010.

TOSUN, Yılmaz; **II. Dünya Savaşından sonra 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve Çevre Ülkelerin Soruna Bakışı**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012.

ULUADA, Meltem; **Geçmişten Günümüze Ermeni Meselesi ve Sözde Soykırımın Uluslararası Kriterler Açısından Değerlendirilmesi**, Atılım Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

ÜNAL, Bora; **Türkiye-Yunan İlişkilerinde Temel Sorunlar**, Atılım Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

VURAL, Mithat Kadri; **Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Kamuoyunda Ermeni Sorunu**, Dokuz Eylül Üniversitesi, AİTE., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2011, s. 24.

ANSİKLOPEDİLER

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt 10, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt 12, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.

TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

SÜRELİ YAYINLAR

Dışişleri Belleteni, Sayı 38, (Kasım 1967).

Dışişleri Belleteni (1964 - 1968).

GAZETELER

“15 Temmuz 1974 Darbesi: Kırk Yıl Sonra”, **Yenidüzen Gazetesi**, 23 Ağustos 2013.

SELÇUK, İlhan; “Görünmez El”, **Cumhuriyet**, 22.11.1983.

Hürriyet, 16.11.1983.

Milliyet, 16.11.1983.

“Bu Defa Yanlarına Kalmadı”, **Tercüman**, 8 Ağustos 1982.

Halkın Sesi, 19.02.1981.

Milliyet, 18.05.1979.

Halkın Sesi, 18.05.1979.

“Ortak Bildiri: Kıbrıs Sorunu, Toplumlar Arasında Süratle Çözümlemelidir”, **Milliyet**, 26 Haziran 1978.

AKAY, Cemal; “Bugün Başka Bir Gün”, **Halkın Sesi**, 25.01.1977.

BALCI, Ergun; “Çıkmaza Saplanmış İki Görüşme,” **Cumhuriyet**, 20 Mart 1976.

Cumhuriyet, 14.02.1975.

Cumhuriyet, 03.08.1975.

Milliyet, 03.08.1975.

“Türkiye’nin En Büyük Demir-Çelik Fabrikası Dün Açıldı”, **Tercüman**, 29 Aralık 1975.

Milliyet, 8 Şubat 1974.

Hürriyet, 16 Temmuz 1974.

Hürriyet, 27 Temmuz 1974.

Milliyet, 29 Temmuz 1974.

Milliyet, 31 Temmuz 1974.

Cumhuriyet, 1 Ağustos 1974.

Tercüman, 1 Ağustos 1974.

Milliyet, 1 Ağustos 1974.

Tercüman, 11 Ağustos 1974.

TAMER, Meral; “Başlangıçtan bu yana SALT konusundaki Gelişmeler,” **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1974.

“Moskova’da Nükleer Anlaşma’ya Varıldı”, **Milliyet**, 27 Mayıs 1972.

Milliyet, 8 Şubat 1970.

Milliyet, 22 Temmuz 1970.

“Helsinki’de Silaha Veda Toplantısı,” **Milliyet**, 18 Kasım 1969.

Hürriyet, 18 Kasım 1967.

Cumhuriyet, 9-10 Ağustos 1964.

Hürriyet, 15.03.1964.

Tercüman, 31 Aralık 1963.

Tercüman, 16.08.1960.

Tercüman, 20.02.1959.

Cumhuriyet, 24 Şubat 1959.

Hürriyet, 24 Şubat 1959.

Hürriyet, 06.12.1958.

Hürriyet, 03.04.1955.

Milliyet, 29.08.1955.

İNTERNET SİTELERİ

<http://www.ermenisorunu.gen.tr.>, erişim tarihi 10.08.2016.

<http://www.mfa.gov.tr/kibris-tarihce.tr.mfa>.

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mehmet Salih SUALP
Doğum Yeri ve Tarih : Elazığ, Palu, 25.01.1980
Medeni Hali : Evli 2 Çocuk Sahibi
İletişim Bilgileri : salihualp@mynet.com
0545 470 70 78

EĞİTİM

2001-2006 Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Lisans Eğitimi

İŞ DENEYİMİ

2006-2007 Ankara Final Dershanesi - Tarih Öğretmeni
2007-2008 Adana Final Dershanesi - Tarih Öğretmeni
2008-2017 MEB Tarih Öğretmenliği